

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU

Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment

u Novom Sadu

***POKAZATELJI RURALNOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE***

Mentor:
Prof. dr Rade Protić

Doktorand:
Master menadžer Miroslav Kopanja

Novi Sad, 2016.

UNIVERSITY BUSINESS ACADEMY IN NOVI SAD

Faculty of Economics and Engineering Management

in Novi Sad

INDICATORS FOR RURAL DEVELOPMENT OF SERBIAN

Mentor:
Prof. dr Rade Protić

Doctoral student:
Miroslav Kopanja M.Sc.

Novi Sad, 2016.

UNIVERZITET PRIVREDNA AKADEMIJA U NOVOM SADU
FAKULTET ZA EKONOMIJU I INŽENJERSKI MENADŽMENT U NOVOM SADU

KLJUČNI PODACI O ZAVRŠNOM RADU

Vrsta rada:	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora:	Miroslav Kopanja
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)	Prof. dr Rade Protić, redovni profesor Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu
Naslov rada:	Pokazatelji ruralnog razvoja Republike Srbije
Jezik publikacije (pismo):	Srpski latinica
Fizički opis rada:	Uneti broj: Stranica 137 Poglavlja 7 Referenci 114 Tabela 42 Slika 20 Grafikona 35 Priloga 6
Naučna oblast:	Industrijsko inženjerstvo i inženjerski menadžment
Predmetna odrednica, ključne reči:	ruralne oblasti, indikatori, agrarna politika
Izvod (apstrakt ili rezime) na jeziku završnog rada:	Svedoci smo činjenice da je problem siromaštva i dalje jedna od glavnih aktivnosti svih država a jedna od glavnih aktivnosti Ujedinjenih nacija. Siromaštvo pogađa sve a ponajviše zemlje u razvoju. Podjednako zahvata i urbana područja kao i ruralna. U Srbiji su razna istraživanja pokazala da je stepen siromaštva mnogo izražajni u ruralnim područjima u poređenju sa urbanim, a među najugroženijima u Srbiji su mnogočlane porodice iz ruralnih područja, nezaposleni i osobe sa invaliditetom. Ruralni razvoj Srbije, zasnovan na agrarno ekonomskim osnovama održivog razvoja, postaje imperativ ukupnog privrednog razvoja.

	<p>Formulacija teze odgovara aktuelnim problemima u oblasti ruralnog razvoja Republike Srbije. U skladu sa definisanom temom, cilj ovog rada je bio da se pokaže dostignut nivo razvoja agrarnog sektora Srbije. U radu su prikazani postojeći problemi agrarnog sektora i date dalje smernice kao i mogućnosti za integralni dugoročni razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, koje doprinose razvoju lokalne ekonomije i društva. Istraživanje je fokusirano na relevantne pokazatelje razvijenosti ruralnih područja (ekonomski, ekološki, sociodemografski, razvojni i dr.), koji su značajni za budući razvoj. Ističe se važnost nadležnih institucija ka usklađivanju agrarne politike Srbije sa EU i organizacija na lokalnom nivou u rešavanju bitnih problema i kreiranju povoljnih uslova za agrarni sektor i razvoj ruralnih područja u periodu do 2030. godine. Ruralna područja predstavljaju veliki deo teritorije Srbije, pa stoga je razvoj ovih područja važan segment celokupne nacionalne strategije razvoja. Osim usklađivanja sa nacionalnom strategijom razvoja u ovoj oblasti, potrebna je i aktivnost svih ostalih lokalnih aktera u društvu, koji imaju interes za ruralni razvoj, i mogućnost davanja novih inicijativa kao i ulaganja u osavremenjavanje poljoprivrede i sela uopšte.</p>
<p>Datum odbrane: (Popunjavanje naknadno odgovarajuća služba)</p>	
<p>Članovi komisije: (titula, ime, prezime, zvanje, institucija)</p>	<p>Predsednik: Prof. dr Marko Carić Član: Prof. dr Rade Protić Član: Prof. dr Dragan Soleša</p>
<p>Napomena:</p>	<p>Autor doktorske disertacije potpisao je sledeće Izjave: 1. Izjava o autorstvu, 2. Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorskog rada i 3. Izjava o korišćenju. Ove Izjave se čuvaju na fakultetu u štampanom i elektronskom obliku.</p>

KEY WORD DOCUMENTATION

Document type:	Doctoral dissertation (Doctoral dissertation, Master thesis, Graduate work, ...)
Author:	Miroslav Kopanja
Menthor (title, first name, last name, position, institution)	Prof. dr Rade Protić, professor at the Faculty of economy and engeneering managment
Title:	INDICATORS FOR RURAL DEVELOPMENT OF SERBIAN
Language of text (script):	Serbian language latin script
Physical description:	Number of: Pages 137 Chapters 7 References 114 Tables 42 Illustrations 20 Graphs 35 Appendices 6
Scientific field:	industrial engineering and engineering managment
Subject, Key words:	rural areas, indicators, agricultural policy
Abstract (or resume) in the language of the text:	We are witnesses of the situation where resolving the problem of poverty is the one of main issue on the agenda of many countries as well as The United Nations. Poverty hits almost all, but mostly the developing countries. It affects both urban and rural areas. Different rearsches conducted in Serbia recently reveal more present and higher level of poverty in rural areas compered to urban one. Many members families from rural areas, unemployed and disabled persons are among the most endangered population in Serbia. The rural development of Serbia, based on agrarian economic grounds of sustainable development, becomes imperative of overall economic development.

	<p>The formulation of thesis corresponds to actual problems present on the field of rural development in Republic of Serbia. In accordance with the defined theme, the aim of this paper is to show the achieved level of development in agrarian sector in Serbia. The existing problems of agrarian sector are represented and further guidelines are given as possibilities for intergrated long term development of the agriculture and rural areas which contributes to the development of the local economy and community in general. The research is focused on the relevant indicators of the development of rural areas (economic, ecological, developmental, sociodemographic etc.) which are significant for future development. The importance of relevant institutions during the proces of harmonization between EU's and Serbian agricultural policy is strongly emphasised as well as the role of the local organizations in resolving main problems and creation of favorable conditions for the agrarian sector and development support for rural areas in the period until 2030. The rural areas cover great part of Serbian territory so, the development of these regions is important segment of the entire national development strategy.</p> <p>Beside the adjustments with national strategy of development in this field, the activity of all relevant, local actors which have interest for rural development is required and the possibility of giving new initiatives as well as investments in modernization of agruculture and villages in general.</p>
<p>Defended: (The faculty service fills later.)</p>	
<p>Thesis Defend Board: (title, first name, last name, position, institution)</p>	<p>President: Prof. dr Marko Carić Member: Prof. dr Rade Protić Member: Prof. dr Dragan Soleša</p>
<p>Note:</p>	<p>The author of doctoral dissertation has signed the following Statements:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Statement on the authority, 2. Statement that the printed and e-version of doctoral dissertation are identical and 3. Statement on copyright licenses. <p>The paper and e-versions of Statements are held at the faculty.</p>

KOMISIJA ZA ODBRANU DOKTORSKE DISERTACIJE

Predsednik komisije	Prof. dr Marko Carić redovni profesor, uža naučna oblast Poslovna i međunarodna ekonomija i Finansije i bankarstvo, izabran 20.04.2011. godine, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
Mentor	Prof. dr Rade Protić redovni profesor, uža naučna oblast Agronomija, tehnologija i inženjerski menadžment, izabran 28.05.2008. godine, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, mentor; Prof. dr Rade J. Protić, redovni je profesor Fakulteta za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu i Naučni savetnik Instituta za primenu nauke u poljoprivredi u Beogradu. Na osnovu naučnih radova koje je publikovao, od kojih je veći broj u najprestižnijim svetskim naučnim časopisima indeksiranih u Web of Science, učestvovao na velikom broju domaćih projekata, konferencija, vođenja diplomskih, magistarskih radova i doktorskih disertacija.
Član komisije	Prof. dr Dragan Soleša redovni profesor, uža naučna oblast Kvantitativne metode i informacioni sistemi, izabran 27.04.2010. godine, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu

PODACI O DOKTORSKOJ DISERTACIJI

Naslov doktorske disertacije	Pokazatelji ruralnog razvoja republike Srbije
Rezime	Svedoci smo činjenice da je problem siromaštva i dalje jedna od glavnih aktivnosti svih država a jedna od glavnih aktivnosti Ujedinjenih nacija. Siromaštvo pogađa sve a ponajviše zemlje u razvoju. Podjednako zahvata i urbana područja kao i ruralna. U Srbiji su razna istraživanja pokazala da je stepen siromaštva mnogo izražajniji u ruralnim područjima u poređenju sa urbanim, a među najugroženijima u Srbiji su mnogočlane porodice iz ruralnih područja, nezaposleni i osobe sa invaliditetom. Ruralni razvoj Srbije, zasnovan na agrarno ekonomskim osnovama održivog razvoja, postaje imperativ ukupnog privrednog razvoja. Formulacija teze odgovara aktuelnim problemima u oblasti ruralnog razvoja Republike Srbije. U skladu sa definisanom temom, cilj ovog rada je bio da se pokaže dostignut nivo razvoja agrarnog sektora Srbije. U radu su prikazani postojeći problemi agrarnog sektora i date dalje smernice kao i mogućnosti za integralni dugoročni razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, koje doprinose razvoju lokalne ekonomije i društva. Istraživanje je fokusirano na relevantne pokazatelje razvijenosti ruralnih područja (ekonomski, ekološki, sociodemografski, razvojni i dr.), koji su značajni za budući razvoj. Ističe se važnost nadležnih institucija ka usklađivanju agrarne politike Srbije sa EU i organizacija na lokalnom nivou u rešavanju bitnih problema i kreiranju povoljnih uslova za agrarni sektor i razvoj ruralnih područja u periodu do 2030. godine. Ruralna područja predstavljaju veliki deo teritorije Srbije, pa stoga je razvoj ovih područja važan segment celokupne nacionalne strategije razvoja. Osim usklađivanja sa nacionalnom strategijom razvoja u ovoj oblasti, potrebna je i aktivnost svih ostalih lokalnih aktera u društvu, koji imaju interes za ruralni razvoj, i mogućnost davanja novih inicijativa kao i ulaganja u osavremenjavanje poljoprivrede i sela uopšte.
Ključne reči	ruralne oblasti, indikatori, agrarna politika
Naučna oblast	Industrijsko inženjerstvo i inženjerski menadžment
Uža naučna oblast	Agromomija, tehnologija i inženjerski menadžment
UDK	338.1(497.11-22); 338.48-44(497.11-22); 334.758:631(497.11)

INFORMATION ON DOCTORAL DISSERTATION

Title of doctoral dissertation	Indicators of Rural Development of Republic of Serbia
Summary	<p>We are witnesses of the situation where resolving the problem of poverty is the one of main issue on the agenda of many countries as well as The United Nations. Poverty hits almost all, but mostly the developing countries. It affects both urban and rural areas. Different rearsches conducted in Serbia recently reveal more present and higher level of poverty in rural areas compered to urban one. Many members families from rural areas, unemployed and disabled persons are among the most endangered population in Serbia. The rural development of Serbia, based on agrarian economic grounds of sustainable development, becomes imperative of overall economic development. The formulation of thesis coresponds to actual problems present on the field of rural development in Republic of Serbia. In accordance with the defined theme, the aim of this paper is to show the achived level of development in agrarian sector in Serbia. The existing problems of agrarian sector are represented and further guidelines are given as possibilities for intergrated long term development of the agriculture and rural areas which contributes to the development of the local economy and comunity in general. The research is focused on the relevant indicators of the development of rural areas (economic, ecological, developmental, sociodemographic etc.) which are significant for future development. The importance of relevant institutions during the proces of harmonization between EU's and Serbian agricultural policy is strongly emphasised as well as the role of the local organizations in resolving main problems and creation of favorable conditions for the agrarian sector and development support for rural areas in the period until 2030. The rural areas cover great part of Serbian territory so, the development of these regions is important segment of the entire national development strategy. Beside the adjustments with national strategy of development in this field, the activity of all relevant, local actors which have interest for rural development is required and the possibility of giving new initiatives as well as investments in modernization of agruculture and villages in general.</p>
Keywords	rural areas, indicators, agricultural policy
Scientific Field	Industrial Engineering and Engineering Management
Special Topics	Agronomy, Technology and Engineering Management
UDK	338.1(497.11-22); 338.48-44(497.11-22); 334.758:631(497.11)

SADRŽAJ

KOMISIJA ZA ODBRANU DOKTORSKE DISERTACIJE	1
PODACI O DOKTORSKOJ DISERTACIJI	2
INFORMATION ON DOCTORAL DISSERTATION.....	3
SKRAĆENICE.....	6
Spisak tabela, slika i grafikona.....	9
1. UVOD	12
1.1. Predmet i značaj istraživanja	13
1.2. Cilj istraživanja.....	13
1.3. Radna hipoteza	14
1.4. Metodologija istraživanja	15
2. ZAJEDNIČKA AGRARNA POLITIKA EVROPSKE UNIJE I UTICAJ NA AGRARNU POLITIKU I RURALNI RAZVOJ SRBIJE	17
2.1. Razvoj agrarne politike.....	17
2.2. Agrarna politika Evropske unije (CAP-Zajednička agrarna politika)	19
2.3. Agrarna politika i ruralni razvoj Srbije.....	33
3. RURALNI RAZVOJ I POLITIKA RURALNOG RAZVOJA EU	34
3.1. Evolucija ruralne politike	34
3.2. Politika ruralnog razvoja EU za period od 2007. – 2013. godine	35
3.3. Vizija evropske socijalne tržišne ekonomije - Strategija Europa 2020.	39
4. RURALNA PODRUČJA I POLITIKA RURALNOG RAZVOJA SRBIJE.....	44
4.1. Privreda Srbije u periodu tranzicije	44
4.2. Privredna razvijenost i dalji razvoj.....	48
5. TEHNOLOŠKI RAZVOJ I NJEGOV UTICAJ NA ODRŽIV RAZVOJ AGRARNOG SEKTORA I ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE	54
5.1. Ciljevi održivog razvoja agrarnog sektora.....	54
5.1.1. Opšti ciljevi	55
5.1.2. Posebni ciljevi	56
5.1.3. Instrumenti za realizaciju ciljeva.....	57

5.2.	Principi održivog razvoja i njihov značaj za razvoj ruralnih oblasti	60
5.3.	Politika održivog razvoja ruralnih oblasti	63
5.4.	Zaštita prirode kao osnov strategije održivog razvoja ruralnih oblasti.....	66
5.4.1.	SWOT analiza	67
6.	OSTVARENI NIVO POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U RURALNIM PODRUČJIMA (u analiziranim popisnim godinama) I PLAN RAZVOJA DO 2030.	69
6.1.	Rezultati istraživanja	69
6.1.1.	Ratarstvo.....	71
6.1.2.	Stočarstvo	80
6.1.3.	Voćarstvo	87
6.1.4.	Vinogradarstvo	96
6.1.5.	Ruralno stanovništvo.....	98
6.2.	Indikatori ruralnog razvoja po metodi Svetske banke i EU.....	103
6.3.	Analiza podataka	104
6.4.	Pregled dosadašnjih istraživanja ruralnog razvoja	116
6.5.	Nacionalni program razvoja poljoprivrede.....	118
6.6.	Plan i mere ruralnog razvoja Republike Srbije za period do 2030.	119
	Zaključak	124
	Literatura:	128
	BIOGRAFIJA.....	137
	Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorske disertacije.....	138

SKRAĆENICE

BDP	Bruto domaći proizvod	Gross domestic product
GDP <small>енг</small>		
CAP <small>srp. ZPP</small>	Zajednička agrarna politika	Common Agriculture Policy
CARPE	Politika koja treba da obezbedi ekonomski efikasnu i ekološki održivu poljoprivredu u uslovima stimulisanja integralnog razvoja ruralnih područja u EU	Enjoyment of the pleasures of the moment without concern for the future
CEFTA	Centralnoevropski ugovor o slobodnoj trgovini	Central European Free Trade Agreement
DFID	Odeljenje za međunarodni razvoj	Department For International Development
EAGGF	Evropski poljoprivredni vodič i garantni fond	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund
EAFRD	Evropski poljoprivredni fond za razvoj	European Agricultural Fund for Rural Development
ECLP	Nadoknade za ekološki i kulturni ambijent	Environmental and cultural landscape payments
EPFRR	Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj	European Agricultural Fund for Rural Development
EU	Evropska unija	European Union
EUR	euro	euro
EUROSTAT	Statistička datoteka	Statistical office of the European Union
EZ	Evropska zajednica	European community

GATS	Opšti sporazum o trgovini uslugama	General Agreement on Trade in Services
GATT	Opšti sporazum o carinama i trgovini	General Agreement on Tariffs and Trade
FAO	Organizacija za hranu i poljoprivredu	Food and Agriculture Organisation
HDI	Indeks humanog razvoja	Human Development Index
IPARD	Instrument za prepristupnu pomoć za ruralni razvoj	Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development
ITO	Međunarodne trgovinske organizacije	International Trade Organization
JPP	javno-privatno partnerstvo	Public-Private Partnership
LEADER	LIDER pristup	Liason Entre Actions pour le Development d'IEconomie Rurale
LFA	Područja sa slabijim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju	Less Favoured Areas
MFP	Manje favorizirane oblasti	Less favored areas
MS	Stabilizacija tržišta	Market stabilisation
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj	Organisation for Economic Co-operation and Development
OUN	Organizacija Ujedinjenih Nacija	United Nations
RDI	Podsticaji za ruralni razvoj	Rural development incentives
RZS	Republički zavod za statistiku	Republic Institute for Statistics
SAD	Sjedinjene Američke Države	United States
STO	Svetska trgovinska organizacija	World Trade Organisation
(eng. WTO)		
SWOT	Analiza prednosti, slabosti, mogućnosti i	Strengthens - Weakness -

	prijetnji	Opportunities - Threats Analyse
TAA	Izdavanja za pomoć u prilagođavanju tokom tranzicionog perioda (Transitional adjustment assistance)	Trade Adjustment Assistance
TRIPS	Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne trgovine	Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights
UNDP	Razvojni program Ujedinjenih nacija	United Nations Development Program
UNICEF	Fond Ujedinjenih nacija za decu	United Nations Children's Fund
USD	Američki dolar	U.S. dollar
ZONO	Zajednički okvir za nadzor i ocenjivanje	Common framework for monitoring and evaluation

Spisak tabela, slika i grafikona

Tabele

Tabela 1. Trendovi indeksa HDI za Srbiju na osnovu konzistentnih vremenskih serija podataka i novih graničnih vrednosti.....	52
Tabela 2. Obradive površine	69
Grafikon br. 3. Usporedna analiza sa datim zemljama	70
Tabela 4. Prosečna veličina gazdinstva u Srbiji i EU zemljama u ha.....	71
Tabela 5. Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks pšenice po godinama	72
Tabela 6. . Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks kukuruza po godinama	74
Tabela 7. Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks šećerne repe po godinama	76
Tabela 8. Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks suncokreta po godinama	78
Tabela 9. Goveda	80
Tabela 10. Svinje.....	82
Tabela 11. Ovce	84
Tabela 12. Živina	85
Tabela 13. Šljiva	87
Tabela 14. Jabuka.....	89
Tabela 15. Kruška	92
Tabela 16. Višnja	94
Tabela 17. Grožđe	96
Tabela 18. Proizvodnja grožđa u hiljadama MT	98
Tabela 19. Ruralno stanovništvo.....	98
Tabela 20. Globalni sastav stanovništva za 1990., 2002. i 2012.....	102
Table 21. Indikatori ruralnog razvoja (Svetska banka)	Error! Bookmark not defined.
Table 22. OECD skup osnovnih indikatora na osnovu četiri razvojna faktora	Error! Bookmark not defined.
Table 23. Odabrani indikatori ruralnog razvoja, projekat EU PAIS	Error! Bookmark not defined.
Tabela 24. BDP	104
Table 25. Prosečne godišnje stope rasta BDP-a, u %	105
Tabela 26. Stopa obrazovanja mladih u Srbiji	106
Table 27. upisani u srednje i visoke škole uzrasta od 15 do 24 godina u %	107
Table 28. Tav indeks obrazovanosti mladih.....	108
Table 29. Zaposlenost žena i muškaraca u poljoprivredi	109
Table 30. Osnovni indikatori tržišta rada za urbano i ruralno stanovništvo prema polu obrazovanju i starosnoj kategoriji u % situaciona analiza u 2009. godini.....	109

Tabela 31. Indeks cena hrane	110
Table 32. Tav indeks cena hrane	111
Tabela 33. Indeks stepena usklađenosti sa normom puteva	112
Tabela 34. Upotreba telekomunikacionih usluga	112
Table 35. Tav indeks telekomunikacionih usluga	112
Tabela 36. Broj zaposlenih.....	112
Table 37. Broj zaposlenih	113
Tabela 38. HDI.....	113
Table 39. Tav indeks korisnici socijalne zastite	113
Table 40. Prioriteti strategije ruralnog razvoja, po uzoru na evropski model	120
Table 41. Polazno stanje	122
Table 42. Plan razvoja po poljoprivrednim kulturama i vrstama stoke do 2030. godine u Republici Srbiji	123

Slike

Slika 1. Prikaz Strateških smernica Zajednice	37
Slika 2. Prikaz tematskih osa sa spektrom raspoloživih pre – definisanih mera	38
Slika 3. Raspored obradivog zemljišta u Republici Srbiji (ha)	46
Slika 4. Popis poljoprivrede u Srbiji 2012.	46
Slika 5. Prikaz ključnih faktora održivog razvoja	55
Slika 6. Prikaz operativnih i investicionih troškova za period 2010 – 2019. godinu	60
Slike 7. Prinos pšenice u EU od 1991 do 2013.	73
Slike 8. Prinos kukuruza u EU od 1991. do 2013.	75
Slike 9. Prinos šećerne repe u EU od 1991 do 2013.	77
Slike 10. Prinos suncokretau EU od 1991 do 2013.....	79
Slike 11. Broj goveda u EU od 1991. do 2013.....	81
Slike 12. Broj svinja u EU od 1991 do 2013.....	83
Slike 13. Broj ovaca u EU od 1991 do 2013.....	85
Slike 14. Broj živine u EU od 1991 do 2013.....	86
Slike 15. Proizvodnja šljive u EU od 1991 do 2013.....	89
Slike 16. Proizvodnja jabuka različitih vrsta prikazana u hiljadama.....	91
Slike 17. Proizvodnja različitih vrsta krušaka prikazana u hiljadama	94
Slika 18. Stopa obrazovanja mladih u Srbiji	108
Slika 19. Stope angažovanja muškaraca i žena u urbanim i ruralnim sredinama 2009.....	110
Slika 20. Index potrošačkih cena.....	111

Grafikoni

Grafikon 1. Promene agrarnog budžeta EZ u realnom izrazu od 1973. do 1991. godine.....	22
Grafikon 2. Kretanja poljoprivrednih viškova* EZ od 1979. do 1991. godine	23

Grafikon 3. Raspodele sredstava EPFRR – a	38
Grafikon 4. Prikaz prioriteta strategije EVROPA 2020.	39
Grafikon 5. Trendovi u HDI indeksima za Srbiju u periodu 1990–2013.	52
Grafikon 6. Obradivo zemljište (ha)	69
Grafikon 7. TAV indeks za obradivo zemljište.....	70
Grafikon 8. Prinos pšenice po t/ha	72
Grafikon 9. TAV indeks za prinos zrna pšenice	73
Grafikon 10. Prinos kukuruza po t/ha	74
Grafikon 11. TAV indeks za prinos zrna kukuruza.....	75
Grafikon 12. Prinos šećerne repe po ha/t	76
Grafikon 13. TAV indeks za prinos šećerne repe	77
Grafikon 14. Prinos suncokreta po t/ha.....	78
Grafikon 15. TAV indeks za prinos zrna suncokreta	78
Grafikon 16. broj goveda na kraju godine.....	80
Grafikon 17. TAV indeks za broj goveda na kraju godine.....	81
Grafikon 18. broj svinja na kraju godine.....	82
Grafikon 19. TAV indeks za broj svinja na kraju godine.....	83
Grafikon 20. broj ovaca na kraju godine.....	84
Grafikon 21. TAV indeks za broj ovaca na kraju godine.....	84
Grafikon 22. broj živine na kraju godine	85
Grafikon 23. TAV indeks za broj živine na kraju godine	86
Grafikon 24. prinos šljiva po jedinici u kg.....	87
Grafikon 25. TAV indeks za prinos šljive.....	88
Grafikon 26. prinos jabuka po jedinici u kg.....	89
Grafikon 27. TAV indeks za prinos jabuke.....	90
Grafikon 28. prinos krušaka po jedinici u kg.....	92
Grafikon 29. TAV indeks za prinos krušake.....	93
Grafikon 30. prinos višanja po jedinici u kg	95
Grafikon 31. TAV indeks za prinos višanje	95
Grafikon 32. prinos po čokotu u kg.....	97
Grafikon 33. TAV indeks za prinos čokotu u kg	97
Grafikon 34. Ruralno stanovništvo	99
Grafikon 35. TAV indeks za ruralno stanovništvo.....	99

1. UVOD

Kao što je poznato termin „ruralni“ je stranog porekla, ova reč je usvojena u našem jeziku i potiče od latinske reči „rus“ koja označava polje, poljsko imanje, zemlju, otvoren prostor ili selo, u kome su se ljudske aktivnosti odvijale bez značajnih i trajnih promena stanja prirodnog okruženja kroz delatnosti kao što su poljoprivreda, voćarstvo, vinogradarstvo i stočarstvo. Međutim, ruralnost je ipak dinamičan fenomen jer, kroz procese ekonomskog i regionalnog razvoja, kroz razvoj urbanizacije i ruralno preduzetništvo potencijalno se menjaju priroda ruralnosti kao i ograničenja i mogućnosti savremenog ruralnog razvoja. Možemo reći da ruralna područja definišemo kao onaj deo društvene zajednice koji je najmanje zahvatila urbanizacija.

Ruralni razvoj treba da podrazumeva skup svih relevantnih privrednih sektora kao i svih aktivnosti na ruralnom području. Ruralni razvoj je po svom obimu i kompleksnosti iznad agrarnog razvoja jer ne podrazumeva samo razvoj poljoprivrede već i nepoljoprivrednog sektora. Značaj nepoljoprivrednih delatnosti kao što su: zanatstvo, turizam, zdravstvo, trgovina šumarstvo, ribarstvo, zaštita životne sredine, kultura, industrija i ostalo, je veoma velik u ruralnim područjima. U Republici Srbiji u ruralnim područjima dominira poljoprivredni sektor.

Ruralna područja Srbije imaju značajne prirodne resurse za poljoprivredni i ruralni razvoj. Međutim, zašto do razvoja već nije došlo i koje su prepreke njenoj implementaciji će upravo ovaj rad pokazati i dati smernice za neophodna određena restrukturiranja u ovoj oblasti da bi se prevazišli mnogi problemi koji postoje.

Ruralna područja se ne mogu razvijati bez strateškog plana i pomoći Države. Podrška Države i nadležnih institucija je od fundamentalnog značaja u kreiranju povoljnijeg društveno-ekonomskog ambijenta za ruralni razvoj. Razvoj ruralnih područja može doprineti oživljavanju sela i pomoći u pozitivnim kretanjima programa zapošljavanja mladih. Neophodno je snimiti postojeće stanje razvijenosti ovih područja, zatim dati konkretne održive pravce daljeg razvoja ruralnih područja gde će presudnu ulogu imati članovi lokalne zajednice uz veliku podršku Države.

1.1. Predmet i značaj istraživanja

Ruralni razvoj Srbije, zasnovan na agrarno ekonomskim osnovama održivog razvoja, postaje imperativ ukupnog privrednog razvoja. Formulacija teze odgovara aktuelnim problemima u oblasti ruralnog razvoja Republike Srbije. U skladu sa definisanom temom, predmet istraživanja u doktorskoj disertaciji obuhvataju se relevantni pokazatelji (ekonomski, ekološki, sociodemografski, razvojni i dr.) u okviru održivog razvoja ruralnih područja Republike Srbije. Posebno je sagledana zajednička agrarna politika, održivi ruralni razvoj, poljoprivredno-tehnološki razvoj i zaštita životne sredine.

U istraživanju se polazi od sledećih bitnih segmenata:

- Analizirana je zajednička agrarna politika EU i njen uticaj na agrarnu politiku ruralnog razvoja Republike Srbije. Posebno su izučeni modeli, aspekti i načini uticaja na održivi ruralni razvoj i zaštitu životne sredine Republike Srbije;
- sa stanovišta izučavanja održivog ruralnog razvoja i zaštite životne sredine predmetom izučavanja obuhvataju se promene u alokaciji i strukturi stanovništva i radne snage i njihov globalni uticaj na životnu sredinu i poljoprivredni razvoj. Posebno su izučeni resursi i demografski trendovi u funkciji zaštite i optimalnog razvoja ruralnih područja;
- predmetom istraživanja u ovoj disertaciji obuhvataju se i pitanja uticaja poljoprivredno-tehnološkog razvoja na životnu sredinu i razvoj ruralnih područja. Izučeni su ekonomski i ekološki instrumenti i politika usmeravanja održivog razvoja i zaštite životne sredine. Sagledana je zakonska regulativa za multifunkcionalni održivi ruralni razvoj i zaštitu životne sredine. U izučavanju pravaca i metoda održivog ruralnog razvoja i ekoloških determinanti sagledana je i vizija ruralnog razvoja Republike Srbije.

1.2. Cilj istraživanja

Osnovni cilj istraživanja je da se izuče pokazatelji ruralnog razvoja Republike Srbije. U skladu sa osnovnim ciljem istraživanja prikazani su:

- osnovni segmenti i struktura zajedničke agrarne politike Evropske unije, posebno sa stanovišta kvaliteta i primenljivosti za poljoprivredu i razvoj Republike Srbije;

- tendencije dosadašnjeg privrednog razvoja i njihov uticaj na održivi ruralni razvoj i degradaciju životne sredine;
- ispoljeni procesi demografskih promena i pražnjenja sela kao ograničavajućeg faktora ruralnog razvoja;
- definisani profil ljudskih resursa;
- dostignuća poljoprivrednog i tehnološkog razvoja u funkciji povezivanja ekonomskih i ekoloških ciljeva;
- vizija ruralnog razvoja Republike Srbije sa posebnim osvrtom na strateške ciljeve i mere ruralnog razvoja.

1.3. Radna hipoteza

Polazeći od osnovnog cilja koji se želi istraživati u okviru doktorske disertacije definisana je radna hipoteza:

- agrarna politika EU će dominantno uticati na kreiranje ruralnog razvoja Republike Srbije;
- da su agrarna politika i metod održivog ruralnog razvoja i zaštita životne sredine integralne tendencije i međusobno uzajamno zavisne;
- da je u cilju racionalnog korišćenja i zaštite prirodnih resursa neophodno kontinuirano pratiti nastale promene i sagledavati interakciju privrednog i socijanog razvoja ruralnih područja i uspostavljati harmonizaciju između ekonomije i ekologije;
- Promena selektivne i harmonizovane tehnologije predstavlja bitnu osnovu zasnivanja održivog razvoja poljoprivrede i agrarnog sektora;
- U stvaranju trajnih osnova za usmeravanje održivog razvoja i zaštite životne sredine u ruralnom području potrebno je podsticati i planirati alternativne razvojne programe u skladu sa raspoloživim prirodnim resursima;
- Razvojne mogućnosti u ovim područjima zahtevaju osposobljavanje, prilagođavanje i podsticanje stručnih ljudskih potencijala na ekonomskim principima. U vezi sa ovim neophodno je konstatovati da su u dosadašnjem periodu ljudski resursi imali podsticaj, ali i ograničavajući uticaj;

- Za pokretanje širih inicijativa i motivacija ljudski potencijali u funkciji održivog razvoja i zaštite životne sredine u ruralnim područjima, neophodno je razviti znatno potpuniju regulativu na nivou Srbije, njenih budućih regiona i lokalnih zajednica;
- Posebno se zahteva usklađivanje systemske regulative međunarodnih standarda sa važećim konvencijama i deklaracijama OUN-a, kao i projektima za ostvarivanje održivog ruralnog razvoja i zaštite životne sredine, donetim u okviru institucija Evropske unije, Saveta Evrope i drugih.

1.4. Metodologija istraživanja

Metode koje su primenjivane:

- U proučavanju ekonomskih i ekoloških determinanti ruralnog razvoja Republike Srbije primenjeno je više metoda i postupaka.
- U izučavanju prostornih i razvojnih tendencija u ruralnim područjima, uvažavajući globalni metod apstrakcije, primenjivaće se postupci analize i sinteze. Za ovu oblast analize u ruralnim područjima primenjivaće se komparativni i komplementarni postupci analize obuhvatajući izučavanje relevantnih faktora koje nameće raznovrsna tematika prikazivanja prirodnih resursa.
- Uporedo sa primenom metoda i postupaka analize i sinteze prostornih karakteristika, su primenjene metode i postupci dinamičkih kretanja i promena u osnovnim determinantama (prirodnih resursa, stvaranje materijalne osnove, kao razvojnih određenja). U tom cilju primenjen je statistički metod kao i njegovi postupci regresione i korelacione analize.
- TAV indeks - Da bi se napravila komparacija sa zemljama EU podaci moraju biti prilagođeni, odnosno u istim varijablama. U statističkim podacima Srbije postoje **bazni** indeksi (uzete vrednosti iz 1995 godine kao reper 100% pa poređeno sa njima), **lančani** indeksi (god /god-1), zatim dati podaci u ha, t, kom

Podaci iz EU koriste TAV indekse. Oni se izračunavaju

$$100 \cdot \frac{|index_{T+1}|}{|index_T|} - 100 = TAV [\%]$$

i predstavljaju razliku brojevanih podataka u odnosu na prethodnu godinu posmatranja.

U ovom radu prikazan je i TAV indeks radi prilagođavanja podataka EU. Prikazani su indikatori ruralnog razvoja na osnovu proseka naznačenih popisa po metodi Svetske banke i to: poljoprivreda u uvozu (% dodatne vrednosti u poljoprivredi), poljoprivredni GDP, poljoprivredni GDP po zaposlenom u poljoprivredi kao procenat od ukupnog GDP-a, poljoprivredni GDP po zaposlenom u poljoprivredi, godišnji rast, proizvodnja žitarica (kg/ha), žetvene površine/potencijalno obradiva površina, zaposlenost žena u poljoprivredi (% od ukupne radne snage), indeks cena hrane, GDP po glavi stanovnika, stopa pismenosti ženskog stanovništva (% žena starijih od 15 godina), indeks stočne proizvodnje, telekomunikacije, potencijalno obradivo zemljište, asfaltirani putevi, putevi, indeks usklađenosti sa normom, ruralna radna snaga, ruralno stanovništvo (% od ukupnog), stopa obrazovanja mladih, stanovništvo ispod linije siromaštva.

Za dobijanje relevantnih podataka koji će nam posle služiti u analizi rada korišćeni su podaci dobijeni na osnovu popisa 1990, 2002. i 2012. uzeti sa zvaničnog sajta Zavoda za statistiku Srbije kao i EUROSTAT-a (Evropska statistika), kao i FAOSTAT-a (Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu)

Veoma složeni i raznovrsni prilazi izučavanju kvantitativnih pokazatelja, zahtevaju da se na osnovama metoda analize i zaključivanja o ispoljenim procesima, zakonitostima i tendencijama primene metode i postupci kvalitativne analize i sinteze, indukcije i dedukcije, odnosno konkretizacije i uopštavanja uzroka i rezultata privrednog i socijalnog razvoja ruralnih područja. U analizi zastupljenosti, strukturi razvoja i zaštiti životne sredine takođe su primenjene metode i postupci kvantitativne i kvalitativne analize i sinteze.

Kao izvor podataka korišćena su prethodna istraživanja domaćih i stranih stručnjaka, Strategije ruralnog razvoja, razne domaće i strane brošure, monografije, statističke publikacije, web stranice koje se bave ruralnim razvojem u Srbiji i svetu...

2. ZAJEDNIČKA AGRARNA POLITIKA EVROPSKE UNIJE I UTICAJ NA AGRARNU POLITIKU I RURALNI RAZVOJ SRBIJE

2.1. Razvoj agrarne politike

Proizvodnja hrane kao posledica razvoja poljoprivrede ima višestruki značaj za društvo po pogledu ekonomskog razvoja jedne zemlje. Poljoprivredna delatnost, predstavlja jednu od najznačajnijih privrednih delatnosti i njen razvoj je odigrao veliku ulogu u istoriji čovečanstva. Još pre deset hiljada godina ljudi su počeli da uzgajaju razne biljke i životinje, kako bi se prehranili. Postoje čvrst dokazi o pojavi prve domestikacije biljaka još oko 8500 god.p.n.e. Tada su se odomaćile biljke: ječam, sočivo, lan, pšenica i grahorica. Takve delatnosti su uslovile napuštanje nomadskog načina života i trajnog naseljavanja na jednom mestu. Upravo razvoj privrede je uticao i na nastanak najstarijih svetskih civilizacija u Mezopotamiji, Egiptu, Indiji i Kini. Poljoprivredne delatnosti širile su se sa drevnog Bliskog istoka i jugozapadne Azije ka centralnoj Aziji, zapadno ka Kipru, Andagoliji i oko 7000 god.p.n.e. i na Grčku se preneo uticaj. Gajenje pšenice u Evropi je počelo oko 5000 god.p.n.e. potpuna zavisnost od poljoprivrede javila se tek u bronzanom dobu. Domestikacija biljaka i životinja, selekcija biljnih vrsta, uslovio je stvaranje prvih viškova hrane, što je stvorilo uslove za nastanak i razvoj drugih zanimanja, kao i nastanak prvih gradskih naselja. Ovo je ubrzalo i razvoj trgovine, kao jedne od osnovnih privrednih delatnosti. (Bogdanov, N., 2007.)

Od tog vremena pa sve do danas čovek ne samo da je okrenut ka poljoprivredi, već i njegov opstanak zavisi od nje. Razvoj poljoprivrednih tehnika tekao je neprekidno i u svim regionima sveta stalno se usavršavao. Naročit procvat poljoprivreda doživljava u XIX veku, pojavom velikih naučnih otkrića (parna mašina, motor sa unutrašnjim sagorevanjem i električna energija), razvojem motorizacije, mehanizacije, što dovodi do uvećanja prinosa, porasta međunarodne trgovine u svetu, jer je došlo da smanjenja troškova transporta što je olakšalo robnu razmenu.

Trgovina se izdvaja kao samostalna delatnost, usled masovne proizvodnje i potrošnje, koju je izazvala treća velika podela rada. U početku suse trgovinom uglavnom bavile zanatlije, a

kasnije se u promet uključuju trgovci, pa se trgovina izdvaja kao samostalna delatnost. Naročito doprinos razvoju gradova dala je trgovina, širenjem tržišta, a sa razvojem saobraćaja postaje posrednik između zemalja, prvo u Evropi i Aziji, a sa otkrićem Amerike i između kontinenata.

(J. Stanković, B. Čavić, 2013.)

Ekonomska istorija je pokazala da trgovina među zemljama kao i njihovi međusobni odnosi doprinose sveobuhvatnom ekonomskom rastu. Kad nastupi vreme ekonomskih kriza, međunarodni odnosi se ograničavaju, što dodatno „pojačava“ već postojeće probleme.¹ Međutim, prvi svetski rat a zatim i drugi razmenu trgovine guše, odnosno onemogućavaju da teče normalnim tokovima. Dolazi do pojave ekonomske krize kao i do sve većeg protekcionizama koji samo pogoršava ekonomsku krizu. Tek po završetku drugog svetskog rata ponovo počinje da se normalizuje trgovina, što doprinosi i privrednom rastu. U godinama nakon drugog svetskog rata, nakon više decenija smenjivanja ratova i ekonomskih kriza, postalo je jasno da je potrebno stvoriti institucije međunarodnog ekonomskog poretka koje će podsticati međunarodne ekonomske tokove, a time i ekonomski rast i razvoj. U skladu sa tim, javila se potreba liberalizacije trgovinskih sistema (uklanjanje uvoznih ograničenja, koja su u to vreme bila na znatno visokom nivou). Na međunarodnoj konferenciji o trgovini i zaposlenosti, održanoj u Havani (Kuba) 1948. godine, započeli su pregovori o trgovinskoj liberalizaciji (potpisan je Opšti sporazum o carinama i trgovini poznat pod skraćenicom GATT) i potpisana je povelja o osnivanju Međunarodne trgovinske organizacije –ITO- („Havanska povelja“). Međutim, povelja nije ratifikovana u kongresu SAD i parlamentima još nekih država, zbog čega ITO nije osnovana. Tako je GATT ostao jedini sporazum koji je regulisao međunarodnu trgovinsku politiku sve do 1994. kada je postignut dogovor o osnivanju Svetske trgovinske organizacije –STO (eng. WTO). (G. J. Lanjouw)

GATT je delovao kroz 9 rundi pregovora a kroz 4 je osnovan WTO:

- Dillon runda (1960 – 1961)
- Kennedy runda (1964 – 1967)
- Tokyo runda (1973 – 1979)
- Urugvajaska runda (1986 – 1994)

¹ <http://ekfak.kg.ac.rs>

U toku 47 godina postojanja (od 1947. do 1994.), GATT je postigao mnogo u oblasti liberalizacije trgovine industrijskim proizvodima, a pred sam kraj postojanja postignuti su i određeni rezultati u domenu trgovine poljoprivrednim proizvodima, uslugama i pravima intelektualne svojine. Svetska trgovinska organizacija je najmlađa međunarodna ekonomska organizacija i postoji dvadeset godina. Svetska trgovinska organizacija (skraćeno WTO od eng. *World Trade Organisation*) je međunarodna organizacija koja predstavlja institucionalni i pravni okvir multilateralnog trgovačkog sistema u područjima carina i trgovine robama, uslugama i intelektualnom vlasništvu. Svetska trgovinska organizacija osnovana je i službeno je počela sa radom 1. januara 1995. godine. Sedište organizacije je u Ženevi (Švicarska) a ukupno broji 150 država članica. Generalni direktor organizacije je Roberto Azevêdo (od 2013. godine). (Bogdanov, N., 2007.)

2.2. Agrarna politika Evropske unije (CAP-Zajednička agrarna politika)

Agrarna ekonomija je oblast ekonomije koja se odnosi na primenu ekonomske teorije na probleme i pitanja u vezi proizvodnje, prerade, distribucije i potrošnje poljoprivrednih proizvoda i proizvoda od vlakana. Agrarna ekonomija je kao naučna oblast podeljena na različite podoblasti, svaka od njih je posvećena specifično teškim i problematičnim pitanjima. Zajednička agrarna politika Evropske unije (Common Agriculture Policy- CAP) vuče korene iz godina gladi i nestašice hrane posle drugog svetskog rata, a predstavlja pokušaj prevazilaženja ovog problema. Ideja zajedničke poljoprivredne politike je da obezbedi poljoprivrednicima razuman životni standard i potrošačima kvalitetnu hranu po prihvatljivim cenama. Način ostvarivanja ove ideje se menjao tokom vremena. Ključno mesto danas imaju zaštita poljoprivredne sredine, kvaliteta hrane, kao i odnos cene i kvaliteta. (Erjavec E., Dimitrievski D., 2006.)

Zajednička poljoprivredna politika (CAP), kao jedan od najstarijih politika Evropske unije, je snažno ukorenjena u projektu evropskih integracija. U proleće 1958. godine, održana je konferencija u Stresi (Italija) koja je okupila eksperate iz oblasti poljoprivrede. Članovi komisije su bili: šest ministara poljoprivrede, predstavnici sindikata poljoprivrednika i nacionalnih eksperata. Nakon konferencije, komesar za poljoprivredu, Sicco Mansholt, je tražio da se sačine detaljni predlozi i ciljevi. Članom 39. Rimskih pregovora iz 1957. godine, koji je stupio na snagu 1958. godine izgrađen je koncept CAP-a gde su i utvrđeni osnovni ciljevi. (Bogdanov, N., 2007.)

Osnovni ciljevi CAP-a, uspostavljeni članom 39, su:

1. da se poveća produktivnost putem promovisanja tehničkog progressa i osiguranjem razvoja poljoprivredne proizvodnje na racionalnim osnovama i optimalnom korišćenju svih faktora proizvodnje, posebno radne snage;
2. da se na taj način osigura fer životni standard za poljoprivrednu zajednicu, posebno putem povećanja pojedinačnih zarada osoba zaposlenih u poljoprivredi;
3. da se stabilizuje tržište;
4. da se omogući izvesnost u snabdevanju;
5. da se osigura snabdevanje potrošača po prihvatljivim cenama.

Uspostavila se politika koja je u osnovi predstavljala podsticanje agrara putem politike cena primarnih poljoprivrednih proizvoda praćena uklanjanjem carina na međusobnu trgovinu zemalja članica i uvođenjem zajedničke eksterne carinske politike. CAP je predstavljala kulminaciju politike državnog podsticanja poljoprivrede u zemljama Zapadne Evrope koje je trajalo više od 100 godina. U tom periodu je većina evropskih zemalja tretirala poljoprivredu kao privrednu oblast sa specifičnim karakteristikama, kako iz političkih, tako i iz praktičnih razloga. Zbog toga je uvođenje CAP-a trebalo da omogući sigurnosnu mrežu i sačuva poljoprivredni sektor od potencijalnog kolapsa kakav su doživljavale neke od zemalja, npr. Argentina 1950. godine. (Pejanović R, Njegovan Z., Tica N., 2007.) U junu 1960. predstavljeni su predlozi komisije sa ciljem da se: uspostavi jedinstveno tržište na osnovu slobodnog kretanja poljoprivrednih proizvoda, ukinu prepreke u trgovini, organizovati tržište tako da cene proizvoda budu jedinstvene i garantovane, osigurati prednost zajednica, omogućiti zajedničku intervenciju, napraviti Evropski poljoprivredni vodič i garantni fond (EAGGF) i uspostaviti finansijsku solidarnost. (Bogdanov, N., 2007.) Odluke Saveta u januaru 1962.:

- organizacija šest zajedničkih poljoprivrednih tržišta (žitarice, svinjskog mesa, jaja, živinskog mesa, voća i povrća i vina),
- uvođenje pravila o konkurenciji,
- uvođenje niza mera unutar zajednice, za mlečne proizvode, govedinu i teletinu, šećer kako bi se pomoglo trgovinu unutar te zajednice,
- uspostavljanje sistema za navođenje i garantnog fonda Evropski poljoprivredni (EAGGF) za finansiranje operacije CAP.

U periodu od 1962. godine, nakon uspostavljanja politike CAP-a, nacionalni sistemi podsticaja putem cena su se konsolidovali na lokalnom nivou (nivou opština) i koristili kao dominantni instrument u organizaciji zajedničkog tržišta u većini zemalja EZ za glavne poljoprivredne proizvode. Alternativne forme intervencije kao na primer tzv. *deficiency payments* (kompenzacija farmerima za iznos tržišnih cena koji se ostvarivao kao niži od pre-determinisanih nivoa), bile su mnogo veće od inicijalno formiranog budžeta EZ. Osim toga, šest država nije posedovalo administrativnu infrastrukturu koja bi bila u stanju da obezbedi direktna plaćanja farmerima kao realnu opciju koju su predvideli tvorci CAP-a. Zbog toga je u ranim 60-tim, EZ uspostavila sistem zaštite tržišta za skoro sve poljoprivredne proizvode, baziran na tzv. fiksnim cenama („*target prices*“). Ekonomski pritisak na potrošače je bio veliki i oni su skupo plaćali hranu što ih je u to vreme podsećalo na skorašnju prošlost (Drugi svetski rat). (Pejanović R, Njegovan Z., Tica N., 2007.)

Mansholt plan - nazvan po Siko Mansholt (1908-1995), prvo potpredsednik, a kasnije predsednik, Evropske komisije - bio je prvi značajan projekat za reformu Zajedničke poljoprivredne politike (CAP). Predloženo je Komisija u decembru 1968. i usvojen u ograničenom obliku od strane Veća ministara 1972. godine.

Siko Mansholt je bio jedan od najranijih pobornika integrisanja poljoprivredna tržišta. Njegov plan predviđa konsolidaciju farmi, sa smanjenjem od pet miliona hektara zemljišta pod uzgoj i velikog broja malih farmera koji napuštaju sektor poljoprivrede. Plan stavlja akcenat na objedinjene tržišta za svaki proizvod, uvodi program stručne obuke, kao i prekvalifikaciju i prevremenu penziju među farmerima. (Bogdanov, N., 2007.)

Mansholtov plan iz 1968, delovao je destruktivan i utopijski za mnoge porodične farme i kao pokušaj da se uspostavi fleksibilnija politika cena radi boljeg balansa između ponude i tražnje. Kao suviše radikalno, ovaj plan nije bio politički prihvatljiv.

Mansholtov plan 1968. godine trebao je da onemogući hiperprodukciju racionalizacijom cenovne podrške i unapređenjem proizvodne strukture.

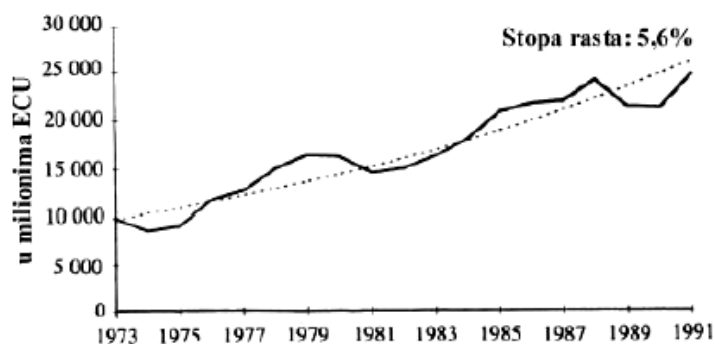
Čine ga tri strukturne direktive:

- Direktiva o modernizaciji
- Direktiva o penzionisanju
- Socio-ekonomska direktiva

Uprkos pažljivoj ravnoteži koju je pokušao da uspostavi između suprotstavljenih interesa, Mansholt plan bio je veoma kontraverzan, posebno među malim farmerima i nacionalnih i evropskih političara. Mansholt je bio primoran da ublaži svoje predloge i reforme. Tek su 1972. godine prihvaćeni strukturni ciljevi i ugrađeni u socio-strukturne direktive izvedene iz Mansholtovog plana. One su obuhvatale neophodnost modernizacije farmi, prestanak bavljenja farmerstvom i realokaciju zemljišta kao i sprovođenje upravljanja i obuke u novim veštinama. Ipak, subvencije za modernizaciju farmi kao najuspešniji deo direktiva su uglavnom preduzimate u bolje strukturiranim poljoprivrednim zonama severnog dela EZ i tako pridodate problemima tržišnog disekvilibrjuma. (Pejanović R, Njegovan Z., Tica N., 2007.)

Godine 1973. CAP prima nove članice i to: Veliku Britaniju, Irsku i Dansku. Odmah po prijemu novih članica zatraženo je od Komisije da ponudi predloge za unapređenje rada CAP-a. Godine 1975. Komisija je napravila izveštaj koji nosi naziv „Stocktaking of the common agricultural policy“. Ovaj izveštaj je od velike važnosti, međutim do reforme nije došlo. U tom periodu do 1991. godine troškovi CAP-a vrtoglavo rastu. Poljoprivredni sektori novopriključenih zemalja – Velika Britanija, Irska, Danska, značajno su podstaknuti višim nivoom podrške cena, pri čemu je tržište UK zatvoreno za mnoge snabdevače van EZ. (Bogdanov, N., 2007.)

Ovakva kretanja su uslovlila porast troškova CAP-a u 80-tim godinama, i to dvostruko u odnosu na sredinu 70-tih. (Pejanović R, Njegovan Z., Tica N., 2007.)

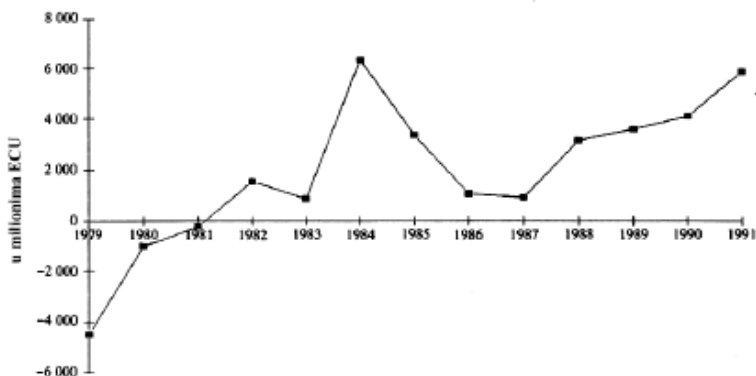
Grafikon 1. Promene agrarnog budžeta EZ u realnom izrazu od 1973. do 1991. godine

Izvor: The agricultural situation in the Community

Period u razvoju CAP-a između 1983. i 1991. godine se najčešće naziva periodom eksperimentisanja, obzirom da su se nerešeni problemi CAP-a povećavali.

To se pre svega odnosi na:

- I Ubrzani rast budžetskih troškova za interventni otkup viškova proizvoda i njihov subvencionirani izvoz.
- II Narastanje viškova u svim osnovnim proizvodima biljne i stočarske proizvodnje
- III Raznolikost nekoordiniranih pokušaja da se destimuliše prekomerna proizvodnja.

Grafikon 2. Kretanja poljoprivrednih viškova* EZ od 1979. do 1991. godine

Izvor: OECD, PSE database, obračun u European Economy No 4, 1994. godine, str. 15. * Proizvodnja minus potrošnja proizvoda koji ulaze u obračun PSE po svetskim cenama (mil. ekija)

Farme su toliko produktivne da su proizvodile više hrane nego što je potrebno. Viškovi se skladište i dovode do "prehrambenih planine". Posebne mere su stavili u mesto da uskladi proizvodnju sa potrebama tržišta. (Bogdanov, N., 2007.)

Jasno je bilo da rigorozna politika cena nije uticala na porast političkog pritiska kao i na budžet. Do kraja dekade, spoljni pritisci za reformu CAP-a su postali veoma intenzivni. Zajednica se suočila sa mišljenjem i utvrđenim jasnim zahtevom za promene i u pregovorima koji su se odvijali unutar GATT-a, Urugvajaska runda pregovora. Osma po redu runda pregovora u GATT-u, "Urugvajaska runda", 1986-1994. g.

Značajan rezultat ove runde je u tome što se po prvi put razgovaralo o:

- agrarnom protekcionizmu
- trgovini tekstilnim proizvodima

- trgovini uslugama
- zaštiti prava intelektualne svojine.

Sporazum o poljoprivredi predviđa postepeno prevođenje necarinskih ograničenja na carine (tarifikacija) i postepeno ukidanje izvoznih subvencija.

Sporazum o tekstilu i odeći predviđa ukidanje kvantitativnih ograničenja tj. tarifkaciju.

Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) predviđa liberalizaciju trgovine komercijalnim uslugama na principima nediskriminacije.

Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne trgovine (TRIPS) ima za cilj smanjenje trgovine falsifikatima i zloupotrebu autorskih prava.

Pod pritiskom za smanjenje budžetskog opterećenja Evropska komisija je u februaru 1991. godine sačinila Primedbe - Reflections on CAP (Commision, 1991a) u kojima se da uočiti da dostignuća postojeće politike nisu dalje održiva. Analiza i dalje preporuke Komisije u julu 1991. godine (Commision, 1991b), dovele su u maju 1992. godine do saglasnosti Saveta (Council) na tzv. „Mac Sharry“ paket reformi politike CAP-a (Commision, 1992a). (Bogdanov, N., 2007.)

Najznačajnije reformske mere u okviru CAP odigrale su se 1992. godine usvajanjem MCSHarry-evog paketa koji je podrazumevao sniženje cena poljoprivrednih proizvoda uz uspostavljanje kompenzatornih plaćanja koja su uslovljena povlačenjem određenih površina i broja životinja iz proizvodnje. Godine 1992. MCSHarry-jeve reforme (nazvane po evropskom komesaru za poljoprivredu, Ray MCSHarry) su stvorene da ograniče rastuću proizvodnju. Reforme su smanjile nivo podrške za žitarice za 29% i 15% za govedinu. One su takođe stvorile određen fond da se isplate i povuče zemlja iz eksploatacije, Reforma je uvela mere za podsticanje penzionisanja i pošumljavanja. (Bureau, J., Matthews, A., 2005.)

Važno je napomenuti da je jedan od faktora koji stoje iza reformi 1992. bila je potreba da se postigne sporazum sa EU; o carinama i trgovini (GATT) u vezi sa poljoprivrednim subvencijama.

Tekuća reformska pitanja o poljoprivredi EU su:

- smanjenje cene,
- osiguranje bezbednosti i kvaliteta hrane,
- garancije i stabilnost poljoprivrednika
- prihodi.

Ostala pitanja su:

- zagađenje životne sredine,
- dobrobiti životinja, i
- pronalaženje alternativnih mogućnosti za ostvarivanje prihoda za poljoprivrednike.

Agenda 2000. predstavlja pokušaj Komisije za definisanje novih odnosno dodatnih ciljeva CAP, preusmerenjemga strategije na ruralni razvoj. Tačnije, Komisija nastoji da:

- fokusirati CAP politiku na bezbednost i kvalitet hrane;
- garantovati pristojne životne standarde za poljoprivrednike;
- integrisati ekološke ciljeve u poljoprivrednu proizvodnju;
- stvaraju alternativne izvore prihoda i zaposlenosti u ruralnim područjima;
- pojednostaviti i uskladiti zakone EU u vezi poljoprivrede. (Bogdanov, N., 2007.)

Redovno i konzistentno prilagođavanje CAP evropskom društvu doprinosi razvoju privrede i dovodi ponovo do paketa novih reformi započetih u 2003. godini, koji teži povećanju konkurentnosti poljoprivrednom sektoru, promovisanje tržišno orijentisane, održive poljoprivrede i jačanju politike ruralnog razvoja.²

Reforma 2003. doprinose radikalnoj obnovi CAP-a, sa važnim inovacijama. U narednim godinama, doćiće do reformi i u sektorima šećera, voća i povrća i vina, a u periodu od 2007. do 2013. biće pripremljen finansijski plan i nova politika ruralnog razvoja.

Reformom 2004. Godine uključeno je i proširenje EU koje se desilo u maju iste godine, kada se Unija povećala za deset članica i kada je broj poljoprivrednika porastao za 70%. Učinjeni su i veliki pomaci modernizaciji farmi, načinu proizvodnje i tržišne strukture. Specijalni trogodišnji post – period farmerima je obezbedio 5.8 milijardi evra za pomoć u proizvodnji nerazvijenih kultura, pošumljavanju, povećanju standarda u oblasti higijene i poboljšavanja standarda života.

Godine 2004. se uredila i reforma „mediteranskih“ kultura: pamuk, duvan i šećer. Predložena je radikalna reforma proizvodnje šećera u okviru zajedničkih organizovanih tržišta. Ova reforma se

² Agenda 2000 (1997): For a stronger and wider Union, Document drawn up on the basis of COM(97) 2000 final. Aid delivery methods (2004): Project Cycle Management Guidelines, european Commission. EuropeAid Cooperation Office, Brussels.

ogleda u restrukturiranju ovog sektora i u plaćanju odvojenom od proizvodnje, što je jedna od osnovnih karakteristika reforme 2003. godine.

Reforme CAP – a su usmerene ka prilagođavanju aneksa u Aktu o pristupanju i adaptaciji svih propisa i regulativa vezanih za CAP, radi lakšeg pristupanja i sprovođenja reformi u zemljama novim članicama EU.

Godine 2005. je donet plan za pojednostavljenje i lakše razumevanje daljih reformi CAP –a . osnova takvih aktivnosti je da se u 2006. godini i dalje doprinese razvoju Akcionog plana kojim će se lakše ostvariti zamišljeni ciljevi. (Anderson, K., Josling, T., 2007.)

U 2007. Komisija ocenila implementaciju reforme CAP 2003. sa ciljem da pripreme poljoprivredu EU i bolje prilagode brzim promenama sredine u procesu reformi. Godinu dana kasnije, 20. novembra 2008. godine, ministri poljoprivrede EU su postigli politički dogovor o CAP-u; čiji je cilj je da se modernizuje, pojednostavi CAP i uklonite ograničenja poljoprivrednicima, i na taj način im pomognu da bolje odgovore na signale tržišta i da budu spremni na nove izazove kao što su klimatske promene, vodoprivrede i bio-energije. (Janković S, 2009.)

Glavi cilj Francuske koja je precedavala Komisijom u 2008. godini bio je da CAP dovede u korak s novim globalnim izazovima. Do kraja godine, prihvaćena su 4 teksta koja se odnose na ruralni razvoj, jednaku pomoć za poljoprivrednike i mehanizme za regulaciju jedinstvenog tržišta.

Ovi su dogovori službeno pokrenuli debatu u EU o primeni CAP programa nakon 2013. u budućnosti, uzevši u obzir balansiranje svetskim zalihama hrane, konkurentnost, održivom razvoju i ekonomskoj dinamici u ruralnim područjima.

Češko predsjedavanje Europskom unijom u prvoj polovici 2009. godine završilo je neuspehom po pitanju održavanja ugovora o primjeni CAP programa nakon 2013. u budućnosti. Međutim, Odbor za poljoprivredu jednoglasno se saglasio oko zaključaka vezanih uz kvalitet poljoprivredne proizvodnje i preusmeravanja pomoći za područja s otežanim uslovima (LFA).

Po ugledu na LFA direktivu EU vrši se podsticanje razvoja marginalnih i zaštićenih oblasti t.j. favorizuju se oblasti u kojima je ruralna ekonomija nestabilna zbog teritorijano specifičnih faktora koji ograničavaju razvoj poljoprivrede. Ovaj način podsticanja namenjen je oblastima u kojima interes za zaštitu prirodnih resursa ograničava razvoj poljoprivrede kao i u onima u kojima postoje socijalni problemi, kao što su visoka stopa nezaposlenosti, izraženo siromaštvo i

sl. Uvode se mere u vidu pružanja pomoći starijoj ruralnoj populaciji koja je implementirana kroz program podrške nekomercijalnim gazdinstvima. (Ellis. F., 1993.)

Evropska komisija donela je nacrt reforme Zajedničke poljoprivredne politike (CAP-a) za vremensko razdoblje nakon 2013. godine. Kako bi se za evropske građane osigurao zdrav i visoko kvalitetan izvor hrane, sačuvala životna sredina i podstakao razvoj ruralnih područja, ovaj nacrt je usmeren na jačanje konkurentnosti, održivost i trajnost poljoprivredne delatnosti Evropske unije. (Bogdanov, N., 2007.)

Dacian Ciolos, poverenik za poljoprivredu i ruralni razvoj:

- *„U svrhu iznalaženja odgovora na sve izazove u području sigurnosti hrane, održivog korišćenja prirodnih resursa i razvoja, Evropska komisija predlaže novu vrstu saradnje između Evrope i evropskih poljoprivrednika.*
- *U sledećim decenijama, presudno će biti postaviti temelje za stvaranje jakog poljoprivrednog sektora, onog koji se može nositi s klimatskim promenama i međunarodnom konkurencijom te istovremeno ispuniti sva očekivanja građana.*
- *Evropa treba svoje poljoprivrednike, poljoprivrednici trebaju podršku Evrope. Zajednička poljoprivredna politika nas prehranjuje, ona predstavlja budućnost za više od pola našeg teritorija,,.*

Reformirani CAP će omogućiti promociju inovacija, jačanje ekonomske i privredne konkurentnosti poljoprivrednog sektora, borbu protiv klimatskih promena te održivu zaposlenost i rast. Na taj će način reformirani CAP dati presudan doprinos strategiji Evropa 2020. (Bogdanov, N., 2007.)

Deset ključnih tačaka reforme su:

1. **Podrška dohotku usmeriti na ciljne grupe**, u svrhu podrške rasta i zapošljavanja
Kako bi poboljšala poljoprivredni potencijal Evropske unije, Komisija predlaže da se podrška dohotku za poljoprivrednike dodjeljuje na način koji je pravedniji, jednostavniji i usmeren na ciljne grupe. Pravo na osnovnu podršku dohotku, ima će samo aktivni poljoprivrednici. Ista će se postupno smanjivati u iznosu od 150.000 EUR do 300.000 EUR (gornja granica) po

poljoprivrednom gazdinstvu godišnje, pri čemu će se u obzir uzeti broj radnih mesta koje je proizvelo/ostvarilo poljoprivredno gazdinstvo. Pomenuti podsticaj će se takođe pravilnije raspodeljivati među poljoprivrednicima, regijama i zemljama članicama.

2. Prilagođeniji i prikladniji alati/sredstva za upravljanje krizom, u svrhu iznalaženja rešenja za nove privredne izazove.

Nepostojanost cena je pretnja za dugoročnu konkurentnost poljoprivrednog sektora. Stoga Komisija predlaže uvođenje efikasnijih, odgovarajućih sigurnosnih mreža za poljoprivredne aspekte snabdevačkog lanca koji su u najvećoj opasnosti od krize (privatno skladištenje i javna intervencija), kao i promocija osnivanja osiguranja i uzajamnih fondova.

3. „Zelena“ plaćanja za dugoročnu produktivnost i očuvanje ekosistema

kako bi se osigurao dugoročan rast sektora ekološke poljoprivrede i olakšala nastojanja poljoprivrednika, Komisija predlaže da se 30% direktnih plaćanja dodeljuje za postupke koji omogućavaju optimalno korićenje prirodnih resursa. Pomenuti postupci su ekološki efikasni i lako sprovodljivi, a odnose se na: raznolikost useva, održavanje trajnih pašnjaka, očuvanje ekoloških rezervata i pejzaž.

4. Dodatna ulaganja u istraživanja i inovacije

u svrhu uvođenja poljoprivredne delatnosti koja se temelji na znanju, kao i uspostavi konkurentne poljoprivrede, Komisija predlaže da se broj istraživanja u području agronomije i proračun za inovacije udvostruče te da se poduzmu radnje kojima bi se osiguralo sprovođenje rezultata istraživanja u praksi i to posredstvom novog partnerstva za inovacije. Pomenuta finansijska sredstva će postaći prenošenja znanja i saveta poljoprivrednicima te putem osiguranja bliske saradnje između poljoprivrednog sektora i naučne zajednice, pružiti podršku u sprovođenju istraživačkih projekata od važnosti za poljoprivrednike.

5. Konkurentniji i uravnotežen prehrambeni lanac

Poljoprivreda je temelj prehrambenog lanca, ali je ista vrlo fragmentirana i nestrukturirana. Kako bi ojačala položaj poljoprivrednika, Komisija predlaže pružanje podrške proizvođačkim i međugranskim organizacijama, kao i uspostavljanje direktnijeg poslovanja između proizvođača i

potrošača (bez previše posrednika). Nadalje, iz razloga što su izgubile na svojoj važnosti, kvote za šećer se neće produžiti nakon 2015. godine.

6. Potsticanje agro-ekološke inicijative

U obzir se treba uzeti specifična obilježja svakog područja, kao što treba podsticati i agro-ekološku inicijativu na državnom, regionalnom i lokalnom nivou. U svrhu realizacije iznetog, Komisija predlaže da očuvanje i obnova ekosistema te borbu protiv klimatskih promena, zajedno s efikasnom upotrebom resursa, trebaju činiti dva od ukupno šest prioriteta politike ruralnog razvoja.

7. Podrška za mlade poljoprivrednike

Dve trećine poljoprivrednika je starosne dobi iznad 55 godina. Kako bi se potstaklo stvaranje novih radnih mesta i ulazak mlađih generacija u poljoprivredni sektor, Komisija predlaže uvođenje nove podrške početne pomoći, koje bi se dodjeljivale poljoprivrednicima mlađim od 40 godina tokom prvih pet godina trajanja njihovog projekta.

8. Potsticanje poduzetništva i zapošljavanja u ruralnim područjima

U svrhu promocije zapošljavanja i preduzetništva, Komisija predlaže uvođenje niza mera za posticanje privrednih aktivnosti u ruralnim područjima i posticanje inicijativa lokalnog razvoja. Npr. uvešće se „početni paket“ za pružanje podrške projektima malih gazdinstava, s dodelom finansijskih sredstava u iznosu do 70.000 EUR tokom vremenskog razdoblja od pet godina. Ojačat će se aktivnosti „LEADER“/vodećih lokalnih udruženja.

9. Vođenje bolje brige o „osetljivim područjima“

S ciljem suzbijanja dezertifikacije i očuvanja bogatstva naše teritorije, Komisija pomoću dodatnih kompenzacijskih sredstava omogućava zemljama članicama dodjeljivanje veće podrške za poljoprivrednike na područjima s prirodnim nedostacima. Spomenuta podrška bi se dodjeljivala kao dodatna pomoć uz ostale subvencije koje su već dostupne u kontekstu politike ruralnog razvoja.

10. Jednostavniji i efikasniji CAP

Kako bi se izbegli dodatni, nepotrebni administrativni troškovi, Komisija predlaže pojednostavljivanje nekoliko mehanizama CAP-a, uključujući pravila višestruke usklađenosti i sistema kontrole, bez narušavanja njihove efikasnosti. podrška za mala poljoprivredna gazdinstva, takođe će se pojednostaviti; za ista će se uvesti paušalna plaćanja u iznosu od 500-1.000 EUR-a po gazdinstvu godišnje. Male poljoprivrednike koji prestaju sa všenjem poljoprivredne delatnosti, podtacaće se na prodaju zemljišta drugim poljoprivrednicima koji su voljni restrukturirati njihova poljoprivredna gazdinstva.³

Nastavak reformi

Najveći nedostaci zajedničke agrarne politike su:

- ogromnitržišni viškovi, koji dvostruko opterećuju budžet (preko subvencioniranja proizvodnje i izvoznih subvencija za proizvedene proizvode)
- negativan uticaj na zemljište, vodu, vazduh, bezbednost i kvalitet hrane
- disproporcija između učešća poljoprivrede i poljoprivrednog stanovništva u ukupnom i primanja iz EU budžeta (koji uglavnom trpi nepoljoprivredno stanovništvo)
- znatno više cene u EU u odnosu na cene u svetu
- neispunjenje jednog od osnovnih ciljeva CAP – a, a to je **razvoj ruralnih oblast**
- negativan uticaj na svetske tokove trgovine poljoprivrednim proizvodima (Bogdanov, N., 2007.)
-

Pored ovih nedostataka zajednička agrarna politika ima i svoje prednosti. Glavne pozitivne strane CAP – a su:

- ispunjena je početna i osnovna ideja – dovoljne količine hrane za stanovništvo u svakom trenutku
- EU je pretvorena u neto izvoznika
- Učinjen je značajan pomak u poboljšanju životnog standarda seoskog stanovništva
- Bitno je povećana produktivnost poljoprivredne proizvodnje

³ www.agroklub.com

- Poslednjim reformama učinjen je značajan pomak ka zaštiti životne sredine, zdravstvenoj ispravnosti hrane i razvoju nedovoljno razvijenih ruralnih oblasti.

Analizom navedenih novih nacrtu reformi CAP – a, njegovih pozitivnih i negativnih ishoda postaje jasno da se novi CAP – mora neprekidno menjati i usklađivati sa trenutnom ekonomskom i političkom situacijom. Postao je i jasan pravac u kome taj napredak mora da teži. Poljoprivredna politika ne sme više da bude sektorska politika koja podstiče zarade farmera kroz tržište poljoprivrednih proizvoda. Ona mora biti usmerena kao jedinstvena i integrisana politika koja doprinosi drugim elementima društvene politike, u pravcu ruralnih područja. (Mihalj, P.,1999.)

Pri pronalaženju osnovnih principa i elemenata te politike, uočava se neophodnost uključivanja koordinacija mnogih standarda društvene politike kao što su: regionalni, saobraćajni, aspekti stanovanja, zaštite čovekove sredine i socijalni aspekti.

Podrška CAP – u kroz tržište roba i cene poljoprivrednih proizvoda mora sve više da se usmerava na direktno plaćanje u oblasti definisanih kulturnih, regionalnih i ekoloških standarda.

Iz toga proizilazi osnovni slogan politike CARPE da obezbedi ekonomski efikasnu i ekološki održivu poljoprivredu u uslovima stimulanja integralnog razvoja ruralnih područja u EU.

Politika koja se na taj način zagovara zahteva sistematizaciju i vremensko programiranje sledeća četiri elementa:

1. Stabilizaciju tržišta (Market stabilisation – MS)
2. Nadoknade za ekološki i kulturni ambijent (Environmental and cultural landscape payments – ECLP)
3. Podsticaji za ruralni razvoj (Rural development incentives – RDI)
4. Izdvajanja za pomoć u prilagođavanju tokom tranzicionog perioda (Transitional adjustment assistance – TAA) (Pejanović R., Njegovan Z., Tica N, 2007.)

Poljoprivrednici su veoma važani ekonomski igrači u ruralnim oblastima koje EU ne može sebi dozvoliti da izgubi. Poljoprivredne veštine nisu naučene iz stranica knjiga, već su sposobnosti i veštine prenošene sa jedne generacije na drugu.

Međutim mnogi mladi ljudi više ne vide poljoprivredu kao atraktivnu profesiju, što je doprinelo da ima sve manje poljoprivrednika. U 1960., kada je šest zemalja činilo članstvo EU, na teritoriji EU je bilo šest miliona poljoprivrednika, ali od tada je broj više nego prepolovljen.

To je razlog zašto CAP pomaže mladima da započnu poljoprivrednu proizvodnju. Ta pomoć se ogleda pružanjem sredstava za kupovinu zemljišta, mašine i oprema. Doniraju se sredstva i za obrazovanje poljoprivrednika. Podsticanje mladih poljoprivrednika i obezbeđivanje kontinuiteta poljoprivredne proizvodnje koja se prenosi sa jedne generacije na drugu je pravi izazov za ruralni razvoj u EU.

U nekim delovima Evrope, je posebno teško održati poljoprivredu - kao u brdskim, planinskim i udaljenim područjima. Važno je da se zadrže zajednice koje žive na ovim prostorima. CAP obezbeđuje sredstva kako bi se osiguralo da ruralna zajednice nesmetano žive i razvijaju se u ugroženim područjima a ne da postepeno nestaju.

Glavni motiv i cilj CAP-a. je da uvek ima dovoljno hrane u prodavnicama i supermarketima po cenama koje su uglavnom pristupačne. U većini zemalja EU danas, prosečna porodica troši oko 15 % svog mesečnog prihoda na hranu. Evropa danas smatra kao svetski lider u sektorima kao što su žitarice, mlečne proizvode, meso, maslinovo ulje i vina. Osim toga, hrana koja se proizvede u EU mora biti obeležena sa jasno istaknutim poreklom po pravilima EU koji su jasni i eksplicitni u pružanju informacija krajnjim korisnicima jer je cilj da oni pravesvoj izbor prilikom kupovine hrane. Mnogi potrošači EU preferiraju lokalne ili regionalne proizvode. Tradicionalni specijaliteti su sve više u potražnji. Kao rezultat toga, poljoprivrednici sve više prodaju direktno kupcima na tržištima poljoprivrednika i obrađujemo svoje vlastite proizvode za dodavanje lokalnu vrednost. Jedan od bitnih razloga je i mogućnost prehrambene krize kao faktora koji pojačava urgentnost reformi, što je uslovljeno aktivnostima potrošača i boraca za očuvanje životne sredine. Uticaj je prisutan i od strane nepoljoprivrednih grana koje očekuju brz upliv na tržištu novih članica, zatim grupa koje žele da zaustave potencijalne migracije ka EU. (Martinović-Džamonja, D., 1996.)

Međutim, iako je CAP kreirana kao izbalansirana ekonomska politika u oblasti agrara koja u sebi sadrži i elemente strukturne politike, ona je u praksi bila usredsređena na cenovnu podršku kao

primarni instrument koji je predstavljao suštinu robnih režima koji su se za potrebe CAP-a izgradili. Stoga su se teškoće koje su se pojavljivale tokom vremena njene implementacije, uglavnom adresirale na relativno visok nivo cena koje su se inicijalno formirale, demonstrirajući tako činjenicu da je, uprkos svemu, politika CAP-a bila pod uticajem samo nekoliko instrumenata kojima su se postizali ciljevi. Tako su institucionalno ustrojene cene propustile da pruže odgovarajuću sigurnosnu mrežu, ali su zato postale tržišne cene.

Ekonomska i ekološka politika agrarnog i ruralnog razvoja ima strateški značaj u sveukupnoj politici Evropske unije. (Bogdanov, N., 2007.)

2.3. Agrarna politika i ruralni razvoj Srbije

CAP predstavlja jednu od najvažnijih politika Evropske unije. Iz tog razloga od velikog je značaja ukazati na osnovne principe, zajedničke ciljeve i usaglašavanje agrarne politike Srbije i Evropske unije. Od posebnog je značaja prihvatanje mehanizama agrarnog sektora kao celine.

Da bi se povećala ukupna efikasnost, budući razvoj agrarne politike Srbije bi trebalo usmeritika modernizaciji i promeni proizvodne strukture. Ove promene su započele još 2000. godine. Približavanje politike Evropske unije i agrarne politike Srbije dovešće do povećanja produktivnosti u sektoru poljoprivrede, zatim do povećanja standarda poljoprivrednika, dobijanje poljoprivrednih proizvoda po konkurentnijim cenama, kako na domaćem, tako i na stranom tržištu, više pažnje će biti usmereno ka izgradnji ekološke svesti stanovništva. (Bogdanov, N., 2007.)

3. RURALNI RAZVOJ I POLITIKA RURALNOG RAZVOJA EU

3.1. Evolucija ruralne politike

Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) vuče svoje korene iz pedesetih godina prošloga veka, iz Zapadne Evrope, čija su društva bila razorena u godinama rata, poljoprivreda osakaćena, a isporuke hrane niko nije bio u stanju da garantuje. Rana ZPP je imala jasan cilj da da značenje boljoj produktivnosti poljoprivrednika, shodno tome da potrošači imaju stabilnu ponudu hrane po pristupačnim cenama i da osigura da će Evropska Unija duže vreme imati održljiv poljoprivredni sektor. ZPP je omogućavala subvencije i sistem, koji je garantovao visoke otkupne cene poljoprivrednicima, u isto vreme dajući im stimulacije da proizvode više.

Finansijska pomoć je bila namenjena za restruktuisanje poljoprivrednih domaćinstava, kao na primer, uz podršku investicija za uvećanje farmi i uvođenja tehnoloških znanja, koja će biti od pomoći da se adaptiraju na ekonomske i socijalne prilike iz toga vremena. Neke od mera su bile uvedena u obliku pomoći za prevremeno penzionisanje, profesionalnu edukaciju i podrške slabije razvijenim regionima.

ZPP je bila jako uspešna u postizanju svojih ciljeva pokretanja EU prema samoodrživosti od početka 1980- tih. Međutim, iznenada je EU dovedena u situaciju da mora da se bori sa konstantnim viškom glavnih poljoprivrednih proizvoda, od kojih se jedan deo izvezio (uz pomoć subvencija), neke količine su se skladištile a deo je morao biti uništen u okviru EU. Ovakve mere su imale za posledicu visok budžetski trošak, vršili poremećaj na svetskim tržištima, nisu uvek bile od pomoći poljoprivrednim proizvođačima, i na kraju su postale veoma nepopularne i kod potrošača i poreskih obveznika. U isto vreme je društvo postalo izuzetno zainteresovano za ekološku održivost poljoprivredne proizvodnje, i počev od Zemaljskog Samita u Riju (1992) oformili su se prvi začeci tog pokreta u devedesetim godinama.⁴

Skoro 60% od ukupnog stanovništva 27 zemalja članica EU žive u ruralnom oblastima, koje pokrivaju 90% njihove teritorije, te sledi da je ruralni razvoj životno važna politika. Poljoprivreda i šumarstvo su glavni način iskorišćavanja zemljišta u ruralnim oblastima, i zbog toga imaju

⁴World Summit on Sustainable Development: <http://www.johannesburgsummit.org>

značajnu ulogu u srcu ruralnih zajednica, kao osnovica za jaku socijalnu strukturu i ekonomsku vrednost, i kao instrument za upravljanje prirodnim resursima i okolinom.

Veliki broj anketa javnog mnjenja u svih 27 Zemalja članica EU jasno pokazuju da su žive i održive ruralne oblasti od velike važnosti svim evropskim građanima.⁵

Zajednička poljoprivredna politika je imala i još uvek ima jasne razloge za svoje ostojanje. Ona je konstantno evaluirala u skladu sa promenljivim potrebama poljoprivrede i društva u celini. Politika ruralnog razvoja EU u prošlosti se bavila više strukturnim problemima poljoprivrednog sektora. Danas ona predstavlja politiku koja se bavi višestrukim ulogom poljoprivrede u društvu, sa akcentim na izazove koji se susreću u širem ruralnom kontekstu.

U prošlosti je fokus bio usmeren na podršku fizičkom kapitalu – investicijama na farmi i u sektorima koji iz nje proizilaza. Pružanje podrške preradnom sektoru i prodaji bila je namenjena integraciji prehrambenih lanaca od proizvodnje do prodaje. Takve aktivnosti su trebale da izazovu poboljšanje poljoprivrednih struktura i konkurentnost primarnog sektora.

Naročita pažnja, bila je posvećena i ljudskom kapitalu u obliku ranog penzionisanja i pružanja stručne obuke.

Godine 1970. uveden je prvi teritorijalni elemenat, preko uspostavlja tzv - Manje favoriziranih oblasti (MFP), koja su imala pravo korišćenja specijalnih mera. Cilj je bio prekinuti poljoprivredni i ruralni egzodus, koji je bio pretnja opstanku nekih ruralnih oblata, kao i održavanju prirodne sredine i predela. Ove su mere kasnije prerasle u širi pristup integrisanja MFP mera sa drugim politikama, namenjenim podršci određenih regiona.⁶

3.2. Politika ruralnog razvoja EU za period od 2007. – 2013. godine

Poslednjih godina politika ruralnog razvoja znatno je ojačala zahvaljujući koordinisanom procesu usklađivanja elemenata različitih politika sa osobinama ruralnih područja EU – a. Putem Evropskog fonda za ruralni razvoj (EPFRR) sprovodi se trenutni proces, utvrđen Uredbom (EC) br. 1698/2005, što predstavlja službenu potporu ruralnom razvoju EU – a. Upravo usvajanje takve uredbe podstaklo

⁵ Zajednička poljoprivredna politika EU, Evropska komisija, poljoprivreda i ruralni razvoj, Rue de la Loi 200, B-1049 Brussels, Belgium

⁶ „Politika ruralnog razvoja EU za period 2007 – 2013“, Luksemburg: Kancelarija za oficijalne publikacije Evropske komisije, 2006. ISBN 92-79-03228-3

je nov pristup u programiranju politike ruralnog razvoja EU –a. Politika ruralnog razvoja EU – a se menja na način kojim se programi ruralnog razvoja razvijaju preko negovanja strateške sadržine i održivog razvoja ruralnih sredina. Iz tog razloga se buduća politika ruralnog razvoja usmerava na tri zajednički prihvaćena cilja:

- Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva
- Podrška pravilnom upravljanju zemljišta i poboljšanje životne sredine
- Poboljšanje kvaliteta života i ohrabrenje diverzifikacije ekonomskih aktivnosti.

Proces usklađivanja različitih politika je tekao kroz sledeće faze:

- **I faza** – priprema Strateških smernica Zajednice, čime su definisani glavni prioriteti politike ruralnog razvoja EU – a, kao što su pitanja vezana za održanje životne sredine i privredni rast. Ovim smernicama definisan je makropolitčki kontekst i uspostavljena je baza za izradu nacionalnih strateških planova zemalja članica.

- **II faza** – porazumeva izradu analiza stanja i prepoznavanje odgovarajućih prioriteta za ruralna područja koja podupiru ciljeve Strateških smernica Zajednice, od strane resornih ministarstava svake zemlje članice. (Bogdanov, N., 2007.)

Strateški plan svake zemlje članice postaje referentan okvir za izradu daljih programa ruralnog razvoja (PRR). Takvi planovi predstavljaju glavni operativni mehanizam za sprovođenje politike ruralnog razvoja EU – a u svih 27 zemalja članica i stvoreni su kako bi se bavili specifičnim nacionalnim i regionalnim prioritetima. Sastavi deo strateškog planiranja podrazumeva i praćenje i ocenjivane uspešnosti sprovođenja politike ruralnog razvoja, zasnovano na Zajedničkom okviru za nadzor i ocenjivanje (ZONO).⁷

Uspostavljanje jedinstvenog fonda – Evropski poljoprivredni fond za razvoj (EAFRD) i jedinstvenog seta pravila programiranja – finansiranja, izveštavanja, programiranja i kontrole, značajno će pojednostaviti primenu politike.

⁷ Revija ruralnog razvoja EU, Br.1.

1. **Poboljšanje konkurentnosti poljoprivrednog i šumarskog sektora** – prioritet je transfer znanja, modernizacija, inovacija, poboljšanje kvaliteta hrane
2. **Poboljšanje životne sredine i ruralnog okruženja** – u cilju zaštite i poboljšanja prirodnih resursa i predela u EU
3. **Poboljšanje kvaliteta života i podsticaj diverzifikacije** – promovisanje izgradnje kapaciteta, sticanje veština i ograničavanje za razvoj lokalnih strategija
4. **Izgradnja lokalnih kapaciteta za zapošljavanje i diverzifikacija** – poboljšanje upravljanja i mobilizacija lokalnih potencijala u ruralnim sredinama
5. **Prevođenje prioriteta u programe**
6. **Komplementarnost instrumenata Zajednice** – zemlje članice moraju obezbediti komplementarnost i skladnost među aktivnostima

Slika 1. Prikaz Strateških smernica Zajednice

Izvor: Bogdanov, N., 2007.

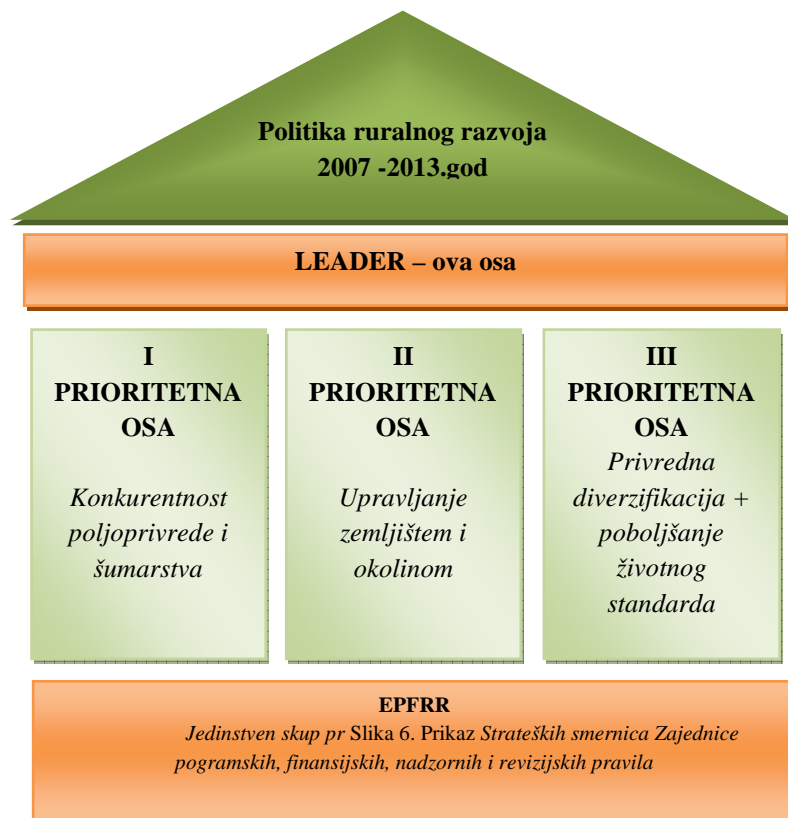
Politika ruralnog razvoja EU u razdoblju od 2007. do 2013. godine zasniva se na strateškom okviru koji uključuje četiri središnja prioritetna cilja – “prioritetne ose”.

Svaka od osa se sastoji od skupa prioritetnih “mera” koje osiguravaju potporu za specifične oblike aktivnosti u ruralnom razvoju zemalja članica.

U sklopu programa ruralnog razvoja EAFRD sufinansira aktivnosti zemalja članica. Skladnom sprovođenju programa ruralnog razvoja pomaže upotreba jedinstvene grupe mera. Svaki program sadrži mere koje odgovaraju specifičnoj nacionalnoj ili regionalnoj situaciji.

Skup mera koje koriste programe ruralnog razvoja mogu se usrediti oko središnjih ciljeva – “*prioritetnih osa*”. i sam naziv osa upućuje na mere ruralnog razvoja koje treba da podstaknu. Tri tematske ose biće nadopunjene jednom „metodološkom“ osom, koja je namenjena LEADER pristupu (LEADER Osa).⁸

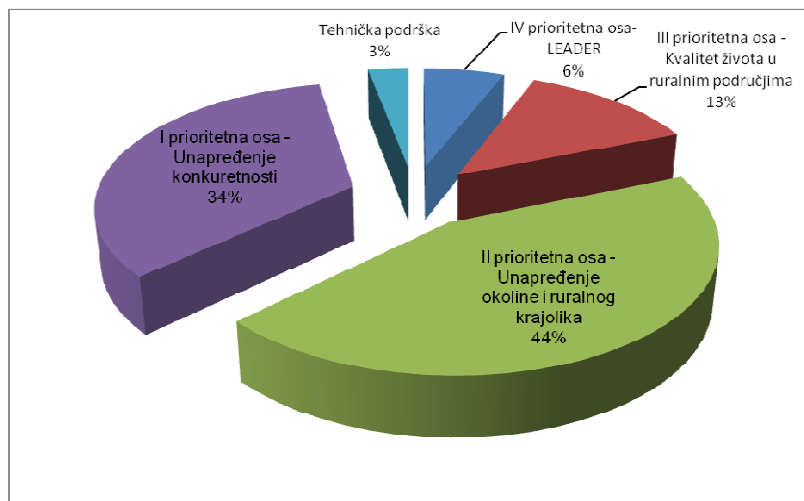
⁸ EU Rural Review n°1 - The European Agricultural Fund for Rural Development objavio je Directorate-General Agriculture and Rural Development © European Union, 2009.

**Slika 2. Prikaz tematskih osa sa spektrom raspoloživih pre – definisanih mera
(Revija ruralnog razvoja EU Br.1)**

Izvor: Bogdanov, N., 2007.

Na grafikonu dat je prikaz raspodele ukupnih sredstava EPFRR – a po jedinim prioritnim osama.

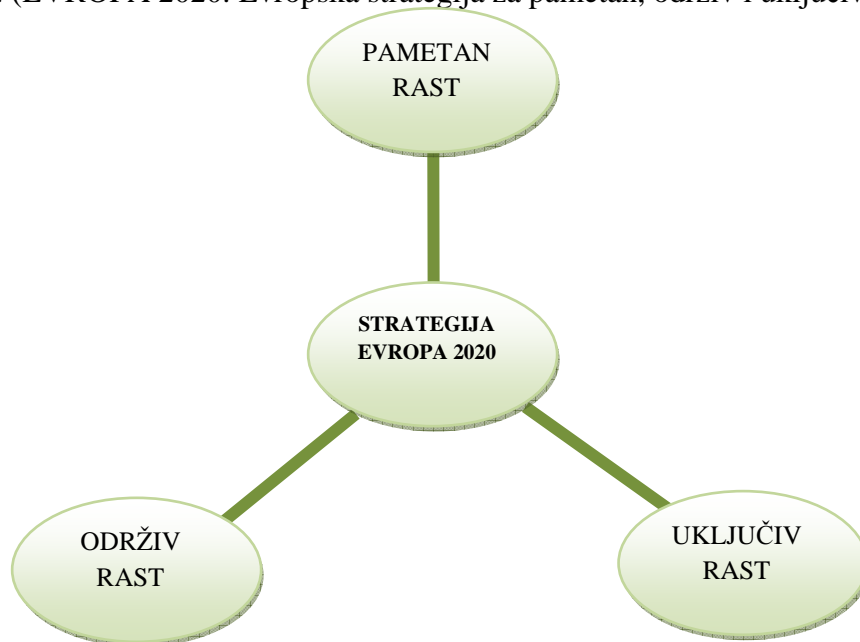
Grafikon 3. Raspodele sredstava EPFRR – a

Izvor: Revija ruralnog razvoja EU Br.1

3.3. Vizija evropske socijalne tržišne ekonomije - Strategija Europa 2020.

Evropa se nalazi u razdoblju velike ekonomske krize. Prethodne godine su obeležene masovnim otpuštanjem radne snage. Kriza je izbrisala godine ekonomskog i socijalnog napretka i ukazala na strukturne slabosti evropske ekonomije. U međuvremenu, svet se užurbano kreće prema napred, a dugoročni izazovi – globalizacija, pritisak na resurse, starenje se pojačavaju. Evropska unija mora preuzeti kontrolu nad svojom budućnosti. Evropa može uspeti ako deluje zajednički, kao Unija. Potrebna je strategija koja će pomoći da se iz krize izađe jači i da se pretvori EU u pametnu, održivu i uključivu ekonomiju koja će ostvarivati visoke stope zaposlenosti, produktivnosti i društvene povezanosti. Strategija Evropa 2020. donosi viziju evropske socijalne tržišne ekonomije za 21. veka. Strategija Europa 2020. predlaže tri prioriteta koji se međusobno nadopunjuju:

- **Pametna rast:** razvijanjem ekonomije utemeljene na znanju i inovaciji.
- **Održiva rast:** sprovođenje ekonomije koja efikasnije iskorištava resurse, koja je zelenija i konkurentnija
- **Uključiva rast:** negovanje ekonomije s visokom stopom zaposlenosti koja donosi društvenu i teritorijalnu povezanost Evropska unija koja definiše gde želi biti 2020. godine. (EVROPA 2020. Evropska strategija za pametan, održiv i uključiv rast)

Grafikon 4. Prikaz prioriteta strategije EVROPA 2020.

Ova se tri prioriteta međusobno nadopunjuju: nude viziju evropske socijalne tržišne ekonomije za 21. veka.

Kako bismo usmerili svoj trud i napredak, postoji opšti konsenzus kako bi se sve države članice EU trebale složiti oko ograničenog broja glavnih ciljeva za 2020. godinu. Ti bi ciljevi trebali biti reprezentativni za pametan, održiv i uključiv rast. Moraju biti merljivi i moći odražavati raznolikost situacija u državama članicama te utemeljeni na dovoljno pouzdanim podacima za poređenje.

Na osnovu navedenog, odabrani su sljedeći ciljevi – njihovo ispunjavanje biće ključno rešenje za uspeh do 2020. godine:

- Stopa zaposlenosti stanovništva u uzrastu između 20 i 64 godine mora porasti sa sadašnjih 69% na najmanje 75%, uključujući i većim uključivanjem žena, starijih radnika i boljom integracijom migranata u radno aktivno stanovništvo;
- Trenutni cilj EU je ulaganje 3% BDP-a u istraživanje i razvoj. Ovaj uspeo je da usmeri pažnju na potrebu da i javni i privatni sektor ulažu u istraživanje i razvoj, ali je usredsređen na ulaganje umesto na učinak. Postoji jasna potreba za poboljšavanjem uslova za privatno istraživanje i razvoj u EU, čemu će doprineti i mnoge mere predložene u ovoj strategiji. Takođe je jasno da bi objedinjavanje istraživanja i razvoja s inovacijama donelo širi raspon izdataka što bi bilo relevantno za poslovanje i pokretače produktivnosti. Komisija predlaže zadržavanje cilja od 3% uz istovremeni razvoj pokazatelja koji bi reflektovao intenzitet istraživanja i razvoja i inovacija;
- Smanjiti emisiju staklene bašte za barem 20% u odnosu na nivo iz 1990. godine, odnosno za 30% ukoliko to dozvoljavaju uslovi 2; povećati deo obnovljivih izvora energije u konačnoj potrošnji energije na 20%; te povećati energetska efikasnost za 20%;
- Cilj koji se odnosi na obrazovna dostignuća, a bavi se problemom ranog napuštanja obrazovanja smanjenjem stope s trenutnih 15% na 10%, istovremeno povećavajući deo stanovništva u dobi od 30-34 godine koji završavaju obrazovanje s 31% na najmanje 40% u 2020. godini;
- Broj Evropljana koji žive ispod nacionalnih granica siromaštva potrebno je smanjiti za 25%, spašavajući više od 20 milijuna ljudi od siromaštva (nacionalna granica siromaštva definiše se kao 60% medijana raspoloživog dohotka u svakoj državi članici).³³

Predstavljeni ciljevi izražavaju opšti stav gde bi Komisija želela videti EU po pitanju ključnih parametara do 2020. godine. Svaka je država članica drugačija, a Evropska unija 27 država raznolikija je nego što je bila pre jedne decenije. Uprkos razlikama u nivou razvijenosti i standardu života, Komisija smatra da su predloženi ciljevi jednako relevantni za sve države članice, kako stare, tako i nove. Ulaganja u istraživanje i razvoj te inovacije, u obrazovanje i tehnologije koje efikasnije koriste resurse imajuće pozitivan učinak na tradicionalne sektore, ruralna područja te visoko kvalitetnu uslužnu ekonomiju.

Ojačaće ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju, kako bi osigurala da će svaka država članica prilagoditi strategiju Evropa 2020. imajući na umu svoju specifičnu situaciju, Komisija predlaže da države članice pretvore ove ciljeve EU u nacionalne ciljeve i smerove koji odražavaju trenutnu situaciju u državi članici te nivoe ambicije za ostvarenjem šireg EU napora za ostvarenje ovih ciljeva. Uz napore država članica, Komisija će predložiti ambiciozan niz aktivnosti na nivou Evropske unije, koje imaju za cilj podići EU na novi put održivog razvoja. Ovaj spoj EU i nacionalnih napora mora biti međusobno povezan.

Ekonomska, socijalna i teritorijalna kohezija ostaju u srcu strategije Evropa 2020. kako bi osigurala aktiviranje i usmerenost svih energija i kapaciteta na ispunjavanje prioriteta strategije. Kohezijska politika i njeni strukturni fondovi, iako značajni sami po sebi, ključni su mehanizmi za postizanje prioriteta pametnog, održivog i uključivog rasta u državama članicama i regijama.

Financijska kriza znatno je uticala na mogućnosti evropskih preduzeća i vlada da finansiraju projekte ulaganja i inovativne projekte. Za postizanje ciljeva strategije Evropa 2020. ključno je regulatorno okruženje koje finansijska tržišta čini efikasnijima i sigurnijim. Evropa također mora dati sve od sebe kako bi iskoristila svoja finansijska sredstva, istraživala nove puteve spajanjem privatnog i javnog finansiranja te stvaranjem inovativnih instrumenata za finansiranje potrebnih ulaganja, uključujući i javno-privatnog partnerstva (JPP).

Evropska investicijska banka i Evropski investicijski fond mogu doprineti stvaranju „pozitivnog kruga“ tamo gde je moguće profitabilno finansirati inovacije i preduzetništvo od samih početaka ulaganja pa do izlaska na berzijska tržišta, uz saradnju s mnogim javnim inicijativama i planovima koji se već sprovode na nacionalnom nivou.

Višegodišnji finansijski okvir Evropske unije mora odražavati dugoročne prioritete rasta. Komisija će prioritete, kada se dogovore, uključiti u svoje predloge za sljedeći višegodišnji finansijski okvir koji je planiran za sledeću godinu. Potrebno je raspraviti ne samo nivoe

finansiranja, već i kako različiti instrumenti finansiranja kao što su strukturni fondovi, fondovi za razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj, okvirni programi za istraživanje te okvirni program za istraživanja i inovacije moraju biti osmišljeni kako bi realizovali ciljeve strategije Evropa 2020., u svrhu što boljeg učinka, osiguranja efikasnosti i evropske dodane vrednosti. Biće nužno pronaći načine povećanja učinka budžeta Evropske unije – iako mali, uz pažljivo definisanje ciljeva on može imati važan katalitički učinak.⁹

Komisija će predložiti aktivnosti za razvoj inovativnih rešenja finansiranja za podržavanje ciljeva strategije Evropa 2020.:

- temeljitim istraživanjem mogućnosti kojima bi se unapredila isplativost i efikasnost postojećeg budžeta EU boljim određivanjem prioriteta i usklađivanjem troškova EU s ciljevima strategije Evropa 2020. kako bi se rešila trenutna fragmentacija instrumenata finansiranja EU (npr., istraživanje i razvoj te inovacije, ključna infrastrukturna ulaganja u prekogranične energetske i saobraćajne mreže te tehnologija s manje izduvnih gasova). Treba u potpunosti iskoristiti priliku za revidiranjem finansijskih propisa za razvoj potencijalnih inovativnih finansijskih instrumenata, istovremeno osiguravajući mudro upravljanje finansijama;
- osmišljavanjem novih finansijskih instrumenata, prvenstveno u saradnji sa Evropskom investicijskom bankom i Evropskim investicionim fondom te privatnim sektorom, kao odgovor na do sada neispunjene potrebe firmi. U sklopu budućeg plana za istraživanje i razvoj, Komisija će s Evropskom investicijskom bankom i Evropskim investicionim fondom koordinirajući inicijativu za pronalaženje dodatnog kapitala za finansiranje inovativnih preduzeća u razvoju;
- realizacijom efikasnog evropskog tržišta preduzetničkog kapitala, olakšavajući time izuzetno jednak pristup preduzeća tržištima kapitala, te istraživanjem poticaja za fondove iz privatnog sektora koji omogućuju finansiranje novoosnovanih preduzeća te za inovativna mala i srednja preduzeća.

⁹ European Commission (2010): The CAP towards 2020; meeting the food, natural source and territorial challenges of the future

Strategija Evropa 2020., da bi postigla očigledne i transparentne promene mora će imati bolji fokus, jasnije ciljeve i transparentne vrednosti za ocenjivanje napretka. Za to je neophodan snažan upravljački okvir koji koristi sve instrumente na raspolaganju kako bi osigurao pravovremenu i efikasnu primenu.¹⁰

¹⁰ EUROPA 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

4. RURALNA PODRUČJA I POLITIKA RURALNOG RAZVOJA SRBIJE

Prema rezultatima Popisa poljoprivrede 2012., u Republici Srbiji ima 631.122 poljoprivredna gazdinstva, i to:

- 2.567 gazdinstava pravnih lica i preduzetnika (99,6% ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava),
- 628.555 porodičnih poljoprivrednih gazdinstava.

Ukupna površina korišćenog poljoprivrednog zemljišta na teritoriji Republike Srbije iznosi 3.355.859 ha. Prosečno porodično gazdinstvo koristi 4,5 ha poljoprivrednog zemljišta, poseduje jedan dvoosovinski traktor i gaji: jedno grlo goveda, četiri svinje, tri ovce, 26 grla živine i jedno pčelinje društvo.¹¹ Ipak, najbrojnija su gazdinstava koja koriste 2 ha poljoprivrednog zemljišta.

Prema podacima „Statističkog godišnjaka Republike Srbije 2012“, u ukupnoj poljoprivrednoj površini u 2011. godini, oranice i bašte učestvuju sa 64,6%, voćnjaci sa 4,7%, vinogradi sa 1,1%, livade sa 12,2% i pašnjaci 16,6%. U strukturi zasejanih površina oranica i bašta žita učestvuju sa 58,0%, industrijsko bilje sa 13,0%, povrtno bilje sa 8,3%, krmno bilje sa 13,8%.¹²

4.1. Privreda Srbije u periodu tranzicije

U našoj zemlji tranzicija je zakasnila, posebno u poređenju sa dostignutim stepenom razvoja tranzicije u ostalim bivšim socijalističkim zemljama iz okruženja. Kašnjenje reformskih procesa od skoro jedne decenije svakako je uticalo i na profil, tok i rezultate tranzicije u Srbiji. Tranzicioni procesi samo su još više potencirali proces dezinvestiranja i posledice ekonomske distorzije. (Đorđević M., Veselinović P., 2010.) Teorijski, ekonomska distorzija podrazumeva alokaciju resursa na osnovu političkih odluka, a ne po zakonima tržišta. Proces integracije

¹¹ <http://popispoljoprivrede.stat.rs/>

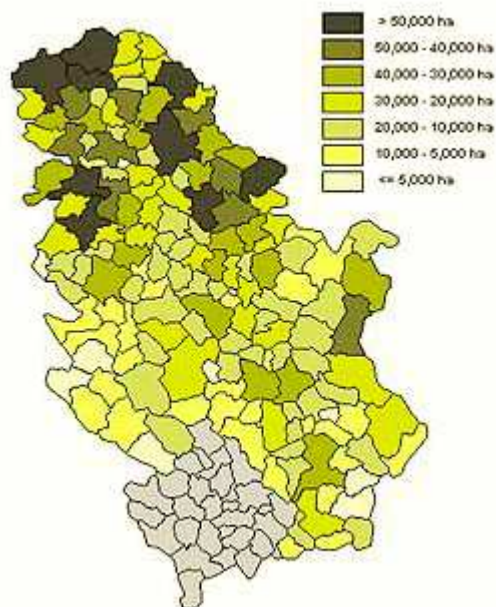
¹² <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf>

balkanskih zemalja u EU nije završen te će naredne godine biti presudne za razvoj svih zemalja zapadnog Balkana. Pored osnovnih žarišnih tačaka tranzicije posebno je istaknuta neophodnost promena privredne strukture a akcenat se stavlja na investicije, konkurentnost, određivanje razvojnog prioriteta...

Srbija kao i ostale balkanske zemlje je najnerazvijenije područje Evrope, optereženo visokom nezaposlenošću i nekonkurentnom privredom. Na zapadnom Balkanu zemlja i poljoprivreda još uvek su vrlo važan ekonomski faktor. Odnos između poljoprivredne i ukupne površine zemljišta varira od 23% u Hrvatskoj (obrađiva površina) do 66% u Srbiji. U Evropskoj uniji obrađiva površina se kreće oko 40%. Iako podaci o obradivom zemljištu kao što je rečeno u drugom poglavlju nisu podjednako statistički obrađeni i usklađeni po Evropskim standardima ali zanemarujući loše statističke podatke nemože se pobeći od činjenice da Srbija ima veoma visok procenat obradivog zemljišta. (Volk T., 2010.)

U tranzicionom periodu poljoprivredni sektor na zapadnom Balkanu doživio je ogroman pad koji je umesto da ispunjava svoje poslovne ciljeve bio prinuđen da izvršava socijalnu funkciju. Ovo je uzrokovalo veliki broj malih porodičnih farmi koje proizvode samo za svoje potrebe i koje jedva uspevaju da opstanu. Paralelno sa tako malim porodičnim jedinicama oformile su se kompanije sa modernim privrednim sistemima. Takvo stanje se direktno odražava na prosečnu veličinu poljoprivrednih farmi.

Posmatrajući EU, gde je prosečna veličina farme 13 ha, osnovne razlike mogu se uočiti u broju farmi, koje dostižu veličinu od preko 10 ha i iskorištenosti obradivog zemljišta. Taj procenat u zemljama EU je oko 20% za razliku od Srbije gde je 6%, ili Hrvatske i Crne Gore gde se kreće oko 5%. Odnos između ukupne i iskorištene površine zemljišta, na farmama veličine od 10 ili više hektara u EU je 85%, a u zemljama zapadnog Balkana: Hrvatska 52%, Crna Gora 41% i Srbija 25%. Sveukupna veličina poljoprivrednih farmi u Srbiji je znatno niža u odnosu na zemlje Mediterana tokom 70-tih (Grčka, Italija, Portugalija, Španija). (Lampietti j., Lugg D, Celen P, Branczik A, 2009.) Približno 778 891 poljoprivrednih poseda širom Republike Srbije (prema podacima iz 2002. godine) prosečne je veličine 2,46 ha. Ovaj podatak ukazuje da Republika Srbija spada u red zemalja sa najmanjim poljoprivrednim posedima u Evropi.

Slika 3. Raspored obradivog zemljišta u Republici Srbiji (ha)

Izvor: <http://www.cedeforum.org/>

Poljoprivredni posedi koji zauzimaju velike površine i specijalizovani su za ratarstvo postoje uglavnom u severnom delu Republike Srbije. U centralnoj i južnoj Srbiji posedi su manji i na njima se ostvaruje proizvodnja različitih kultura, uključujući voćnjake, vinograde i povrtlarstvo.

 Пољопривредна газдинства	631,122
 Коришћено пољопривредно земљиште	3,355,859
 Говеда	908,990
 Свиње	3,403,288
 Овце	1,729,278
 Коза	235,576
 пчелињих друштава	673,651
 Живина	26,627,308
 Властити двоосовински трактори	408,734

Slika 4. Popis poljoprivrede u Srbiji 2012.

Izvor: http://popispoljoprivrede.stat.rs/?page_id=4499

Značajni elementi u analizi razvoja poljoprivrednog sektora potiču iz trgovinskog bilansa. Opšte stanje jedne zemlje se može meriti shodno količini uvoza i izvoza sirovina i prerađenih proizvoda. Ukoliko je uvoz prerađenih proizvoda veći od izvoza sirovina možemo reći da sektor nije stabilan. Nasuprot tome ukoliko je uvoz sirovina manji od izvoza prerađenih proizvoda sektor je zdraviji i u stanju da valorizuje proces transformacije proizvoda. Sa ove tačke gledišta, skoro sve zemlje na zapadnom Balkanu pokazuju stukturalne slabosti. Iako u porastu, kako na regionalnom tako i na međunarodnom nivou, uvoz – izvoz prehrambenog sektora je još uvek daleko od neophodnih dostignuća. Jedina zemlja koja je poslednjih godina uspeła da postigne pozitivan bilans u tom pravcu je Srbija. Poljoprivredni sektor pokriva manje od 10% uvoza samo u Hrvatskoj i Srbiji, dok se u drugim zemljama približava ili čak premašuje 15%. Ukupna vrednost spoljnotrgovinske robne razmene Republike Srbije iznosi 35157,4 miliona USD za 2013. godinu što je za 16,6% više u odnosu na 2012.godinu (odnosno 26462,1 milion EUR, što je za 12,8% više u odnosu na 2012.godinu).¹³

Izvoz robe u vrednosti od 14614,4 miliona USD (u odnosu na 2012. godinu izvoz je veći za 30,1%). Uvoz robe u vrednosti od 20543,0 miliona USD, što je više za 8,5% u odnosu na 2012.godinu. U razmeni robe sa inostranstvom u 2013.godini je ostvaren deficit u iznosu od 5928,6 miliona USD, što čini smanjenje od 23,0% u odnosu na 2012. godinu. Posmatrano po zemljama, najveći deficit javlja se u trgovini sa Kinom (zbog uvoza telefona za mrežu stanica i laptopova), Kazahstanom (zbog uvoza nafte i prirodnog gasa) i Ruskom Federacijom (zbog uvoza energenata, pre svega nafte i gasa). Sledi deficit sa Poljskom (uvoz deova za motorna vozila), Mađarskom i Nemačkom. Najveći suficit u razmeni ostvaren je sa Bosnom i Hercegovinom, Crnom Gorom i Makedonijom. Pokrivenost uvoza izvozom iznosi 71,1% i veća je od pokrivenosti u 2012. godini kada je iznosila 59,3%. Posmatrano po grupama zemalja, najvažniji trgovinski partner Srbije su zemlje članice Evropske Unije koje čine više od polovine ukupne razmene, tj. 62,2%. Naš drugi po važnosti partner su zemlje sporazuma CEFTA, sa kojima imamo suficit u razmeni od 1726,8 miliona USD, a koji je rezultat uglavnom izvoza poljoprivrednih proizvoda (žitarice i proizvodi od njih i razne vrste pića), kao i izvoza raznih

¹³ <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=0&>

gotovih proizvoda. Što se uvoza tiče - najviše se uvoze gvožđe i čelik, električna energija, kao i povrće i voće.

Najznačajniji spoljnotrgovinski partneri su bili:

- u izvozu: Italija (2381,7 miliona USD), Nemačka (1737,6 miliona USD), BiH (1179,5 miliona USD), Ruska Federacija (1061,6 miliona USD) i Crna Gora (837,0 miliona USD).
- uvozu: Italija (2356,9 miliona USD), Nemačka (2246,8 miliona USD), Ruska Federacija (1902,8 miliona USD), Kina (1509,9 miliona USD) i Mađarska (1010,9 miliona USD).

Dominantni odseci u izvozu Srbije su bili: drumska vozila (2175,1 milion USD), električne mašine i aparati (1122,5 miliona USD), povrće i voće (669,9 miliona USD), žitarice i proizvodi na bazi žitarica (663,3 miliona USD) i obojeni metali (646,0 miliona USD). Izvoz ovih pet odseka čini 36,1% ukupnog izvoza.

Dominantni odseci SMTK u uvozu Srbije su bili: drumska vozila (2491,0 miliona USD), nafta i naftni derivati (1941,5 miliona USD), prirodni gas (917,9 miliona USD), električne mašine i aparati (869,9 miliona USD) i medicinski i farmaceutski proizvodi (746,0 miliona USD). Uvoz ovih pet odseka čini 33,9% ukupnog uvoza. Kada je reč o izvozu, izuzimajući slučaj Srbije, u drugim zemljama procenat je neuporedivo niži i kreće se od 6,6 % u Albaniji do 6,3 u Bosni.¹⁴

4.2. Privredna razvijenost i dalji razvoj

Tokom perioda poslednje decenije u Srbiji su sprovedene brojne reforme, kako bi se uspostavila makroekonomske stabilnost i održao i stabilizovao privredni razvoj, rekonstruisali veliki sistemi, zatim izvršila stabilizacija velikih preduzeća u cilju priključivanja EU. Glavni cilj svih aktivnosti bio je – održanje makroekonomske stabilnosti, uz povećanje stope privrednog rasta. Tokom perioda 2000. godine proizvodna aktivnost se odvijala uz pozitivne procese ekonomske tranzicije

¹⁴ Privredna komora Srbije

i reforme poreskog sistema, kurs dinara je stabilizovan uz kontinuirani rast deviznih rezervi. Tokom ovog perioda je izvršena značajna deregulacija i liberalizacija cena i spoljno – trgovinskog poslovanja, uz regulisanje odnosa sa međunarodnim finansijskim institucijama. Takođe je ostvaren značajan napredak u sprovođenju strukturnih reformi, naročito u oblasti privatizacije preduzeća i konsolidacije i privatizacije bankarskog sektora. (Veselinović P.,2008.) Posebna pažnja je posvećena stimulisanju napredka u zaokruživanju stimulativnog ambijenta za poslovanje. Ove aktivnosti se pre svega odnose na ubrzavanje privrednih reformi koje se tiču poboljšanja pravne sigurnosti privatnih subjekata i poboljšanje uslova poslovanja kroz donošenje zakona koji omogućavaju:

- bolje poslovno okruženje
- štite svojinu, ugovore, poverioce, investitore
- bolje spoljno trgovinsko poslovanje
- lakše sprovođenje izvršnih i parničnih postupaka....

Takođe značajan korak je učinjen i u infrastrukturnom sektoru kroz donošenje zakona u oblasti telekomunikacija, železnice, energetike i poštanskih usluga.

Tokom perioda od 2000. do 2006. godine ostvaren je dinamičan rast bruto domaćeg proizvoda po prosečnoj stopi od 5,3% godišnje, s tim da je u 2004. godini ostvarena najviša stopa BDP od 8,4%. Takva tendencija rasta nastavljena je i u 2006. godini - procenjen je rast od 5,8%.

Poređenjem stope rasta BDP pojedinih zemalja sa stopom rasta BDP zemalja EU – 27 najnižu imaju Bugarska, Rumunija, Grčka, Malta i Srbija.

Nacionalna strategija privrednog razvoja Srbije 2006 - 2012¹⁵ usvojena je od strane Vlade početkom novembra 2006.

Prema saopštenju Republičkog zavoda za statistiku objavljeni su rezultati obračuna BDP koji je izvršen prema proizvodnom i rashodnom pristupu u tekućim i stalnim cenama. Godišnja vrednost bruto domaćeg proizvoda u stalnim cenama za 2014. godinu, koja je dobijena kao zbir četiri kvartala, pokazuje pad od 1,8 % u odnosu na 2013. godinu.

¹⁵ Republički zavod za razvoj, Beograd 2007.

Posmatrano po delatnostima, u četvrtom kvartalu 2014. godine u odnosu na isti period prethodne godine zabeležen je značajan realan pad bruto dodate vrednosti zabeležen u sektoru industrije i snabdevanja vodom i upravljanja otpadnim vodama, 9,0% i sektoru trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila, saobraćaja i skladištenja i usluga smeštaja i ishrane, 1,3 %. Značajan rast bruto dodate vrednosti zabeležen je u sektoru građevinarstva, 8,5%.

Posmatrano po agregatima upotrebe BDP, u četvrtom kvartalu 2014. godine u odnosu na isti period prethodne godine zabeležen je realni pad kod izdataka za finalnu potrošnju domaćinstva, 1,4% i izdataka za finalnu potrošnju neprofitnih institucija koje pružaju usluge domaćinstvima (NPID), 0,7%. Realan rast zabeležen je kod izdataka za finalnu potrošnju država, 1,9% izvoza robe i usluga, 0,9% i uvoza robe i usluga, 1,6%. Bruto investicije u osnovne fondove u četvrtom kvartalu 2014. godine, posmatrano u formi stope rasta, ostale su na istom nivou, u odnosu na isti period prethodne godine.¹⁶

Poreska reforma učinila je poreski sistem transparentnim, jednostavnim i usklađenim sa međunarodnim standardima. Cilj je bio povećanje uticaja javnih finansija u ostvarivanju makroekonomske stabilnosti i održivog privrednog rasta. Odgovorna fiskalna politika zasnovana je na principu tvrdog budžetskog ograničenja, što je omogućilo značajno poresko rasterećenje privrede, smanjenje učešća javnih rashoda u BDP i kreiranje suficita.

Tržište rada u Srbiji karakteriše visoka nezaposlenost, velika prikrivena nezaposlenost, nisko učešće zaposlenosti u privatnom sektoru i nedovoljna mobilnost radne snage. Kao posledica tranzicionih procesa u prethodnoj deceniji ukupna zaposlenost je opadala po prosečnoj godišnjoj stopi od 0,5% , dok je sa druge strane nezaposlenost rasla po stopi od 5,7%.

Slobodno formiranje zarada uticalo je na njihov rast po prosečnoj godišnjoj stopi 14,4 %, sve do 2006. godine, što je znatno prevazilazilo rast ukupne privredne aktivnosti i produktivnosti rada.

¹⁶ Republički zavod za statistiku, Kvartalni bruto domaći proizvod u Republici Srbiji, IV kvartal 2014.

Prisutna su i brojna ograničenja privrednom razvoju:

- relativno nizak nivo ukupne privredne aktivnosti
- nizak nivo investicione aktivnosti
- visok stepen nezaposlenosti
- problemi spoljašnjeg i unutrašnjeg duga
- visok spoljno – trgovinski deficit
- izražene socijalne tenzije i
- nizak nivo konkurentnosti privrede.

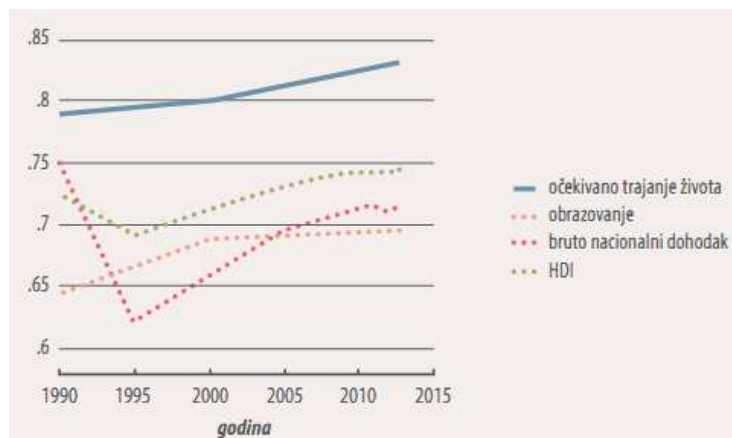
Visok deficit tekućeg računa platnog bilansa predstavlja ključnu makroekonomsku neravnotežu, što do sada nije predstavljalo veći problem, jer je postojao značajan netržišni priliv iz inostranstva (u vidu donacija i kredita). Visok deficit tekućeg računa platnog bilansa uglavnom je rezultat negativnog salda na računu roba.

Najbolju aproksimaciju nivoa životnog standarda ilustruje strukturni indikator BDP po kupovnoj moći. Analiza pariteta kupovne moći omogućava sagledavanje diferenciranosti po kupovnoj moći između zemalja isključivanjem razlika u nivou cena. Ovaj vid analize nalazi naročitu primenu u međunarodnim poređenjima BDP njegovih komponenti. U obračun pariteta kupovne moći uključuju se proizvodi i usluge za koje je neophodno pratiti i snimati cene u određenom vremenskom periodu. (Vučković V., Vučković S., 2013.)

Utvrđivanje stepena razvijenosti regiona po konceptu UN vrši se na osnovu humanog razvoja. Vrednost HDI ¹⁷Srbije izračunat za 2013. iznosi 0,745 – što spada u kategoriju visokog humanog razvoja i pozicionira ovu zemlju na 77. mesto od ukupno 187 država i teritorija. U periodu između 1990. do 2013. godine vrednost indeksa HDI za Srbiju povećan je sa 0,726 na 0,745, što je povećanje od 2,6% ili prosečan godišnji porast od oko 0,11%.

Na slici je prikazan doprinos svake komponente indeksa ukupnom indeksu HDI za Srbiju počev od 1990.

¹⁷ Pokazatelj humanog razvoja se sastoji od tri baznih komponenti, a to su: dug izdrav život, stepen obrazovanja i dohodak po glavi stanovnika. Vrednost HDI kreće se od 0 do 1. Zadovoljavanje ličnih potreba su polazna osnova analiza.

Grafikon 5. Trendovi u HDI indeksima za Srbiju u periodu 1990–2013.

Izvor: Izveštaj o humanom razvoju 2014 Očuvanje humanog napretka: Smanjenje ranjivosti i izgradnja otpornosti http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/poverty/izve_taj-o-humanom-razvoju-2014--rezime-.html

U tabeli je predstavljen pregled napredka koji je Srbija ostvarila po svakom od HDI indikatora. U periodu od 1980. do 2013. godine, očekivano trajanje života na rođenju u Srbiji poraslo je za 4,2 godine, srednji broj godina obrazovanja porastao je za 2,1 godinu, a broj očekivanih godina obrazovanja ostao je isti. Bruto nacionalni dohodak po glavi stanovnika za Srbiju smanjio se za oko 20,8% u periodu od 1990. do 2013. godine.

Tabela 1. Trendovi indeksa HDI za Srbiju na osnovu konzistentnih vremenskih serija podataka i novih graničnih vrednosti

	Očekivano trajanje života na rođenju	Očekivani broj godina obrazovanja	Srednji broj godina obrazovanja	BDP per capita (2005 PPP\$)	Vrednost indeksa HDI
1980	69.9		7.4		
1985	70.7		4.4		
1990	71.5	13.6	8.0	14,264	0.726
1995	71.8	13.6	8.7	6,151	0.692
2000	72.1	13.6	9.2	7,820	0.713
2005	72.8	13.6	9.4	10,122	0.732
2010	73.7	13.6	9.5	11,287	0.743
2011	73.8	13.6	9.5	11,445	0.744
2012	73.9	13.6	9.5	11,030	0.743
2013	74.1	13.6	9.5	11,301	0.745

Izvor: Izveštaj o humanom razvoju 2014 Očuvanje humanog napretka: Smanjenje ranjivosti i izgradnja otpornosti http://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/library/poverty/izve_taj-o-humanom-razvoju-2014--rezime-.html

Privredni sektori koji imaju višak radne snage ili neiskorišćene kapacitete imaju najviše poteškoća u prilagođavanju tržištu EU. Prilagođavanje će biti lakše u sektorima koji imaju komplementarne kapacitete, kao što je slučaj sa turizmom, energetikom i finansijskim uslugama. S druge strane, u sektorima koji su zaštićeni od strane države biće zahtevane najveće promene. Pozitivni efekti usaglašavanja sa potrebama tržišta EU zabeležili su sektori proizvodnje derivata nafte, proizvodnje hemikalija i hemijskih proizvoda, proizvoda od gume i plastike, metala i metalnih proizvoda, mašina i ostalih uređaja, trgovine na veliko i malo, popravke vozila, saobraćaja, skladištenja i veza, kao i sličnih usluga.

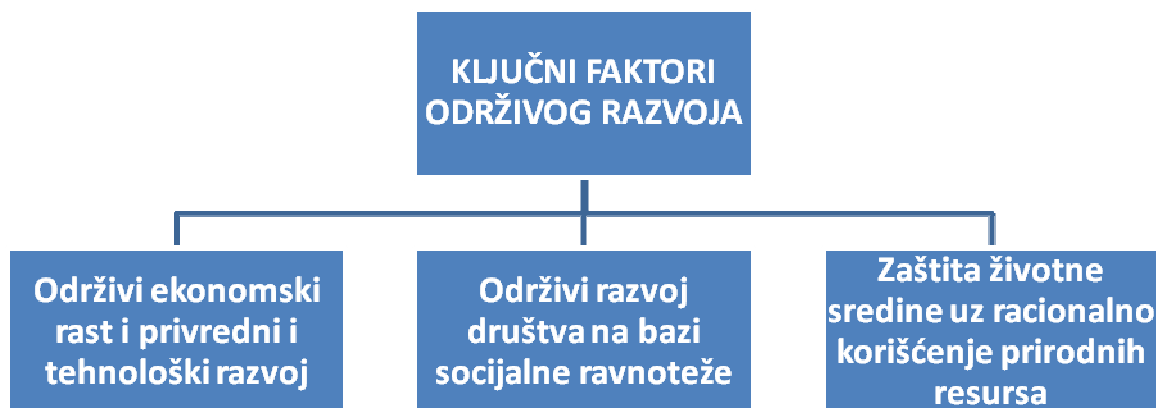
Negativni efekti usaglašavanja sa potrebama tržišta EU uočeni su u sledećim sektorima: poljoprivreda, prerada kože, tekstilna industrija, prerada drveta, proizvodnja celuloze, papira i izdavačka delatnost, proizvodnja ostalih minerala, proizvodnja električnih i optičkih uređaja, hotela i restorana, saobraćajnih sredstava.

5. TEHNOLOŠKI RAZVOJ I NJEGOV UTICAJ NA ODRŽIV RAZVOJ AGRARNOG SEKTORA I ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE

5.1. Ciljevi održivog razvoja agrarnog sektora

Jedan od najvećih problema savremenog čovečanstva je suočavanje sa potrebom globalne, zajedničke odgovornosti za razvoj čovečanstva koji mora biti usklađen sa potrebama ljudi i prirode i shvatanjem da se naša planeta mora očuvati kako za sadašnjicu, tako i za buduće generacije na zadovoljavajući način. Svi ljudi imaju podjednaka prava na najšire elementarne slobode koje nisu u suprotnosti sa slobodama drugih. Iz toga proizilazi da današnje generacije korišćenjem resursa ne smeju ugroziti životnu sredinu i na taj način dovesti u pitanje opstanak budućih generacija. Nacionalna Strategija održivog razvoja definiše razvoj kao dugoročan i s ciljem orjentisan, sveobuhvatan i sinergijski proces koji deluje na sve aspekte života – ekonomski, socijalni, ekološki i institucionalni. Održivi razvoj orjentisan je na formiranje modela koji ne kvalitetan način mora da zadovolji društveno – ekonomske potrebe i interese građana, a uz to da smanji uticaje koji predstavljaju pretnju za životnu sredinu i prirodne resurse. Dugoročan koncept održivog razvoja podrazumeva stalan ekonomski rast, uz upotrebu čistijih tehnologija i primenu inovacija i društveno odgovornog poslovanja, što bi trebalo smanjiti siromaštvo, obezbediti dugoročno poboljšanje u korišćenju resursa, unaprediti kvalitet zdravstvenih usluga, smanjiti nivo zagađenja na nivo koji mogu da izdrže činioци životne sredine, sprečiti buduće zagađenje i očuvati biodiverzitet. Jedan od najvažnijih ciljeva pri izradi Strategije održivog razvoja Srbije je stvaranje prostornih i drugih pretpostavki za ubrzan ekonomski razvoj Republike, što podrazumeva otvaranje novih radnih mesta i smanjenje stope nezaposlenosti, kao i smanjenje rodne i društvene nejednakosti marginalizovanih grupa, podsticanje mladih i lica sa invaliditetom, kao i drugih rizičnih grupa. Takav razvoj ne može biti zasnovan na korišćenju najreprezentativnijih prostora u Srbiji i neracionalnom korišćenju neobnovljivih resursa. Iz tog razloga se u Strategiji moraju pronaći takva rešenja koja će biti zasnovana na principima održivog razvoja, što je jedan od ključnih postulata buduće strategije. Cilj Nacionalne strategije održivog razvoja je uspostavljanje balansa tri ključna faktor, tj stuba održivog razvoja:

- ❖ Održivi ekonomski rast i privredni i tehnološki razvoj
- ❖ Održivi razvoj društva na bazi socijalne ravnoteže
- ❖ Zaštita životne sredine uz racionalno korišćenje prirodnih resursa.¹⁸

Slika 5. Prikaz ključnih faktora održivog razvoja

5.1.1. Opšti ciljevi

Opšti kratkoročni cilj je da se izgradi delotvoran okvir politike zaštite životne sredine, koji bi omogućio značajno unapređenje kvaliteta životne sredine u Srbiji u srednjoročnom periodu. Prioriteti politike za period od 2010. do 2014. godine sadrže najvažnije ciljeve politike koji bi omogućili značajnu reformu politike zaštite životne sredine uz relativno niske troškove. Prirodna dobra ruralnih područja, kao i raznovrsne biljne i životinjske vrste, predstavljaju, pored prirodnih resursa i nepokretnih kulturnih dobara, jedan od najvažnijih segmenata u sistemu životne sredine. S tim u vezi i opšti ciljevi zaštite prirode i biološke raznovrsnosti moraju biti u skladu sa opštim ciljevima zaštite životne sredine. Opšti ciljevi su koncentrisani na unapređenje zakonskih okvira, razvoj sektorskih strategija, investicionih planova i unapređenje sistema monitoringa. Opšti ciljevi Strategije predstavljaju i svojevrsnu obavezu svih učesnika da učestvuju u planiranju i uređenju Srbije. Ciljevi politike za naredni period su proširenje i unapređenje infrastrukture u oblasti

¹⁸ NACIONALNA STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA, Vlada Republike Srbije, Beograd 2008. godina

zaštite životne sredine kao i ciljevi vezani za očuvanje prirode i biodiverziteta. Sprovođenje ovih ciljeva biće pre svega skoncentrisano na ugrožene lokacije, što će uključiti prečišćavanje voda, sanitarne deponije, tehnologije za smanjenje zagađenja vazduha, unapređenje saobraćaja i ostalo, što će zahtevati velika investiciona ulaganja.¹⁹

5.1.2. Posebni ciljevi

Posebni ciljevi predstavljaju specifične mere i stavove kojih se treba pridržavati kako bi se obezbedio održivi razvoj ruralnih područja.

Neki od tih ciljeva su:

- Princip održivog korišćenja prirodnih i drugih resursa
- Potreba za zaštitu specifičnih prirodnih i drugih resursa
- Potreba da se faktori životne sredine eliminišu ili znatno umanju njihovo negativno delovanje
- Uspostavljanje važećeg zakonskog regulativa, kao odrazom interesovanja društva za održivi razvoj
- Tehničkim, institucionalnim, kadrovskim i materijalnim mogućnostima države.

Kao posebni ciljevi održivog razvoja za period do 2015. godine, mogu se izdvojiti:

- Povećanje površine zaštićenih prirodnih dobara do 12% teritorije Srbije
- Povećanje površine pod režimom I stepena zaštite
- Donošenje Zakona o zaštiti prirode
- Uvećanje brojnosti populacije retkih i ugroženih vrsta i reintrodukcija iščezlih
- Uspostavljanje ekoloških koridora i ekološke mreže (na republičkom i regionalnom nivou)
- Završetak inventarizacije biološke raznovrsnosti u Srbiji

¹⁹ NACIONALNI PROGRAM ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE, („Службени гласник РС”, број 98/06)

- Nominacija i proglašavanje pojedinih zaštićenih područja sa posebnim osvrtom na prirodne i druge vrednosti od međunarodnog značaja
- Značajnija izdvajanja budžetskih sredstava za zaštićena, posebna ruralna područja
- Izrada neophodne ruralne dokumentacije, razvojnih i strateških planova
- Racionalno korišćenje prirodnih resursa.

5.1.3. Instrumenti za realizaciju ciljeva

Kako bi se realizovao ravnopravni razvoj ruralnih područja Srbije, neophodno je prvo utvrditi instrumente za njihovu realizaciju.

Ovi instrumenti se mogu svrstati u tri grupe:

1. Regulatorni instrumenti
2. Institucionalni instrumenti
3. Ekonomsko – finansijski instrumenti

Regulatorni instrumenti

Ovi instrumenti podrazumevaju donošenje i sprovođenje adekvatnih zakonskih mera. Novi Zakon o zaštiti životne sredine²⁰ pre svega odnosi se na buku, zagađenje vazduha i zaštiti prirodnih dobara. Ovaj Zakon je tokom dužeg perioda operative primene pokazao određene nedostatke. Iz toga razloga pojavila se potreba za izradu posebnog Zakona o zaštiti prirode. Novi zakon mora biti usaglašen sa evropskim propisima i standardima, kako bi postao snažan instrument za ostvarivanje prethodno navedenih ciljeva održivog razvoja. Najveća poteškoća će biti složen i dugotrajan proces usaglašavanja različitih interesa i propisa iz drugih oblasti sa principima održivog razvoja i osnovnim postavkama zaštite prirode, biodiverziteta i životne sredine. Harmonizacija propisa je neodložan posao za državu koja pretenduje na članstvo u EU. Oblast zaštite životne sredine je u stalnom razvoju pa se u skladu sa tim obim EU propisa konstantno povećava, što zahteva konstantno praćenje razvoja EU zakonodavstva radi usaglašavanja sa domaćim propisima. Pored primene zakona, gde je donošenje Zakona o zaštiti prirode kojim se

²⁰ „Službeni glasnik R. S.“ br.36/09 i 88/2010

uređuju zaštita i očuvanje prirode, biološka, geološka i predeona raznovrsnost bilo od izuzetnog značaja, za normativno regulisanje oblasti zaštite životne sredine, značajna su i mnoga podzakonska akta. Harmonizacijom pravnih propisa iz oblasti zaštite životne sredine i prirode sa propisima Evropske unije koja je u toku, u oblasti zaštite životne sredine i prirode uzimaju se u obzir i primenjuju evropski i svetski standardi. Takođe, unapređenju i usklađivanju zaštite prirode doprinosi i primena odredbi i principa međunarodnih konvencija čiji je naša zemlja potpisnik.

Institucionalni instrumenti

Od izuzetnog je značaja što Srbija nije napravila grešku, kao neke zemlje iz susedstva, kada su za vreme svoje tranzicije ukinule državnu ustanovu sa javnim ovlašćenjima u oblasti zaštite prirode i očuvanja i unapređenja biodiverziteta – Zavod za zaštitu prirode Srbije. Javna ovlašćenja ove institucije su ostala identična, a donošenjem grupe zakona iz oblasti zaštite životne sredine ta ovlašćenja su još i proširena. Od posebnog su značaja u sistemu sprovođenja zaštite pravna i fizička lica koja u skladu sa zakonom predstavljaju staroace nad zaštićenim prirodnim dobrima. U nacionalnim parkovima to su Javna preduzeća, dok u većim parkovima to su Javna komunalna preduzeća, Direkcije za izgradnju, Turističke organizacije i druge organizacije. Veliki značaj ima Republička inspekcija za zaštitu životne sredine sa ovlašćenjima i u oblasti zaštite prirode i biodiverziteta, kontrole prometa određenih biljnih i životinjskih vrsta,...Usvajanje Strategije prostornog razvoja Republike Srbije predstavlja značajan prioritet, radi jačanja kapaciteta ministarstva nadležnog za zaštitu životne sredine, Agencija za zaštitu životne sredine i Fonda za životnu sredinu, kao i drugih relevantnih institucija za zaštitu životne sredine i korišćenje prirodnih resursa.

Ekonomsko – finansijski instrumenti

Zaštita životne sredine je oblast koja iziskuje velika novčana ulaganja. Najboljim mehanizmom se pokazalo direktno ulaganje iz budžeta, s obzirom na dosadašnje iskustvo iz te oblasti. Realizacija ovih sredstava odvija se prema potrebama, kratkoročnim i dugoročnim programima rada sa konkretno navedenim aktivnostima koje će se preduzeti i koje će biti verifikovane od strane Vlade, tj Ministarstva i Uprave, tj lokalne samouprave.

Finansiranje Javnih preduzeća odvija se delom iz sredstava prikupljenih po drugom osnovu – iz matičnih delatnosti, a drugim delom od ubiranja naknada za korišćenje prirodnih dobara, što se posebno odnosi na korišćenje ribolovnih područja u zaštićenim prirodnim dobrima i na izdvajanje kvota za sakupljanje šumskih plodova, lekovitog bilja, vrsta pod kontrolom prometa,...

Izmene poreske politike trebalo bi da se odvijaju u dva pravca: stimulativnom i destimulativnom. Stimulativni pravac bi se odnosio na olakšice za lokalno stanovništvo i za sve aktivnosti koje su usklađene sa principima održivog razvoja. Destimulativni pravac bi se odnosio na eliminisanje pojava i aktivnosti koje značajno utiču na degradaciju prostora i kvalitet životne sredine.

U narednom periodu biće uloženi veliki napor kako bi se povećala ulaganja u životnu sredinu, pod uslovom da budu obezbeđena dodatna finansijska sredstva, kao što je rast BDP od predviđenog, adekvatnog vrednovanja resursa, veće uključivanje privatnog sektora u investiranje u životnu sredinu ili značajnije finansiranje iz fondova EU.

Procenjuje se da operativni izdaci za implementaciju Nacionalnog Programa zaštite životne sredine prikazuju dodatne troškove koji će morati da se finansiraju pri proširenju infrastrukture i pri sprovođenju politike institucionalne reforme.

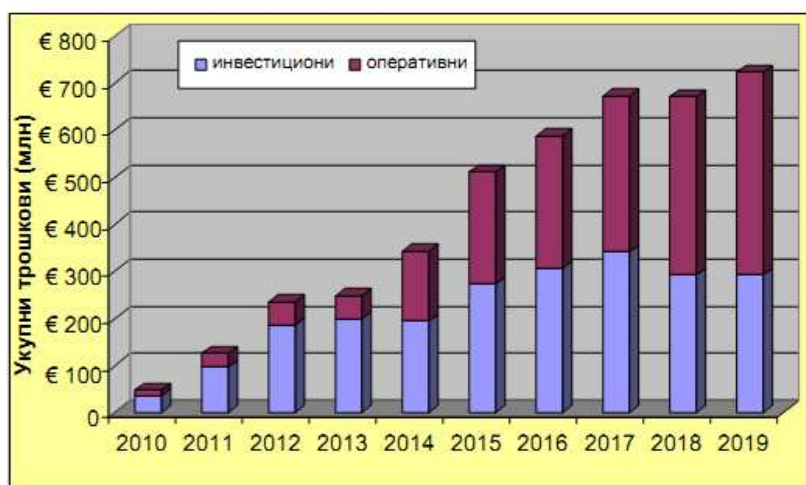
Ukupna ulaganja obuhvataju i veliki broj projekat (Michel Saint-Lot, 2014.) koji su bili planirani i realizuju se nezavisno od Nacionalnog Programa. Krajem 2009. godine Fond je doneo Odluku o dodeli sredstava za sufinansiranje. Time su obuhvaćene aktivnosti koje su direktno povezane sa unapređenjem životne sredine, čime su obuhvaćene sektorske aktivnosti koje donose korist za životnu sredinu, iako im nije glavna funkcija zaštita životne sredine.

Indirektna ulaganja u oblasti zaštite životne sredine za period 2010 – 2019. iznose oko 655 miliona evra. Najveći deo ovih troškova odnosi se na saobraćaj i unapređenje saobraćaja – oko 300 miliona evra, ulaganje u proširenje centralnog grejanja iznosi oko 250 miliona evra i 100 miliona evra u proširenje vodosnabdevanja i monitoring kvaliteta vode za piće.

Prikazana ulaganja se sastoje iz:

- Investicionih troškova i
- Operativnih troškova.

U prvim fazama sprovođenja Programa investicioni troškovi su veći od operativnih, a u kasnijim fazama mnogo je veći udeo operativnih troškova. Operativni troškovi se povećavaju sa brojem završenih infrastrukturnih projekata u oblasti životne sredine. Predviđa se da će operativni troškovi postepeno rasti i premašiti 50% ukupnih godišnjih troškova Programa u 2019. godini. na slici je prikazana procena operativnih i investicionih troškova za period 2010 – 2019. godinu.

Slika 6. Prikaz operativnih i investicionih troškova za period 2010 – 2019. godinu

Izvor: Nacionalni program zaštite životne sredine str.158.

http://www.zzps.rs/novo/kontent/stranicy/propisi_strategije/Nacionalni_program_zastite_%20zs.pdf

5.2. Principi održivog razvoja i njihov značaj za razvoj ruralnih oblasti

Parametri razvoja savremenog društva, kao što su veća stopa zaposlenosti, viši životni standard, viši kvalitet života i životne sredine, moraju biti usaglašeni sa efikasnim korišćenjem prirodnih resursa. Ekološka efikasnost u eksploataciji prirodnih resursa samtra se ključnim stavom održivog razvoja.

Održivi razvoj ruralnih oblasti podrazumeva promene u:

- Procesima – ekološke ravnoteže i elastičnosti, proizvodnju i potrošnju, participacije sektora,
- Osnovnim principima integracije ka ekološkoj i društveno – ekonomskoj efikasnosti,
- Dimenzijama – ekološke, ekonomske, političke, institucionalne,
- Osnovnim ciljevima ukupnog i razvoja ruralnih oblasti u donošenju odluka,
- Uslovima za primenu.

Prilikom planiranja održivog razvoja mora se uvažiti princip međugeneracijske jednakosti i prava. Takav princip se sprovodi u svim fazama planiranja razvoja ruralnih područja. Opšti osnovni principi su: ekološka i društvena efikasnost, a principi u okviru korišćenja prirodnih resursa su:

1. Štednja i sprečavanje iskorišćavanja neobnovljivih resursa
2. Supstitucija neobnovljivih resursa
3. Racionalno korišćenje i reciklaža obnovljivih i delimično obnovljivih resursa
4. Svođenje emisije gasova, tečnih i čvrstih otpada na okvire sposobnosti apsorpcije lokalne sredine.

Principi Nacionalne strategije održivog razvoja zasnovani su na principima definisanim u Deklaraciji o održivom razvoju iz Johanesburga, Milenijumskim ciljevima razvoja UN i Strategiji održivog razvoja EU. Ovi principi obuhvataju:

1. **Međugeneracijska solidarnost i solidarnost unutar generacija** – zadovoljavanje potreba sadašnjih generacija, bez ugrožavanja prava budućih generacija, solidarnost unutar generacije demokratskim usaglašavanjem raspodele raspoloživog prirodnog i stvorenog kapitala, kako bi se zadovoljile osnovne ljudske potrebe.
2. **Otvoreno i demokratsko društvo** – građani učestvuju u odlučivanju, garantovana građanska prava, dostupnost informacijama i osigurana dostupnost pravde. Građani učestvuju u donošenju odluka, obezbeđene su im odgovarajuće konsultacije, brani se stabilnost demokratskih institucija, bezbednost i slobode.

3. **Znanje kao nosilac razvoja** – promovisanje prosperitetne, inovativne, konkurentne i ekološki efikasne ekonomije zasnovane na znanju, koja treba da obezbedi visok životni standard i visok stepen zaposlenosti. Takođe, promovisanje obrazovanje i razvijanje svesti o održivom razvoju.
4. **Uključenost u društvene procese** – promovisanje pune integracije građana društvo, pružanje jednakih mogućnosti za sve, promovisanje ljudskih prava, rodne ravnopravnosti, borbom protiv svih oblika diskriminacije, afirmativnim merama za marginalizovane grupe i smanjenje siromaštva. Svesti na minimum razlike i polarizaciju među članovima društva i stalno se boriti protiv socijalne isključivosti i siromaštva.
5. **Integrisanje pitanja životne sredine u ostale sektore politike** – promovisanje integracije ekonomskih, socijalnih i ekoloških pristupa i analiza, podsticanje socijalnog dijaloga, društveno – odgovornog poslovanja i javno – privatnog.
6. **Princip predostrožnosti** – zahtevai za očuvanje prirodne ravnoteže u okolnostima kada nema pouzdanih informacija o određenom problemu. Planiranje i sprovođenje aktivnosti na način da što manje promene izazivaju u životnoj sredini. Preduzimanje preventivnih aktivnosti u slučaju mogućih i značajnih uticaja na životnu sredinu, naročito u situacijama kada su ugroženi dobrobiti ljudi i životinja.
7. **Princip zagađivač/korisnik plaća** – internalizacija troškova vezanih za životnu sredinu, tj uključivanje troškova vezanih za životnu sredinu u ekonomske troškove zagađivača/korisnika, primenom principa zagađivač/korisnik plaća. Na taj način bi se postiglo pokrivanje pune ekonomske cene u koju ulaze troškovi proizvodnje, upotrebe i odlaganja proizvoda u toku čitavog njegovog životnog ciklusa.
8. **Održiva proizvodnja i potrošnja** – poštovanje uravnoteženih odnosa u eksploataciji prirodnih resursa i obezbeđivanje visokog nivoa zaštite i poboljšanja kvaliteta životne sredine. Smanjivanje zagađena životne sredine i promovisanje održive proizvodnje i potrošnje, tako da ekonomski rast ne prouzrokuje proporcionalan porast degradacije životne sredine.²¹

²¹ NACIONALNA STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA, Vlada Republike Srbije, Beograd 2008. godina

Prilikom planiranja održivog razvoja ruralnih oblasti relevantni su socio – politički principi, gde posebno učešće ima: javnost, zatim povećanje regulativnih mehanizama i učešće institucije, komunikacija, edukacija i koncenzus u procesu donošenja odluka o investicionim projektima. Definisanje pokazatelja održivog razvoja predstavlja pozitivan iskorak ka pružanju pomoći preduzetnicima koji svojim aktivnostima utiču na poboljšanje ekoloških performansi, kao i pristupu održivog razvoja zasnovanog na strogim naučnim procenama ekološkog i zdravstvenog rizika, proceni socio – ekonomskih uticaja regulatornih instrumenata, pitanju konkurentnosti i povećanju zaposlenosti. Politika savremene Evrope zasnovana je na porastu konkurentnosti, inovativnosti, znanja i preduzetništva u skladu sa principima održivog razvoja, što implicira porast pritiska ka zdravoj životnoj sredini. Implementacija Lisabonske strategije o porastu konkurentnosti ekonomije EU ima za cilj da ona postane vodeća u svetu, posebno na očekivani rast konkurentnosti, BDP, produktivnosti, ali uz porast ekoloških troškova i troškova energije. (Fischer S., Gran S., Hacker B., Jakobi, A. P., Petzold S.; Pusch T.; Steinberg P. 2010.)

5.3. Politika održivog razvoja ruralnih oblasti

„Održivi razvoj“ se uvodi u sve sektore delatnosti Bergenskom deklaracijom o održivom razvoju 1990.godine. Održivi razvoj se odnosi na naselja i infrastrukturu i zasniva na održivoj ekonomiji, pre svega u pristupu prema životnoj sredini, održivoj energetici i industrijskoj proizvodnji koja podstiče čistiju i ekološki efikasniju tehnologiju. Međunarodna deklaracija o čistijoj proizvodnji doneta u Seulu (1998.) predviđa primenu mera za održivu proizvodnju i potrošnju, zalaže se za ekološki efikasnost i čistiju proizvodnju. Prostorno planiranje je jedan od sektora u kome je potrebno podsticati čistiju tehnologiju i prostorni razmeštaj u odnosu na prljave tehnologije.

Kjoto Protokol UN²² o promenama klime (1997) obavezuje zemlje potpisnice da preduzmu aktivnosti kako bi smanjile potrošnju energije i upotrebu tehnologija radi smanjenja gasova staklene bašte za 5% do 2012. Godine u odnosu na nivo iz 1990. Godinu. Protokolom se podstiče izrada programa za sektore koji utiču na promene klime, što se odnosi na energetiku i

²² http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.ph

industriju. EU je usvojila zeleni dokument o gradu (1990.) kako bi se donela strategija razvoja gradova i rešili njihovi ekološki problemi. Najvažniji ciljevi za poboljšanje kvaliteta životne sredine i za održivi razvoj su:

- *Očuvanje i upravljanje životnom sredinom* – smanjivanjem nekontrolisanog pritiska i rasta raznih delatnosti uz obnovu grada,
- *Smanjivanje učešća grada u nastanku zagađenja* – preporuka da se obazrivo planiraproširenje privrednih aktivnosti i da se koriste prostori u gradu koji su već oštećeni industrijskim i komercijalnim objektima. Takvi objekti su često oštećeni pa bi ih trebalo rekonstruisati kako bi služili određenoj nameni.

Institucionalni uslovi za globalno rešenje eko – efikasnosti u proizvodnji i uslužnim aktivnostima ostvareni su osnivanjem Svetskog poslovnog saveta za održivi razvoj 1995. udruživanjem Saveta svetske industrije za životnu sredinu i Poslovnog saveta za održivi razvoj. Takav Savet je predložio drastično smanjenje potrošnje energije po jedinici proizvoda tj usluga. Ekološki problemi direktno deluju na porast industrijskih investicija i imaju izuzetno važnu ulogu u donošenju investicionih odluka. Poslednjih godina u razvijenim zemljama primećeno je povećanje produktivnosti resorsa, naročito u upotrebi prirodnih materijala. Osnovni razlozi za takvu tendenciju su ne samo ekonomski i tehnički već i ekološki. Povećanje produktivnosti resorsa predstavlja jedan od glavnih uslova kojim se obezbeđuje održivi razvoj. U suštini to podrazumeva da korišćenje materijala treba da bude značajno smanjeno, što znači da je potrebna de – materijalizacija proizvodnih procesa, proizvodnje i usluga.

Eko – efikasnost upotrebe resorsa ima sledeće dimenzije:

- **Ekološku** – ekoravnoteža i elastičnost sredine
- **Ekonomsku** – u oblasti proizvodnje i potrošnje
- **Političku** – uključivanje javnosti, ravnopravnost aktera
- **Institucionalnu** – odgovornost za upravljanje i korišćenje, standardizacija i prilagođavanje.

Primena strategije održivog razvoja porazumeva kooredinaciju činilaca: industrije – regionalni politička inovativnost – proizvodnja – tržište – korišćenje proizvoda – odlaganje industrijskog otpada. Održivi industrijski razvoj podrazumeva definisanje okvira *opšte* i *sektorske* politike. Prva politika je usmerena na bolje korišćenje proizvodnih faktora u svim industrijskim granama i stvaranju jedinstvenog ambijenta za sve proizvodne grane, dok druga politika ima sektorski karakter i posebne okvire (de) stimulacije razvoja pojedinih grana ili sektora. Politika ruralnog razvoja, sa stanovišta politike održivog razvoja, trebalo bi da bude usmerena na uspostavljanje ravnoteže *kratkoročne dobiti i dugoročnih efekata za društvo u celini*. Politika održivog razvoja ruralnih oblasti podrazumeva primenu integralnog paketa mera koje obuhvataju:

- Jasno definisanje ciljeva i nivoa zaštite životne sredine
- Uspostavljanje dijaloga sa industrijom i njenim asocijacijama
- Kontrola i upravljanje proizvodnog procesa, što uključuje sistem integralne prevencije zagađenja i kontrole, ekološki nadzor i praćenje, ekološki efikasno vrednovanje, bolje korišćenje tehnologije,...
- Primena proizvodnih standarda (ISO 9000 i ISO14000) projektovanih da obezbeda minimalno korišćenje materijalnih inputa u proizvodnom ciklusu, sa što manjim negativnim uticajem na životnu sredinu,
- Primena sistema ekološkog označavanja proizvoda (SE znak)
- Efikasno upravljanje otpadom, stalno istraživanje mogućnosti reciklaže
- Prevenciju ekološke zagađenosti u procesu proizvodnje

Definisanje različito zasnovanih uloga, obaveza, odgovornosti i prava pojedinih aktera:

1. Državnih i regionalnih institucija (aktivnosti, planiranje, informisanje, upravljanje)
 2. Javnih i drugih preduzeća i finansijskih institucija
 3. Javnosti (građani, nevladine organizacije, razni pokreti...)
- Uspostavljanje standarda i procedura koje bi trebalo da budu primenjeni u raznim koracima planiranja programa – proizvodnje – odlaganja otpada – korišćenje i odlaganje proizvoda nakon upotrebe.

Na osnovu iskustva zemalja EU, ističu se dva načina za postizanje ekološki odgovornog proizvodnog procesa, zasnovanog na uvažavanju prethodnih elemenata:

1. Promocija „čistie“ proizvodnje
2. Primena instrumenata ekološke politike, naročito ekonomskih instrumenata.

5.4. Zaštita prirode kao osnov strategije održivog razvoja ruralnih oblasti

Nacrt dokumenta Nacionalnog programa zaštite životne sredine predstavlja osnovni strateški dokument zaštite životne sredine u Republici Srbiji kojim su definisani *opšti ciljevi* politike zaštite životne sredine, *kratkoročni ciljevi* (2007 – 2011), *kontinuirani ciljevi* (2007–2016.) i *srednjoročni ciljevi* (2012-2016.) i instrumenti za postizanje prikazanih ciljeva. Zaštita životne sredine i racionalno korišćenje prirodnih resursa jedan je od nacionalnih prioriteta za dostizanje održivog razvoja u Republici Srbiji. Da bi se to ostvarilo neophodna je integracija i usaglašavanje mera i ciljeva svih sektorskih politika, harmonizacija nacionalnih propisa sa zakonodavstvom EU. Usvajanje i sprovođenje Nacrta Nacionalnog programa zaštite životne sredine, kao i usvajanje i primena Nacionalne strategije održivog korišćenja resursa i dobara je takođe od prioritetne važnosti. Na taj način bi se samnjio pritisak na prirodne resurse. Kako bi se integrisala politika životne sredine u druge sektorske politike, potrebno je jačati kapacitete za primenu strateške procene uticaja na životnu sredinu politika, planova i programa, u skladu sa zakonom. Izrada planova akcija u programskim dokumentima svih ekonomskih resursa je neophodna, a naročito u oblast poljoprivrede, šumarstva, vodoprivrede, rudarstva, ribarstva i drugih delatnosti, čiji je razvoj u direktnoj vezi sa eksploatacijom prirodnih resursa. Takođe je neophodno izraditi specijalne programe i utvrditi mere koje omogućavaju aktivnu ulogu pojedinih resornih ministarstava u oblasti održivog razvoja ekonomije za koji su nadležni. Ove mere podrazumevaju razvoj čistijih tehnologija, povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije, što će pre svega uticati na smanjenje zagađenja životne sredine.

Mere koje se tiču energetske efikasnost obuhvataju:

- Smanjenje potročne toplotne energije – poboljšanjem toplotne izolacije i smanjenjem broja domaćinstava koji koriste električnu energiju za grejenje,

- Smanjenje potrošnje energije u industrijskom sektoru – zbog male efikasnosti (trostruko niža od svetskog proseka), visokog stepena stvaranja industrijskog otpada i neracionalnog korišćenja sirovina.
- Promovisanje obnovljivih izvora energije - što zahteva podsticajne mere, što će ohrabriti privatne investicije u energetske sektor i ojačati konkurentnost na polju energetike i ekonomije.

5.4.1. SWOT analiza

SWOT analiza daje prikaz slabosti, prednosti, mogućih šansi i potencijalnih pretnji za održivi razvoj Republike Srbije. Ova analiza pruža mogućnost za prepoznavanje pozitivnih i negativnih činilaca koji deluju na ostvarivanje opredeljenja i uspostavljanje ravnoteže između internih sposobnosti i eksternih mogućnosti.

U oblasti zaštite prirode i održivog razvoja ruralnih oblasti prioritete su sledeće aktivnosti:

- Povećanje površina
- Izrada Strategije prostornog razvoja Republike Srbije
- Izrada Strategije održivog razvoja Srbije
- Donošenje novog Zakona o zaštiti prirode i pratećih podzakonskih propisa i akata.

SWOT analiza zaštite prirode i održivog razvoja ruralnih oblasti²³

PREDNOSTI	NEDOSTACI
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Velike površine obradivog zemljišta ➤ Povoljna geografska pozicija zemlje, ➤ Potencijalno kvalitetna radna snaga, ➤ Uspostavljanje pravne osnove demokratskog i otvorenog društva ➤ Reformski procesi započeti u najvećem broju sektora, ➤ Rast privrednog sektora, ➤ Uspostavljanje poverenja na regionalnom nivou i podizanje ugleda Republike Srbije u regionu, ➤ Porast svesti o potrebi planiranja održivog razvoja na lokalnom nivou, ➤ Smanjivanje tekućih disbalansa u finansiranju fondova socijalnog i penziono – invalidskog osiguranja, ➤ Visok stepen biološke raznovrsnosti, ➤ Raznovrsni prirodni resorsi, ➤ Visok stepen kulturne infrastrukture i kulturnih vrednosti, ➤ Postojanje ekspertski i finansijski značajne dijaspore, ➤ Očuvana životne sredina u neindustrijalizovanim oblastima. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nedovoljan nivo opšteg poverenja građana u institucije, ➤ Visok stepen razlika u regionalnom razvoju, ➤ Spor proces privatizacije, ➤ Nedovoljan broj „greenfield“ investicija ➤ Nedovoljno ulaganje u razvoj privrede, ➤ Nedostatak saobraćajne i komunalne infrastrukture, ➤ Nastavak odliva mozgova i nakon 2001.godine, ➤ Veoma niska stopa izdvajanja za obrazovanje i nauku iz BDP – a, ➤ Niska stopa izdvajanja iz BDP – a za oblast socijalne zaštite, ➤ Nadostatak koncenzusa o pravcima dalje regionalizacije i decentralizacije, ➤ Etnocentrizam u delu vladajuće elite, ➤ Nepovoljan društveno – ekonomski položaj mladih, ➤ Nizak nivo učešća građana, ➤ Neplanske eksploatacija prirodnih resorsa, ➤ Prekomerno zagađenje voda, vazduha i zemljišta, ➤ Loša praksa upravljanjem otpadom, ➤ Nedostatak podsticaja za smanjenje zagađenja.
MOGUĆNOSTI	RIZICI
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Integracija u EU, ➤ Uključivanje u fondove EU, ➤ Saradnja sa dijasporom, ➤ Uvođenje normi i standarda EU kojima se obezbeđuje kvalitet životne sredine, ➤ Završetak procesa privatizacije, ➤ Dalji razvoj i jačanje demokratskih institucije u oblasti društvenog razvoja, ➤ Smanjenje korupcije i povećanje nivoa transparentnosti, ➤ Jaka politička volja za sprovođenje zakonskih reformi, ➤ Povećanje javno – privatnog partnerstva, ➤ Uvođenje čistije proizvodnje, ➤ Unapređenje energetske efikasnosti, racionalno korišćenje sirovina i smanjenje saobraćajnog intenziteta. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rastući stepen netolerancije i društvene podeljenosti, ➤ Porast nezaposlenosti, siromaštva, zaduženost i usporen privredni razvoj, ➤ Zaostajanje za regionom usled nerešenih političkih pitanja, ➤ Mogućnost nove izolacije zemlje (otvorene ili prikrevne), ➤ Nerešena pitanja borbr protiv korupcije i organizovanog kriminala, ➤ Nepovoljni demografski trendovi, ➤ Moguće odsustvo političke volje za sprovođenje zakonskih reformi, ➤ Nedovoljna informisanost javnosti i nedovoljno razvijena javna svest, ➤ Princip „ne u mom dvorištu“, ➤ Nedostatak investicija za izgradnju infrastrukture, ➤ Pokretanje industrijske proizvodnje zastarelim tehnologijama (stvaranje raja za zagađivače), ➤ Rastući nivo saobraćaja uz korišćenje goriva lošeg kvaliteta.

²³ NACIONALNA STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA, Vlada Republike Srbije, Beograd 2008. godina

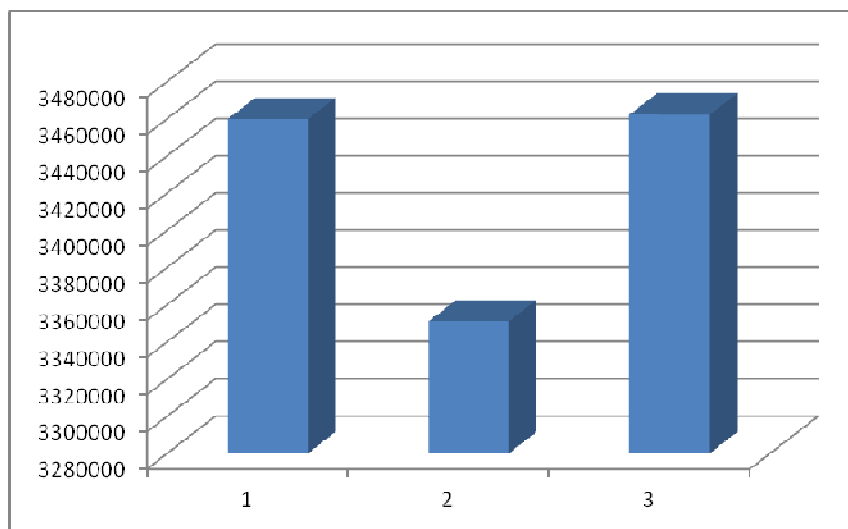
6. OSTVARENI NIVO POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U RURALNIM PODRUČJIMA (u analiziranim popisnim godinama) I PLAN RAZVOJA DO 2030.

6.1. Rezultati istraživanja

Tabela 2. Obradive površine

Godina	Obradivo zemljište (ha)	
	Korišćeno poljoprivredno zemljište ²⁴	TAV [%]
1990.	3459846	-
2002.	3351000	- 3,15
2012.	3462215	+3,32

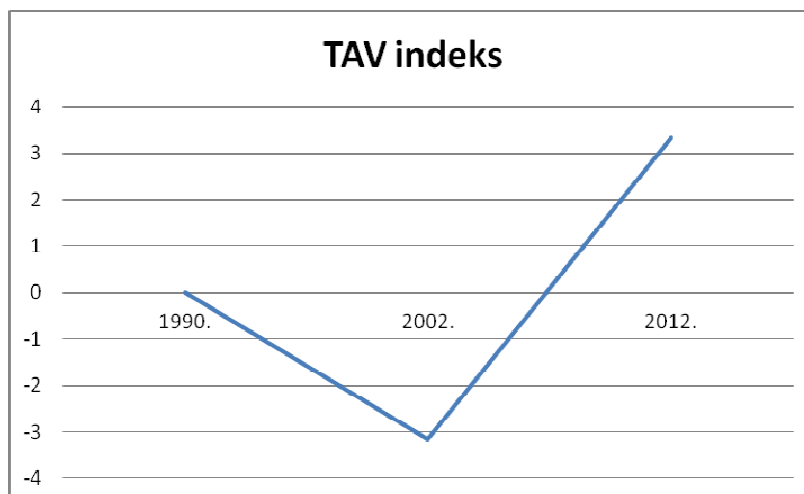
Izvor: republički zavod za statistiku, Poljoprivredni bilteni broj

Grafikon 6. Obradivo zemljište (ha)

Analizirajući podatke dobijene za obradivo zemljište u posmatranim godinama možemo reći da se površina obradivog zemljišta bila najmanja u 2002. godini, dok 2012. dostiže vrednost koju je imala 1990. godine. TAV indeks nam pokazuje blagi rast od 2002. do 2012. godine od 3,3%.

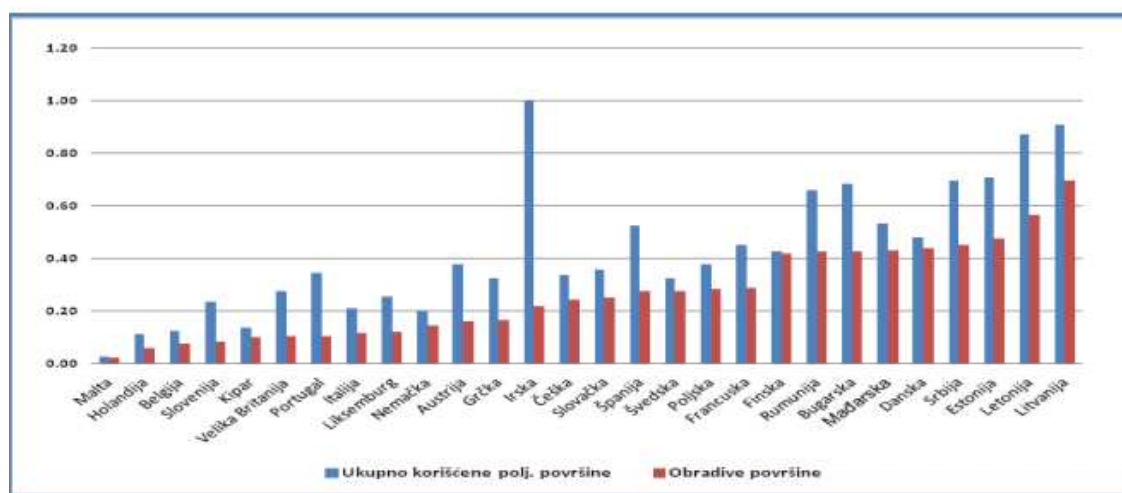
²⁴ podrazumeva zemljište pod: oranicama i baštama, stalne travne površine i stalni zasadi.

Grafikon 7. TAV indeks za obradivo zemljište

Na grafikonu 2 prikazani su uporeni podaci ukupne korišćene poljoprivredne površine i obradive površine.

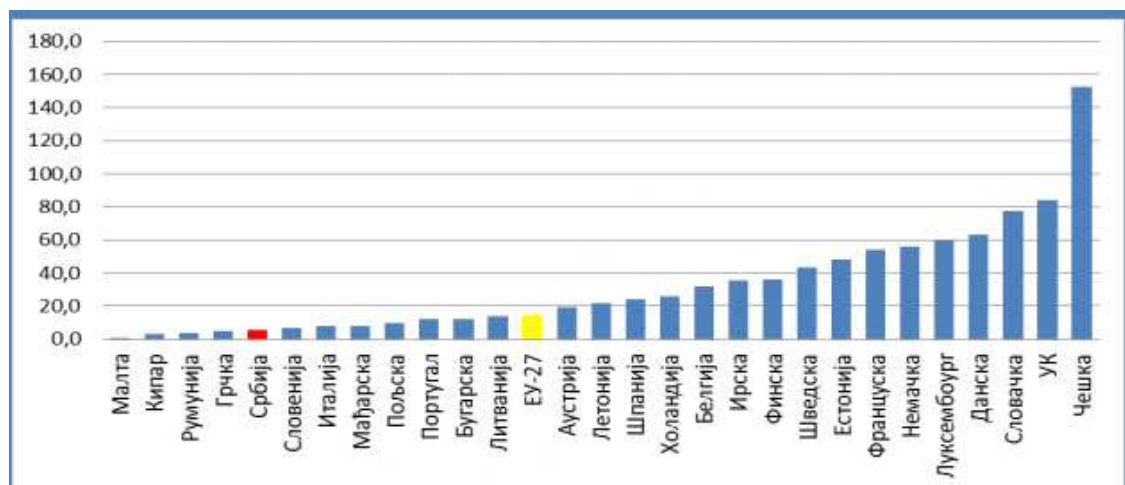
Grafikon br. 3. Uporedna analiza sa datim zemljama

Izvor: RZS i EUROSTAT

Iz prikazanih rezultata se vidi najveći procenat ukupne korišćene poljoprivredne površine ima Irska, u odnosu na obradivu površinu. Srbija spada u red evropskih zemalja sa velikom obradivom površinom, ali u poređenju sa Mađarskom, uočava se da je procenat iskorišćen nešto niži. Najbolju iskorišćenost pored Irske ima i Danska.

Tabela 4. Prosečna veličina gazdinstva u Srbiji i EU zemljama u ha

Izvor: RZS i EUROSTAT

U prikazanoj tabeli prosečnih veličina gazdinstava u zemljama EU, uočava se da je Srbija jedna od zemalja sa veoma malim gazdinstvima, što predstavlja veliki problem za poljoprivrednike u našoj zemlji, s obzirom da se veliki procenat ruralnog stanovništva bavi poljoprivredom. Njveća su gazdinstva ubedljivo u Češkoj.

Na osnovu komparacije sa zemljama EU, Srbija je zemlja koja sa izuzetnim prirodnim resursom, a to je veličina obradivog poljoprivrednog zemljišta koja zauzima gotovo polovinu ukupne teritorije, ipak spada u zemlje sa malim poljoprivrednim gazdinstvima i nedovoljno koristi taj svoj prirodni resurs.

6.1.1. Ratarstvo

Prinos useva je iskazan kao ambarski prinos normalne vlažnosti, po odbitku svih gubitaka prilikom žetve (berbe), transporta i vršidbe.

Prinos belih (strnih) žita procenjen je sa 13% vlage. Kukuruz se procenjuje u zrnju, u prosušenom stanju, sa 14% vlage.

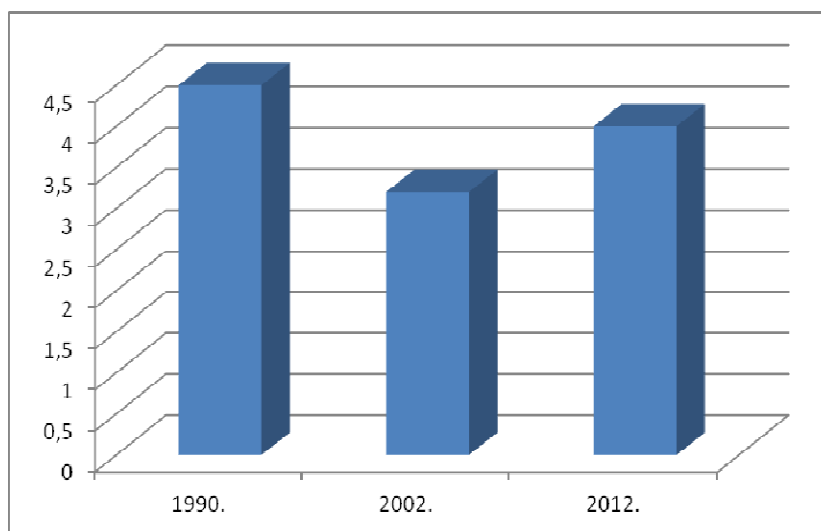
Šećerna repa - prinos korena očišćenog od lišća; Suncokret - prinos semena bez glavicke.

Za povećanje prinosa useva neophodno je efikasno korišćenje đubriva, što je važan cilj u svim poljoprivrednim sistemima. Međutim, podudaranje primene hranljivih materija sa zahtevima useva nije lako. Iz tog razloga postoji potreba za stalnim istraživanjima kako naučnika, tako i proizvođača kako bi hranljiva materija bila maksimalno apsorbirana od strane useva, dok sa druge strane upotreba đubriva treba da bude minimalna. (Dong S., Cheng L., Scagel C.F., Fuchigami L.H., 2005.)

Tabela 5. Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks pšenice po godinama

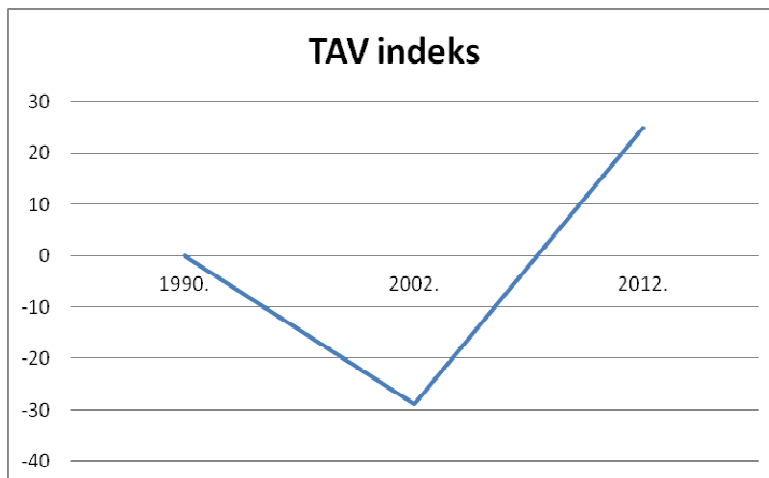
Godina	Požnjevena površina u ha	Ukupna proizvodnja u t	Prinos zrna t/ha	TAV
1990.	774776	3499759	4,5	-
2002.	693823	2240182	3,2	- 28,89
2012.	603275	2399225	4,0	+25

Izvor: republički zavod za statistiku

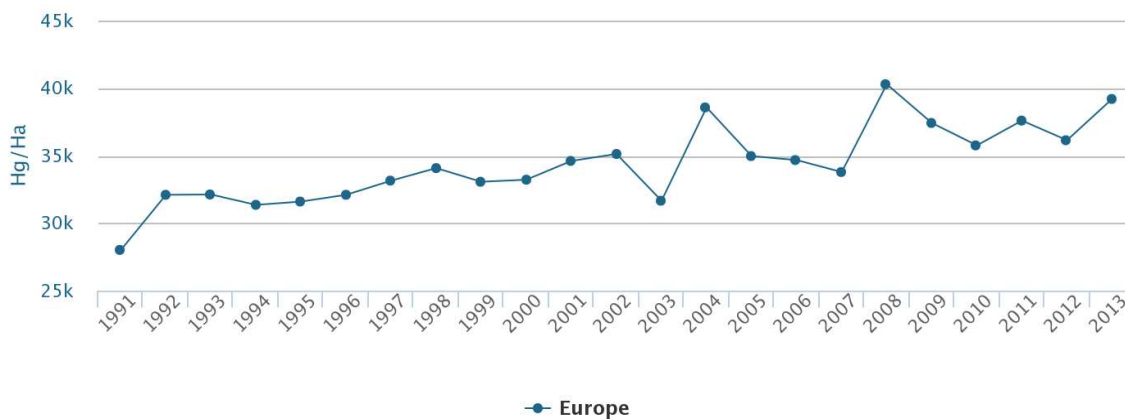
Grafikon 8. Prinos pšenice po t/ha

Analizirajući podatke dobijene za proizvodnju pšenice može se doći do zaključka da je najveći prinos pšenice bio 1990. godine. Veliki pad u prinosu pšenice je 2002. godine, dok se polako prinos povećao 2012. godine ali još nije dostigao vrednost iz 1990. Ako poredimo 1990. i 2012. godinu može se doći do zaključka da je 2012. godina ostvarila prinos od 88,89% u odnosu na 1990. godinu.

Grafikon 9. TAV indeks za prinos zrna pšenice

Na grafikonu br prikazan je prinos pšenice u EU od 1991 do 2013. Iz prikazanih podataka vidi se da je najveći prinos bio 2008., a najniži 2003, dok je ukupan prinos u odnosu na prethodne godine u stalnom porastu u odnosu na 1991., čak oko 50%, za razliku od Srbije gde je najveći prinos bio 1991.godine.

M = Million, k = Thousand

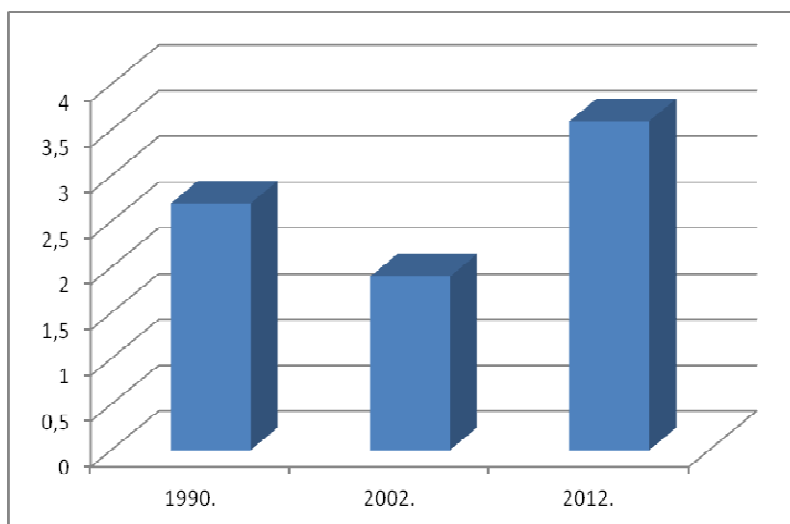
Slike 7. Prinos pšenice u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

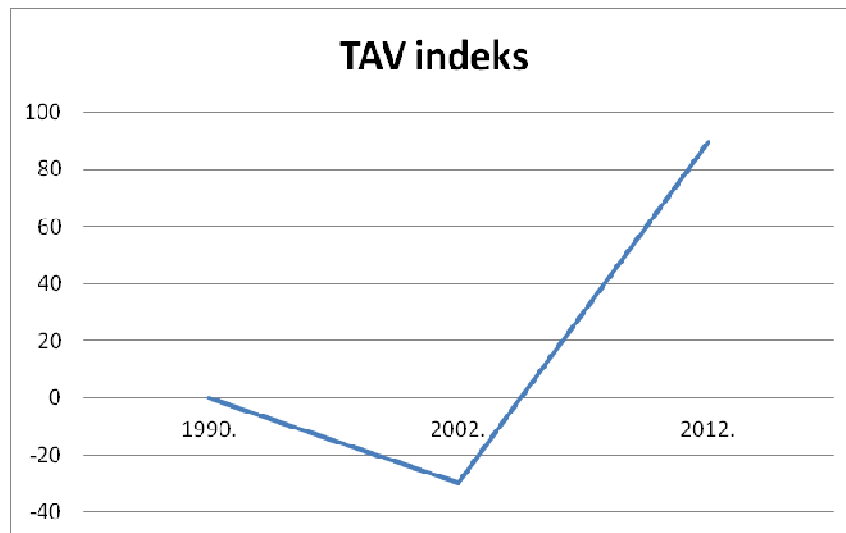
Tabela 6. . Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks kukuruza po godinama

Godina	Požnjevena površina u ha	Ukupna proizvodnja u t	Prinos zrna t/ha	TAV
1990.	1275159	3489724	2,7	-
2002.	1196353	2937537	1,9	- 29,63
2012.	976020	3532602	3,6	+89,47

Izvor: republički zavod za statistiku

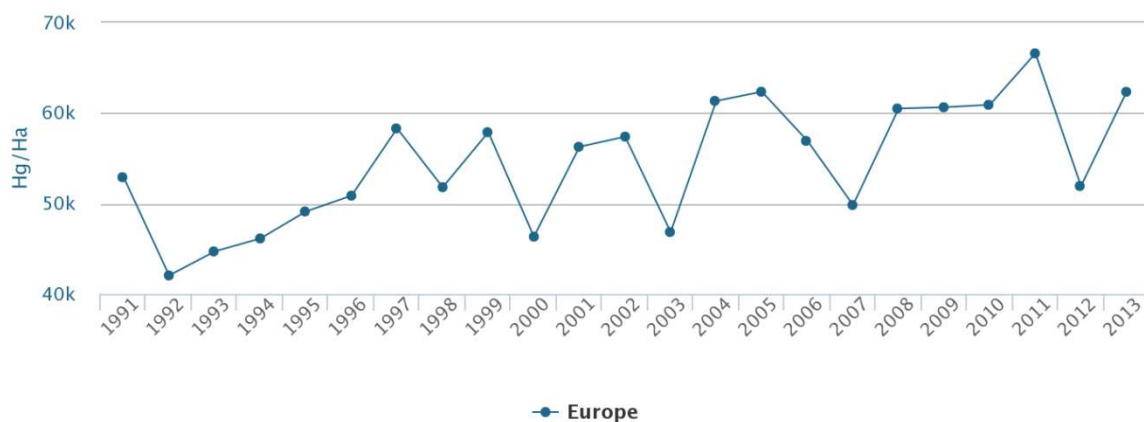
Grafikon 10. Prinos kukuruza po t/ha

Analizirajući podatke dobijene o prinosu kukuruza po ha/t dolazi se do zaključka da je 2012. godina bila najrodnija u poređenju sa 1990. i 2002.. Po statističkim podacima 2002. godina je bila najlošija po prinosu kukuruza. Analizirajući 1990. godinu sa 2012. dolazi se do zaključka da je 2012. godina premašila 1990. godinu za 33% prinosa kukuruza po ha/t.

Grafikon 11. TAV indeks za prinos zrna kukuruza

Na grafikon br. prikazan je prinos kukuruza u EU od 1991. do 2013. Najveći prinos je bio 2011., dok je najmanji 1992. Može se primetiti da je proizvodnja kukuruza porasla u odnosu na prethodnu deceniju, što je slučaj i u Srbiji.

M = Million, k = Thousand

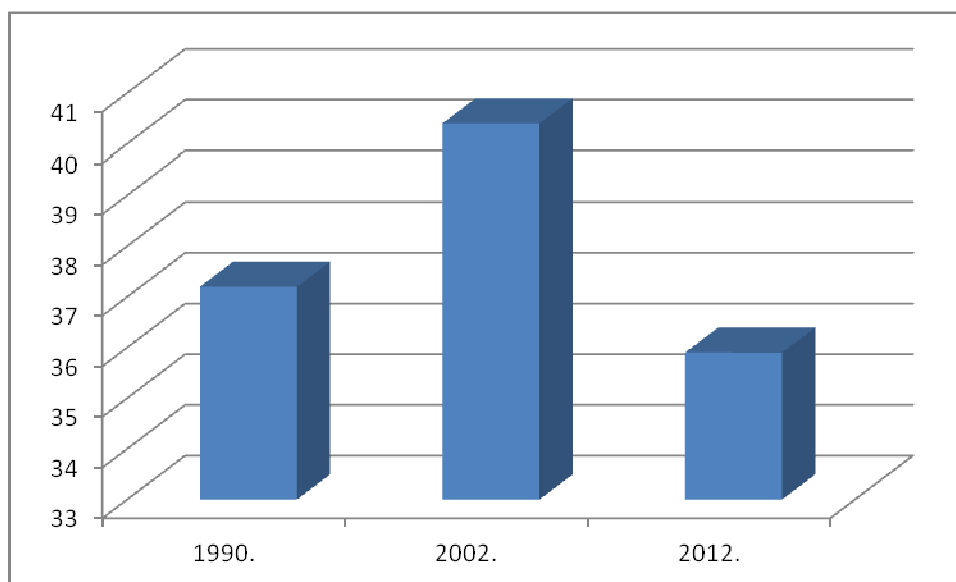
Slike 8. Prinos kukuruza u EU od 1991. do 2013.

izvor : faostat

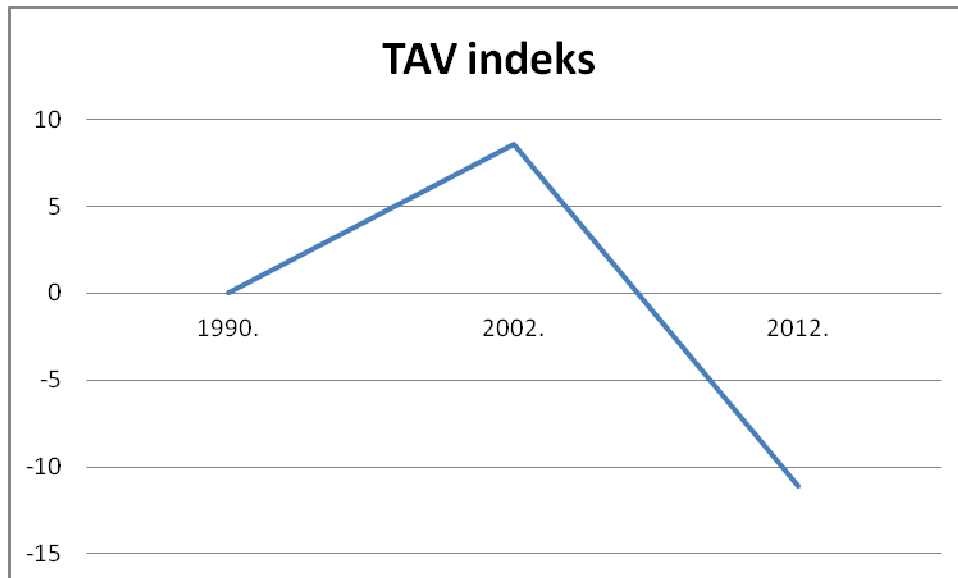
Tabela 7. Požnjevene površine, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks šećerne repe po godinama

Godina	Požnjevena površina u ha	Ukupna proizvodnja u t	Prinos t/ha	TAV
1990.	117152	4352860	37,2	-
2002.	51906	2098080	40,4	+8,6
2012.	69069	2482962	35,9	- 11,14

Izvor: republički zavod za statistiku

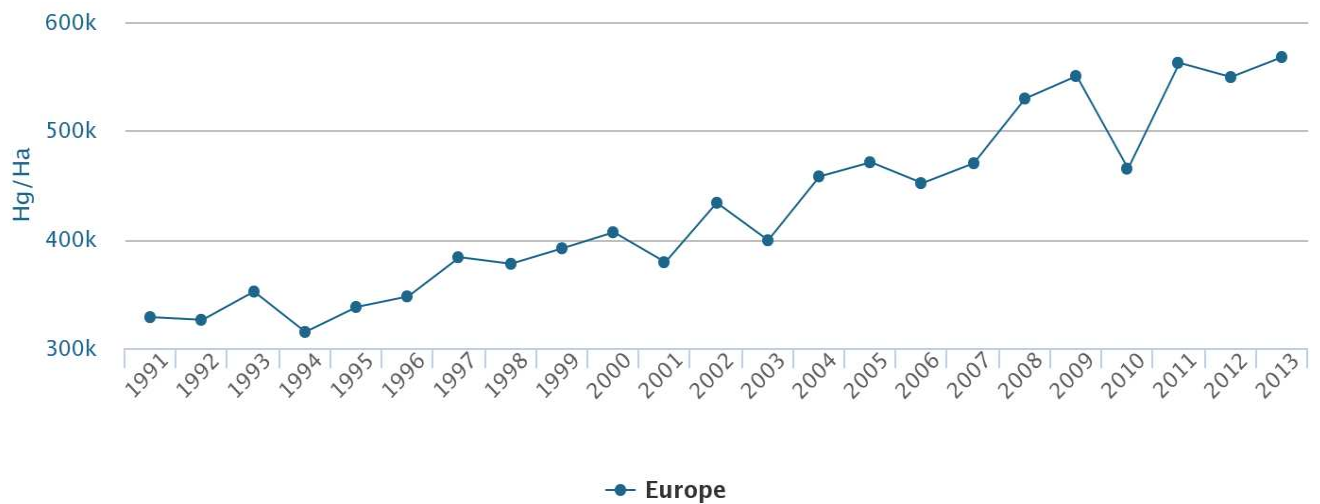
Grafikon 12. Prinos šećerne repe po ha/t

Analizirajući podatke za šećernu repu dolazi se do zaključaka daje prinos bio najbolji 2002. godine a najlošiji 2012. godine. TAV indeks nam pokazuje da je 2002. godine u odnosu na 1990. godinuabeležen blagi porast od +8,6%, dok je 2012. godine u odnosu na 2002. godinu zabeležen pad (-11,14%).

Grafikon 13. TAV indeks za prinos šećerne repe

Na grafikonu br. prikazan je prinos šećerne repe u EU od 1991. do 2013. Sa grafikona se vidi da je prinos u konstantnom porastu, čak preko 60% u odnosu na prinos iz 1991. U Srbiji je situacija drugačija, prinos šećerne repe je manji u odnosu na 1991.

M = Million, k = Thousand

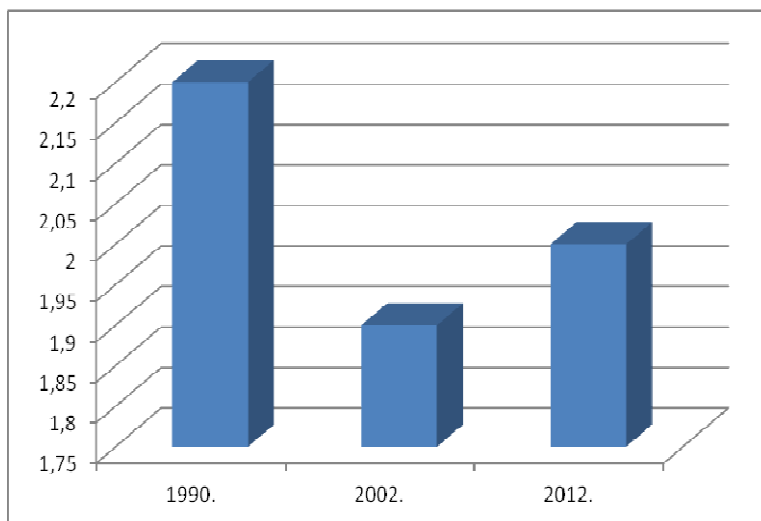
Slike 9. Prinos šećerne repe u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

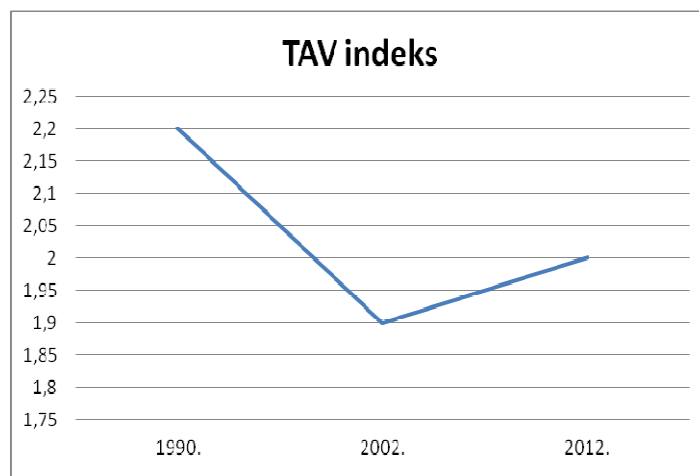
Tabela 8. Požnjevena površina, ukupna proizvodnja, prinos zrna i TAV indeks suncokreta po godinama

Godina	Požnjevena površina u ha	Ukupna proizvodnja u t	Prinos zrna t/ha	TAV
1990.	159958	345520	2,2	-
2002.	148754	279831	1,9	- 13,64
2012.	185918	366020	2,0	+5,26

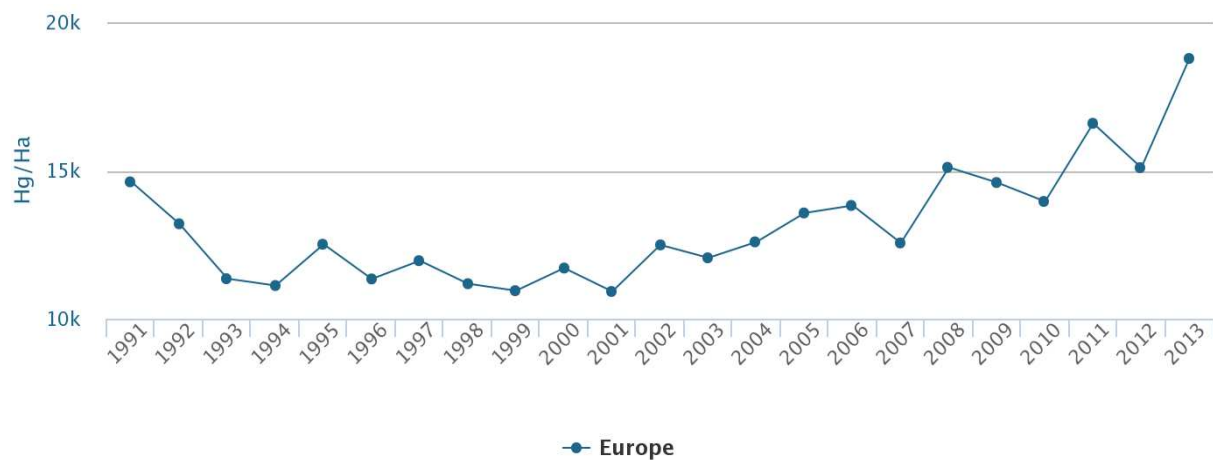
Izvor: republički zavod za statistiku

Grafikon 14. Prinos suncokreta po t/ha

Analizirajući podatke za prinos suncokreta dolazi se do zaključka da je najveći prinos zabeležen 1990. godine a najmanji 2002. godine. Posmatrajući TAV indeks dolazimo do zaključka da je pad od 1990 do 2002. bio znatno veći (-13,64%) od porasta zabeleženog od 2002. do 2012. godine (+5,26%)

Grafikon 15. TAV indeks za prinos zrna suncokreta

Na grafikonu br. prikazan je prinos suncokreta u EU od 1991. do 2013. Najveći prinos je postignut poslednjih godina i očava se porast u odnosu na prethodnu deceniju, dok je 2013. postigao maksimum. U Srbiji je prinos suncokreta smanjen u odnosu na 1991., za oko 10%.

M = Million, k = Thousand

Slike 10. Prinos suncokretau EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

6.1.2. Stočarstvo

Tabela 9. Goveda

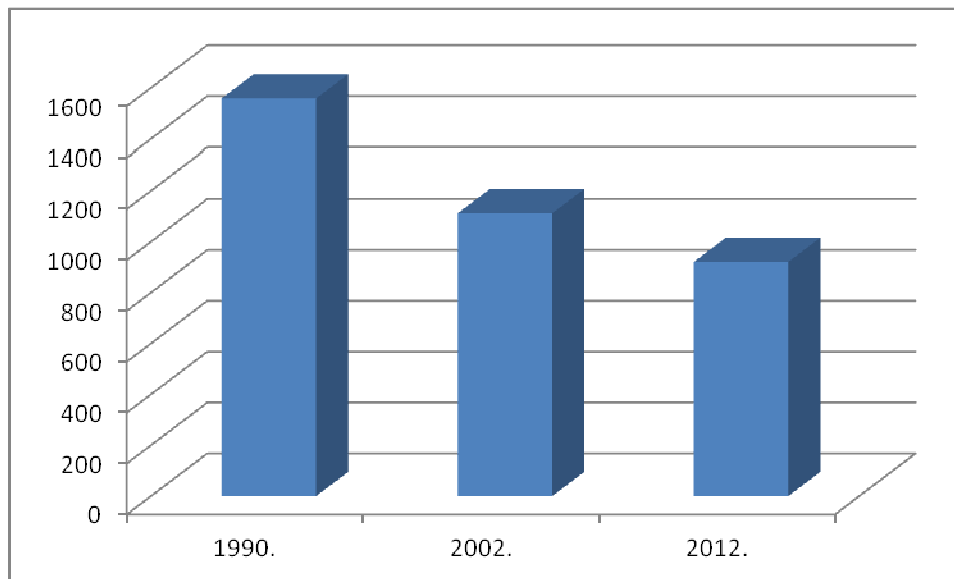
Godina	Goveda (u hiljadama)							
	broj grla na početku godine	priplod	uvoz	izvoz	klanje	uginuće	broj grla na kraju godine	TAV
1990.	-	-	-	-	810	-	1559	-
2002.	1128	653	109	724	34	19	1112	- 28,67
2012.	937	435	5	54	387	13	921	- 17,18

Izvor: republički zavod za statistiku

Bilans stoke predstavlja obrt stada/jata tokom godine, u kome se registruju promene u brojnom stanju stoke.

Podaci o obrtu jata (bilans živine) raspoloživi su od 1997. godine.

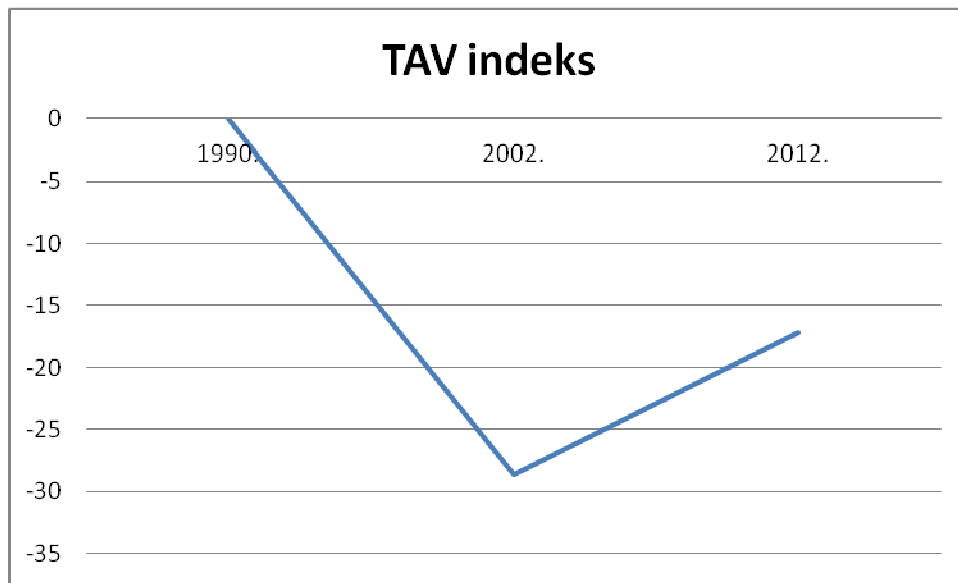
Bilans stoke je prikazan bez podataka za AP Kosovo i Metohiju.

Grafikon 16. broj goveda na kraju godine

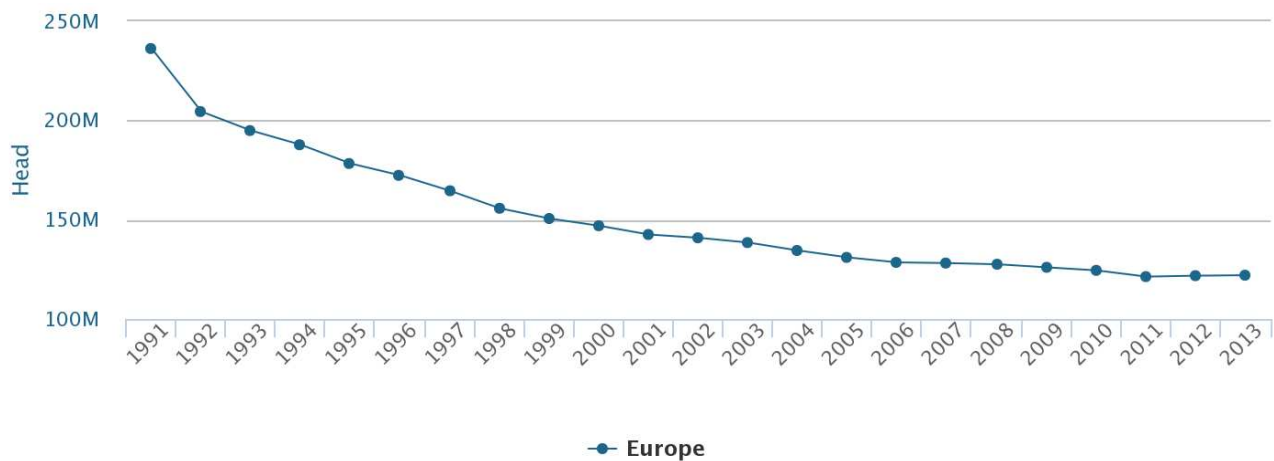
Analizirajući podatke dobijene za stočarstvo, odnosno broj goveda po datim godinama dolazi se do zaključka da je broj goveda u znatnom konstantnom padu. Ako poredimo 1990. kao najbolju

od ove tri posmatrane godine i 2012. godinu kao najlošiju dolazi se do zaključka da je pad iznosio oko 60%.

Grafikon 17. TAV indeks za broj goveda na kraju godine

Na grafikon br. prikazan je broj goveda u EU od 1991. do 2013. Ovaj broj je u konstantnom padu. U odnosu na 1991. Broj je smanjen skoro duplo. Takav trend postoji i u Srbiji

M = Million, k = Thousand

Slike 11. Broj goveda u EU od 1991. do 2013.

izvor: faostat

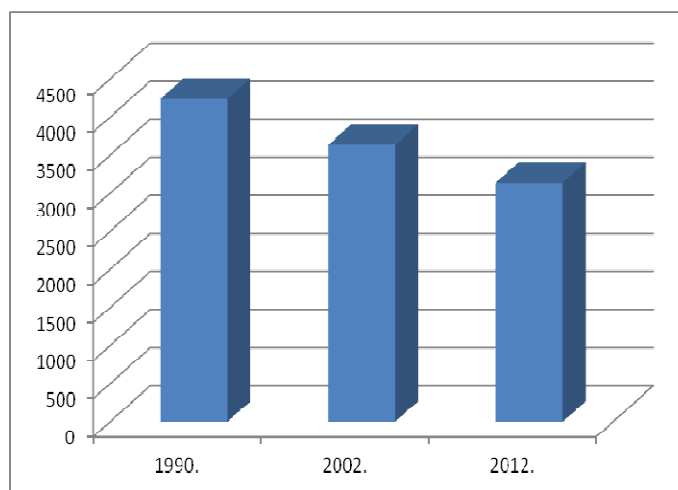
EU je četvrta po proizvodnji junećeg mesa u svetu, odmah iza SAD, Brazila i Kine. Međutim u poslednjoj deceniji, proizvodnja je opala skoro 15%, dok je u SAD – u proizvodnja relativno ujednačena, a u Kini i Brazilu čak porasla za 60%. Pad u proizvodnji mesa u EU najvećim delom je izazvan zbog smanjenja potražnje potrošača – pre svega zbog bolesti životinja, što je uticalo na smanjenje poverenja potrošača.

Evropski potrošači iz tih razloga imaju potpuno drugačiji stav od američkih potrošača i zahtevaju od svojih vlada da obezbede adekvatne propise. (Jason K., 2008.)

Tabela 10. Svinje

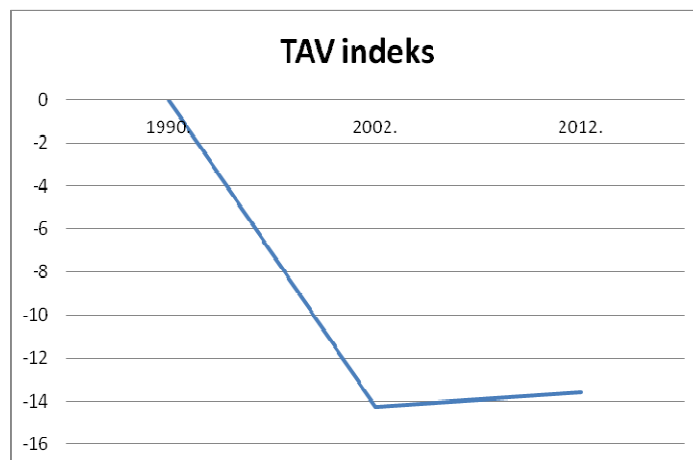
Godina	Svinje (u hiljadama)							
	broj grla na početku godine	priplod	uvoz	izvoz	klanje	uginuće	broj grla na kraju godine	TAV
1990.	-	-	-	-	8724	-	4238	-
2002.	3587	8328	933	5387	2845	981	3634	- 14,25
2012.	3287	5805	55	32	5453	524	3139	- 13,62

Izvor: republički zavod za statistiku

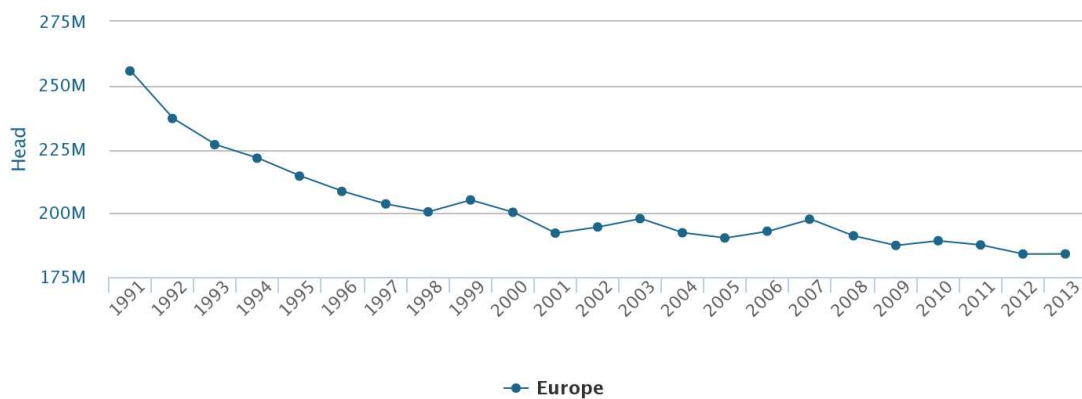
Grafikon 18. broj svinja na kraju godine

Analizirajući podatke dobijene za broj svinja za date godine takođe primećujemo da je u pitanju konstantan pad. Najbolja godina je 1990. dok je najlošija 2012. Posmatrajući ove dve godine zaključuje se da je pad iznosio oko 26%.

Grafikon 19. TAV indeks za broj svinja na kraju godine

Na grafikonu br. prikazan je broj svinja u EU od 1991. do 2013. Ovaj broj je u konstantnom padu. U odnosu na 1991. Broj je smanjen skoro za trećinu. Takav trend postoji i u Srbiji.

M = Million, k = Thousand

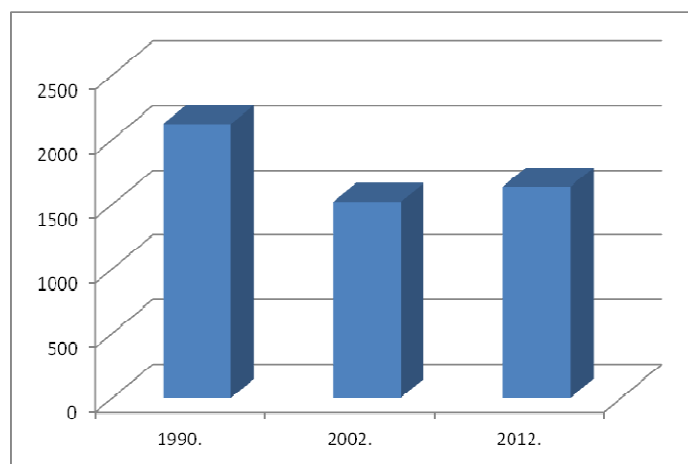
Slike 12. Broj svinja u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

Tabela 11. Ovce

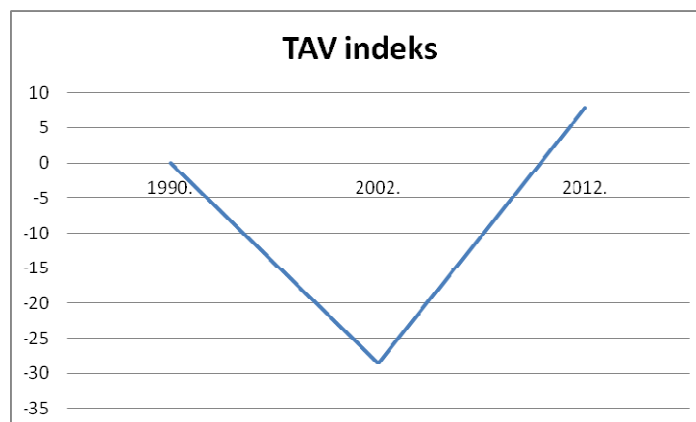
Godina	Ovce (u hiljadama)							
	broj grla na početku godine	priplod	uvoz	izvoz	klanje	uginuće	broj grla na kraju godine	TAV
1990.	-	-	-	-	1480	-	2120	-
2002.	1448	1182	214	919	362	47	1516	- 28,49
2012.	1460	1393	0	71	1108	39	1635	+7,85

Izvor: republički zavod za statistiku

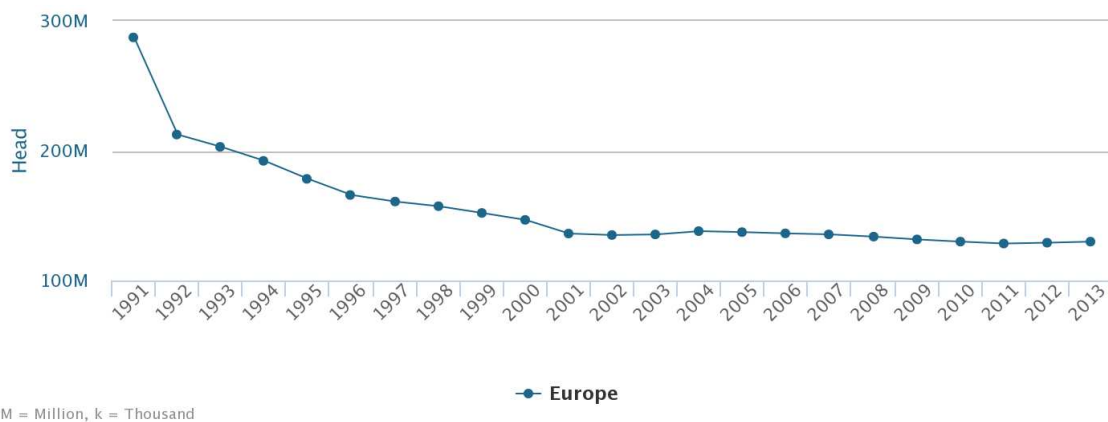
Grafikon 20. broj ovaca na kraju godine

Analizirajući podatke dobijene za broj ovaca, situacija je malo drugačija. Najbolja godina je i dalje 1990. dok je najlošija 2002. Mali porast se zabeležava od 2002. do 2012. godine iako TAV indeksi pokazuju da je pad od 1990. do 2002. godine bio znatno veći (- 28,49%), dok je porast od 2002. do 2012. godine bio mali (+7,85%).

Grafikon 21. TAV indeks za broj ovaca na kraju godine

Na grafikonu br. prikazan je broj ovaca u EU od 1991. do 2013. Ovaj broj je u konstantnom padu. U odnosu na 1991. Broj je smanjen više od 50%.. U Srbiji je taj procenat smanjenja znatno niži.

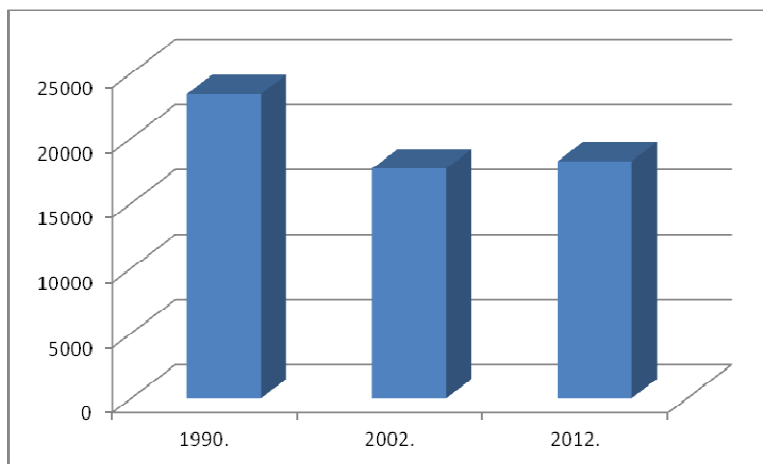
Slike 13. Broj ovaca u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

Tabela 12. Živina

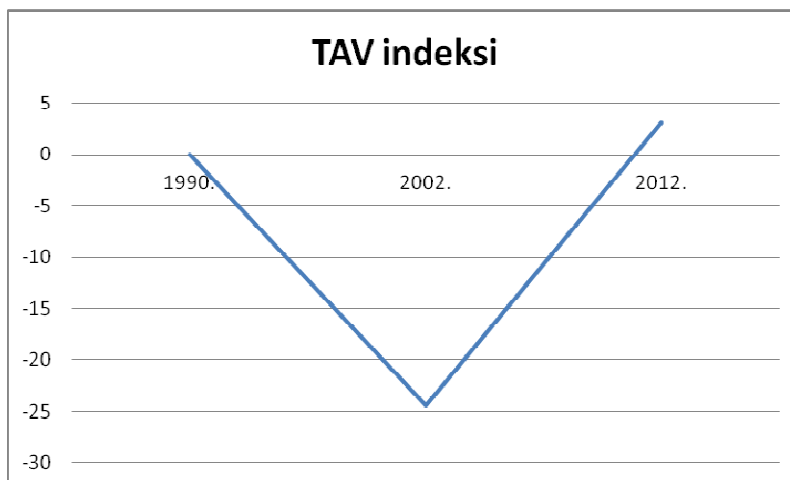
Godina	Živina (u hiljadama)							TAV
	broj grla na početku godine	priplod	uvoz	izvoz	klanje	uginuće	broj grla na kraju godine	
1990.	-	-	-	-	-	-	23405	-
2002.	18804	25358	23241	19307	26450	3970	17677	- 24,47
2012.	19103	42264	5821	237	46229	2488	18234	+3,15

Izvor: republički zavod za statistiku

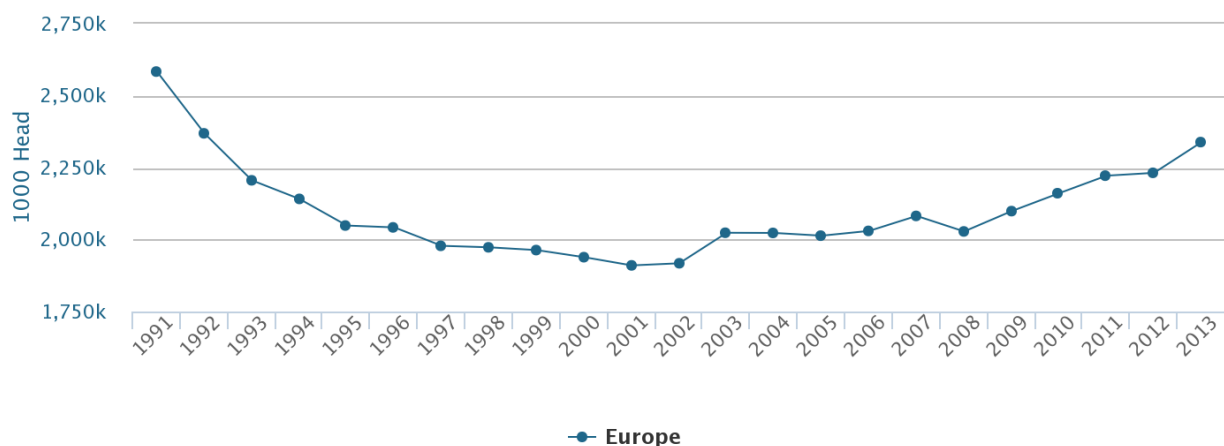
Grafikon 22. broj živine na kraju godine

Analizirajući podatke dobijene za broj živine dolazimo do zaključka da je situacija veoma slična statistici dobijenoj za broj ovaca. Naime, u 1990. godini je bilo najviše živine pa se zabeležava pad od 24% u 2002. godini, a posle do 2012. se zabeležava mali porast od +3%.

Grafikon 23. TAV indeks za broj živine na kraju godine

Na grafikonu br. prikazan je broj živine u EU od 1991. do 2013. Ovaj broj je tokom devedesetih i početkom prethodne decenije bio u konstantnom padu., da bi nakon 2002. počeo da raste. Proizvodnje iz 1991. Još nije dostignuta, manja je u odnosu na taj period preko 10%. U Srbiji je takođe manja proizvodnja u o.dnosu na 1990., za preko 20%.

M = Million, k = Thousand

Slike 14. Broj živine u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

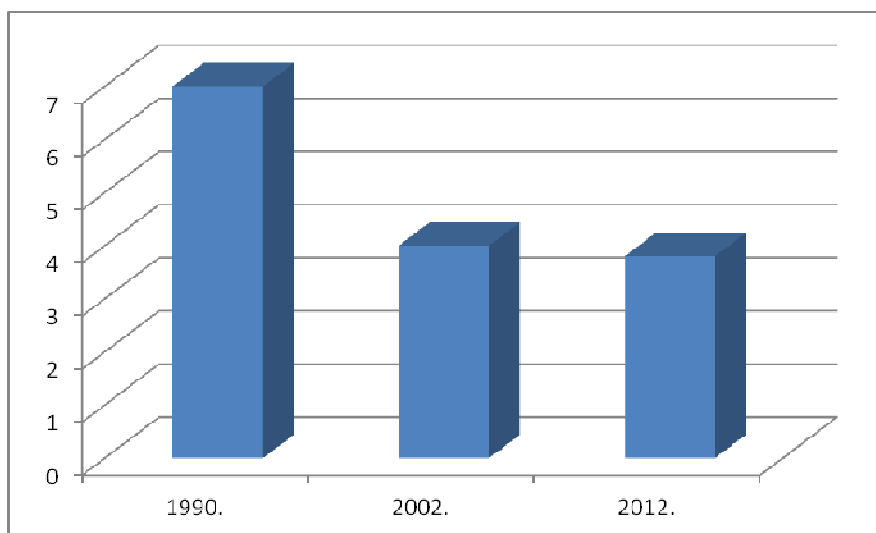
Što se tiče i uzgoje živine situacija je nešto bolja u Poljskoj i Mađarskoj nego u drugim zemljama centralne i istočne Evrope. U ovim zemljama je posle 1993. godine živinska proizvodnja počela da raste, posebno u Poljskoj. Potrošači su počeli da menjaju govedinu za živinsko meso, koje je niže cene, a sa druge strane proizvođači su u situaciji da brzo reaguju na tu potražnju. pored toga, veliki deo proizvodnje je bio u privatnom vlasništvu u obe ove zemlje pred tranziciju. (Bjornlund, B., Cochrane N., 2002.)

6.1.3. Voćarstvo

Tabela 13. Šljiva

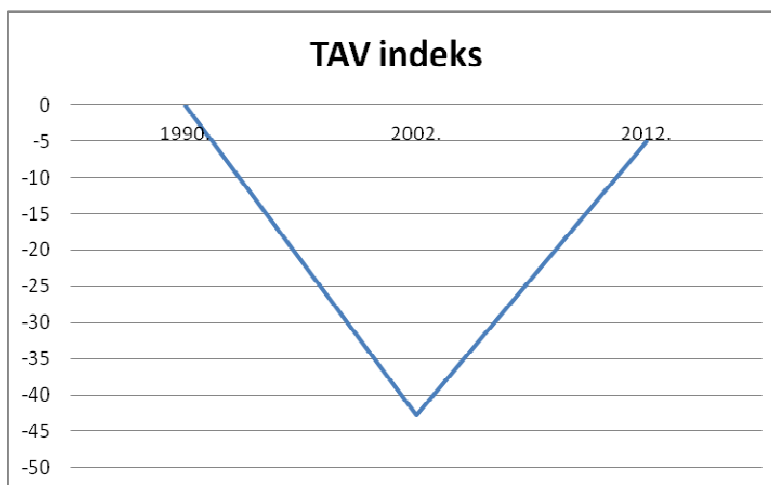
Godina	broj rodnih stabala u hiljadama	ukupan prinos u t	prinos po jedinici u kg	TAV
1990.	46395	355160	7	-
2002.	42383	197486	4	- 42,86
2012.	77949	297446	3,8	- 5

Izvor: republički zavod za statistiku

Grafikon 24. prinos šljiva po jedinici u kg

Analizirajući podatke dobijene za prinos šljiva po jedinici u kilogramima dolazi se do zaključka da je prinos šljiva u konstantnom padu. Najplodniji period je bila 1990. godina u odnosu na ove posmatrane godine dok je najmanji prinos bila 2012. godina. Ako poredimo 1990. godinu u odnosu na 2012. godinu dolazi se do zaključka da je prinos šljiva opao za preko 45%.

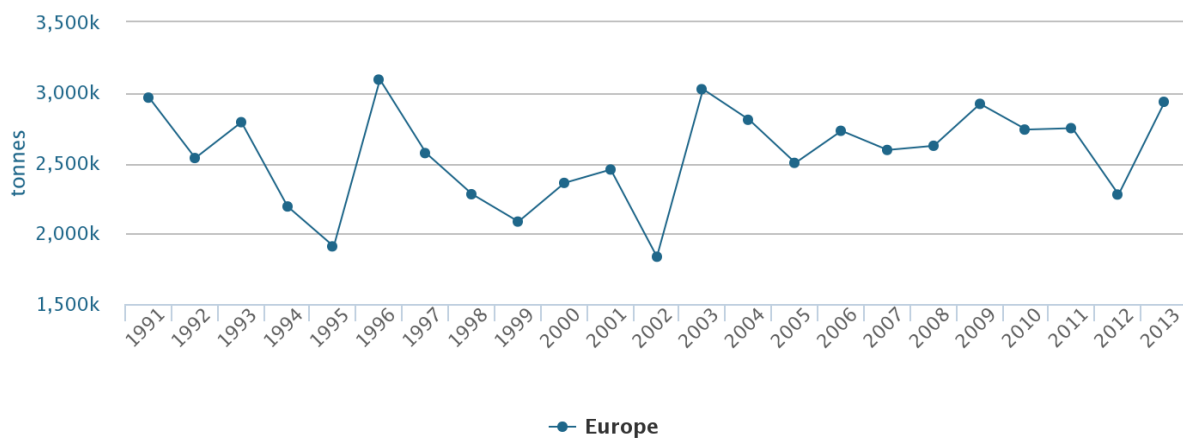
Grafikon 25. TAV indeks za prinos šljive

Srbija spada u veoma značajne proizvođače šljiva u svetu. Proizvodnja ove vočke je uslovljena potražnjom, pri čemu se skoro 70% prometa ostvari na malo, zbog loše strukture prerade. Kako bi se unapredila ova situacija neophodno je primeniti mere za uvođenje otpornih sorti, tehnologije za preradu i sušenje, poboljšati saradnju između proizvođača i prerađivača, kao i aktivirati državne organe da definišu izvoznu politiku i obezbede povoljne bankarske kredite. Na taj način bi se ostvarili uslovi za dobijanje robne marke za suhu šljivu i šljivovicu.

Najveći proizvođači šljive su Rusija, Kina, SAD i Rumunija. U svetu su površine pod šljivom na nivou od 2.000.000 ha i godišnje se povećavaju po stopi od 4%. U Kini je 54% površina, koja beleži intenzivno povećanje zasada u poslednjih 15 godina. Što se prinosa tiče, najbolje rezultate ima Slovačka sa prosečnim prinosom od 25,45 t/ha. U svetu se sveže šljive izveze 354.000 t na kraćim destinacijama, 132.000 t na druge kontinente. Po proizvodnji od 400.000 t Srbija zauzima 4. mesto u svetu.²⁵

Na grafikonu br. prikazana je proizvodnja šljiva u EU od 1991. do 2013. Proizvodnja se uglavnom kreće od 2500 do 3000 hiljade tona, uz blage oscilacije. Takođe se mogu uočiti znatni padovi 1995. i 2002. godine.

²⁵ <http://poljoprivreda.info/?oid=12&id=462>

M = Million, k = Thousand

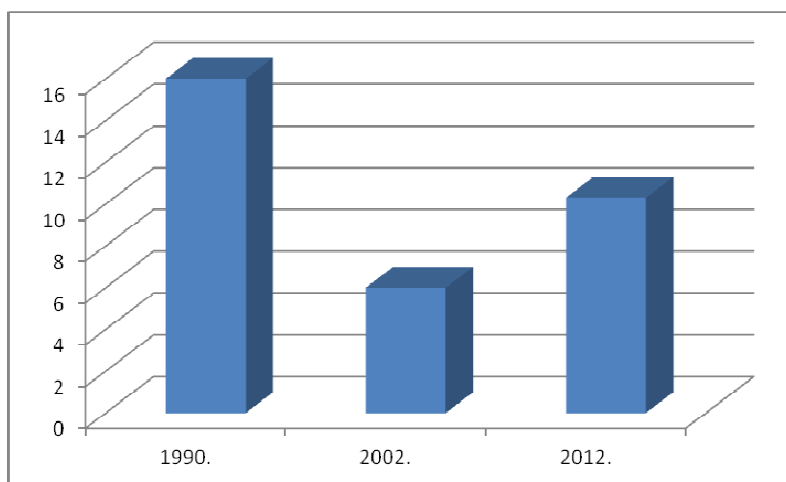
Slike 15. Proizvodnja šljive u EU od 1991 do 2013.

izvor: faostat

Tabela 14. Jabuka

Godina	broj rodni stabala u hiljadama	ukupan prinos u t	prinos po jedinici u kg	TAV
1990.	12898	215980	16	-
2002.	14445	95584	6	- 62,5
2012.	23737	243987	10,3	+71,67

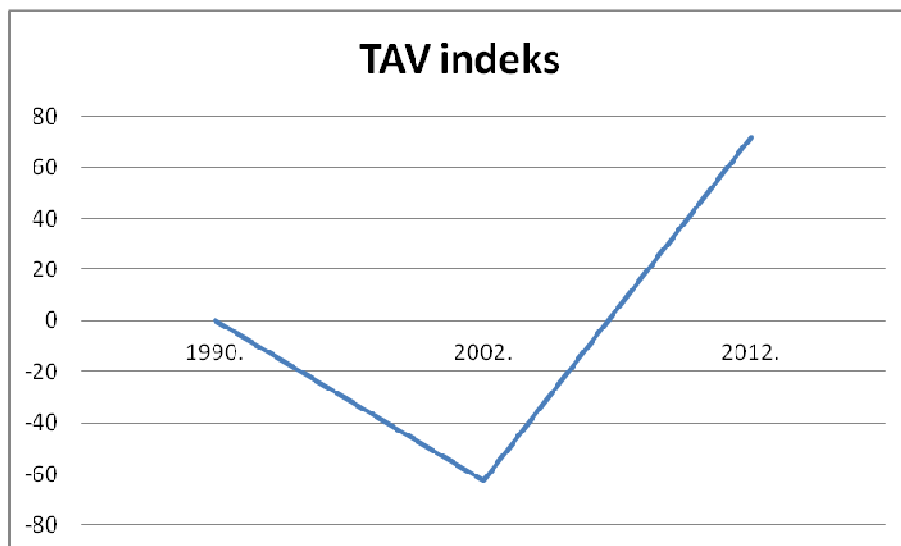
Izvor: republički zavod za statistiku

Grafikon 26. prinos jabuka po jedinici u kg

Analizirajući podatke dobijene za prinos jabuka po jedinici u kilogramima može se zaključiti da je 1990. godina bila najrodnija u odnosu na posmatrane godine date u tabeli. Najlošija godina je bila

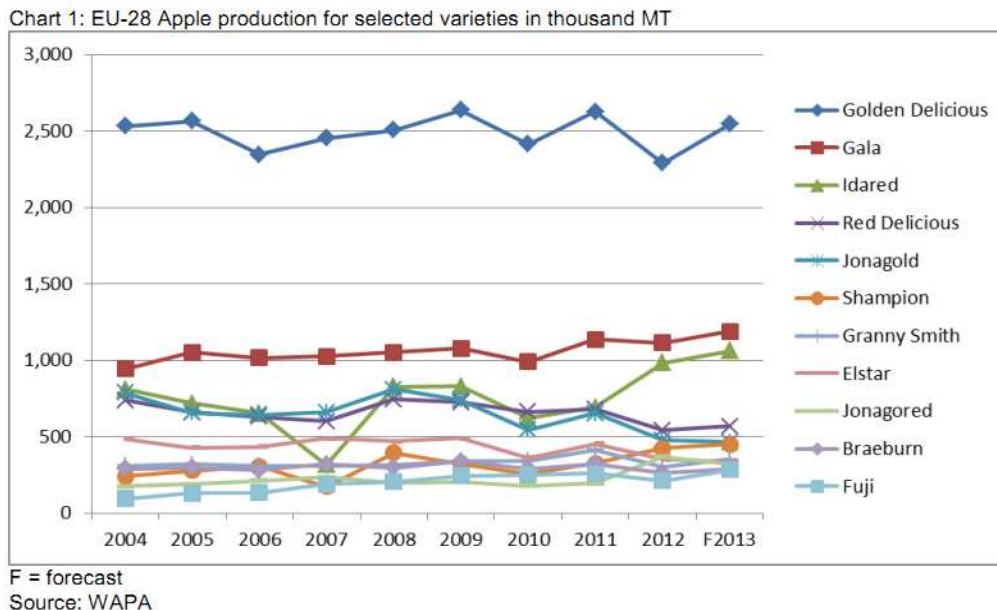
2002. dok je 2012. nešto bolja. Poredeći podatke najbolje i najlošije godine uviđamo pad preko 60%, a posmatrajući 1990. godinu i 2012. godinu pad je nešto manji a iznosi oko 35%.

Grafikon 27. TAV indeks za prinos jabuke

EU – 28 predstavlja jednog od vodećih proizvođača i potrošača jabuka u svetu. Poljska (23%, ukupne proizvodnje u 2013/2014.), Italija (21%), Francuska (17%), Nemačka (8%) i Španija (6%) su pet vodećih proizvođača zemalja članica i zajedno čine 75% ukupne komercijalne proizvodnje jabuke u EU.

Komercijalna proizvodnja jabuke za 2013/2014. Procenjuje se na 10,2 MMT. Ova procena je povećana za 2,6% u odnosu na proizvodnju u 2012/2013. Pad u proizvodnji jabuke kod nekih zemalja rezultat je nepovoljnih vremenskih uslova tokom proleća. U Mađarskoj, na primer, produžena zima donela je gubitka populacije pčela, što je u kombinaciji sa kratkom periodom cvetanja, dovela do loše oplodnje. U Nemačkoj i velikoj Britaniji zabeležen je nizak pad zbog nižih temperatura tokom proleća, dok u Austriji zbog visokih temperatura i suše tokom jula i avgusta.

Izvor:

http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Fresh%20Deciduous%20Fruit%20Annual_Vienna_EU-28_10-28-2014.pdf

Slike 16. Proizvodnja jabuka različitih vrsta prikazana u hiljadama

Na grafikonu br. dat je prikaz proizvodnje različitih vrsta jabuka izražen u hiljadama MT, za period od 2004. do 2013. Može se zapaziti, na osnovu grafičkog prikaza da je dominantna sorta Golden Delicious.

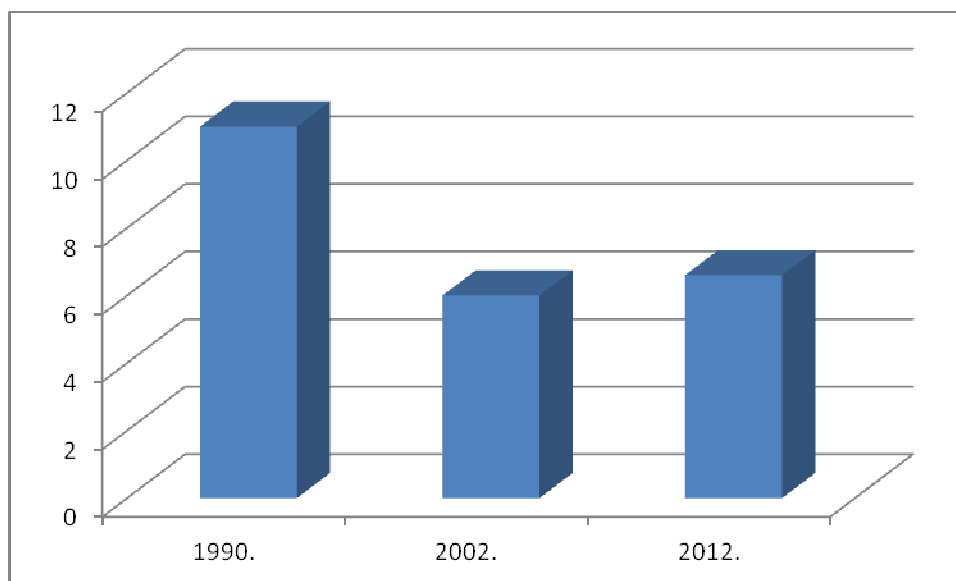
Nekomercijalna proizvodnja za 2013/2014. Procenjena je na 1,2 MMT, što je 16% manje nego za 2012/2013. Naročit pad je zabeležen u Nemačkoj (-33% u odnosu na 2012/2013.), Mađarskoj (-17%), Poljskoj (-12%) i Austriji (-15%). Međutim, većina država članica EU ne prijavljuje nekomercijalnu proizvodnju. Kao rezultat toga, dobijeni rezultati predstavljaju samo grubu procenu, a zvanične podatke. Nekomercijalna proizvodnja obuhvata uzgajanje jabuka u vrtovima, livadama ili nekim terenima. Ova proizvodnja se koristi uglavnom za potrošnju u svežem stanju, za sokove, alkoholna pića, proizvodnju konzervirane hrane. Nekomercijalna proizvodnja se postepeno smanjuje u EU-28, kao hobi starijih. Mlađe generacije nisu pokazale isti interes za proizvodnju malog obima. Umesto toga, komercijalna proizvodnja više sorti jabuka očekuje se da će se povećati kako bi zadovoljio potražnju industrije koncentrata sokova.²⁶

²⁶ EU-28, Fresh Deciduous Fruit Annual ,Production in 2013 to Rebound , Approved By: Spencer Paul, Prepared By: Roswitha Krautgartner, Marcel Pinckaers, Ferenc Nemes, Ornella Bettini, Tania DeBelder, and the group of

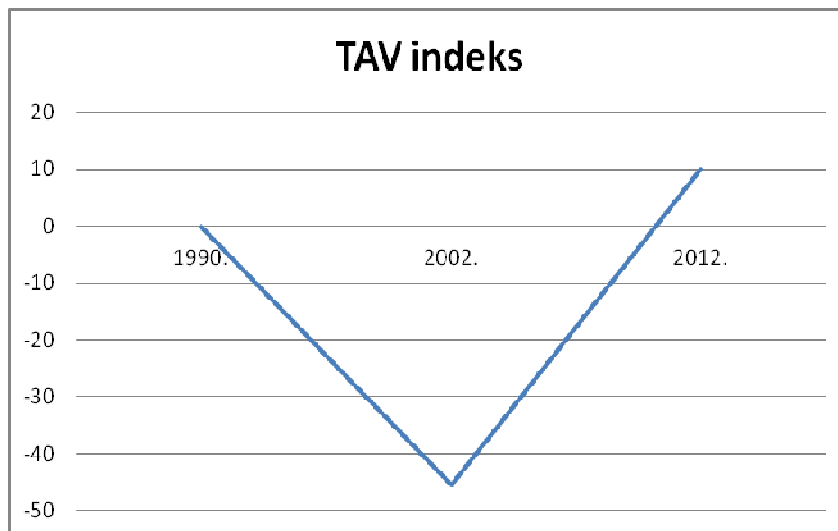
Tabela 15. Kruška

Godina	broj rodni stabala u hiljadama	ukupan prinos u t	prinos po jedinici u kg	TAV
1990.	7187	85620	11	-
2002.	5277	33645	6	-45,45
2012.	7343	48413	6,6	+10

Izvor: republički zavod za statistiku

Grafikon 28. prinos krušaka po jedinici u kg

Analizirajući podatke dobijene za prinos krušaka po jedinici u kilogramu dolazi se do zaključka da je najrodnija godina bila 1990. dok je najlošija godina 2002. Neznatno bolja godina od 2002. je 2012. Upoređujući podatke iz 1990. i 2002. možemo uočiti da je došlo do velikog pada od oko 45%, dok je porast od 2002. do 2012. bio 10%. Ako upoređujemo 1990. sa 2012. vidi se da postoji pad i on iznosi oko 40%.

Grafikon 29. TAV indeks za prinos kruške

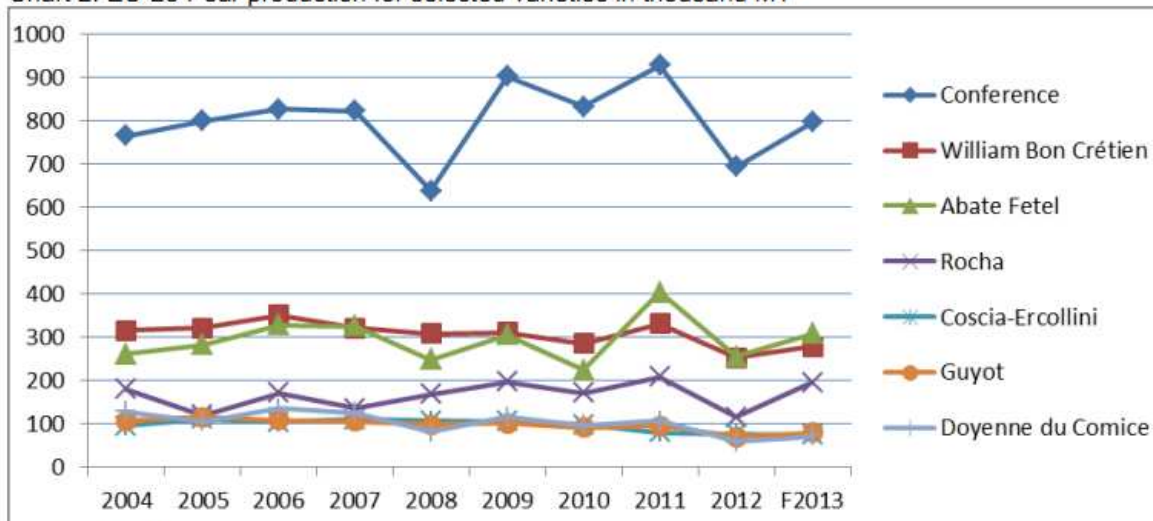
Komercijalna proizvodnja kruške za 2013./ 2014. procenjuje se skoro na 2.3 MMT, što je 19% više od 2012./2013. i približnom proseku poslednje tri godine. Područje za berbu je od 121000 hektara do 125000 hektara. Od pet najvećih proizvođača kruške unutar EU, članica koja nastoji da prošire površinu za berbu, je Belgija, dok Italija, Španija i Holandija pokazuju silazni trend.

EU-28 je posle Kine najveći svetski proizvođač kruške, zatima ide Argentina, SAD, Turska i Južna Afrika. Italija, Španija, Holandija, Belgija i Portugalija su prvih pet zemalja članica u proizvodnji kruške i one zajedno čine 80% ukupne komercijalne proizvodnje EU-28.

Italija je i dalje najveći proizvođač krušaka, koji je odgovoran za od prilike jednu trećinu ukupne proizvodnje u EU. Proizvodnja krušaka u Španiji nešto je manja u odnosu na prosek prethodne tri godine (-5%).

U Holandiji, proizvodnja krušaka je slična proseku prethodne tri godine, dok se u Belgiji beleži pad od 6% . Hladno i vlažno proleće (oštećenja od mraza) ostavljaju svoj trag na ukupnu produktivnost kruške, ali bez obzira na to, kvalitet i veličina belgijske kruške ostaje zadovoljavajuća. U Portugaliji se očekuje porast od 21% u odnosu na prosek prethodne tri godine.

Chart 2: EU-28 Pear production for selected varieties in thousand MT

Source: WAPA

Izvor:

http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Fresh%20Deciduous%20Fruit%20Annual_Vienna_EU-28_10-28-2014.pdf

Slike 17. Proizvodnja različitih vrsta krušaka prikazana u hiljadama

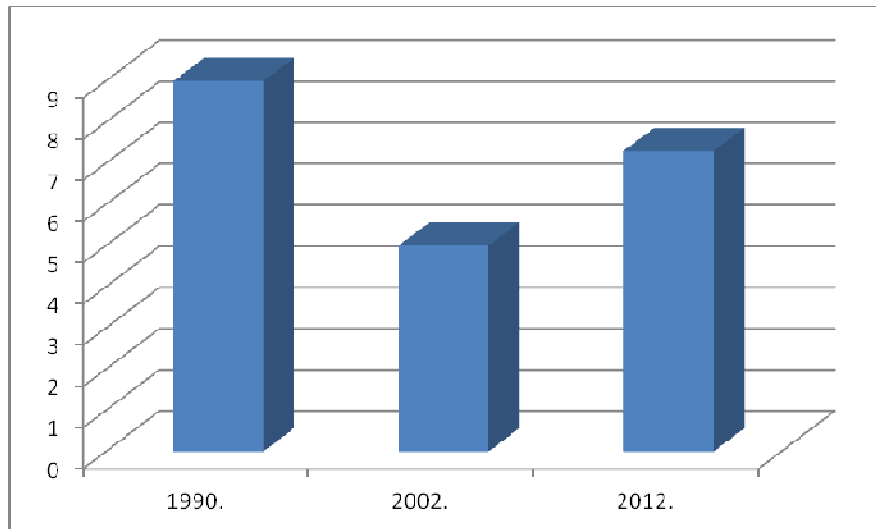
Na grafikonu prikazana je proizvodnja različitih vrsta krušaka u hiljadama MT za period od 2004. do 2013. Sa grafikona se uočava da su gotovo sve sorte imale najveću proizvodnju 2011., dok su 2008. i 2012. bile slabe. Takođe, može se uočiti da je dominantna vrsta Conference.

Slično situaciji sa jabukama, ne – komercijalna proizvodnja krušaka podrazumeva uzgajanje u vrtovima i livadama. Za 2013./2014. Ova proizvodnja je procenjena na 138000 MT i predstavlja 5% ukupne proizvodnje kruške.³³

Tabela 16. Višnja

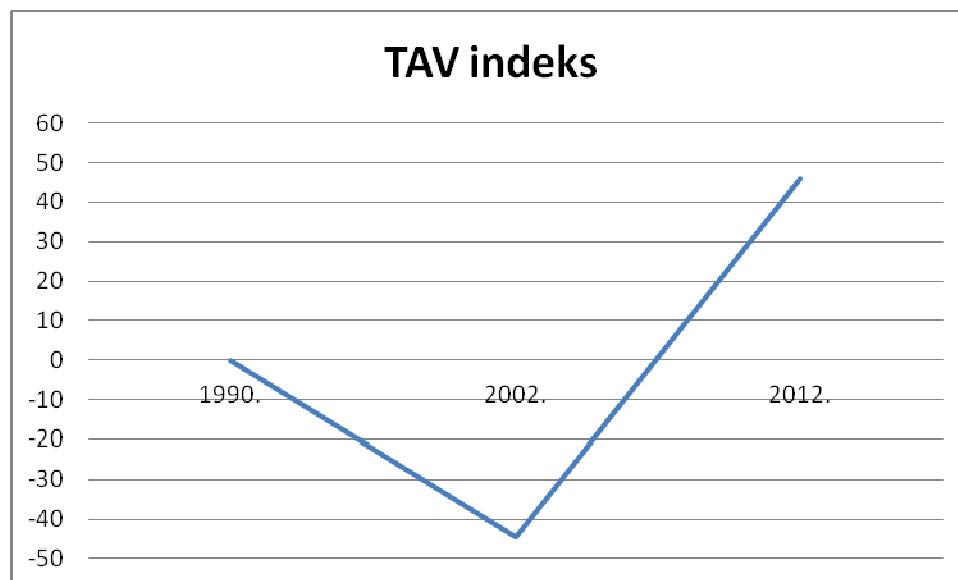
Godina	broj rodni stabala u hiljadama	ukupan prinos u t	prinos po jedinici u kg	TAV
1990.	9081	87540	9	-
2002.	8397	48919	5	-44,44
2012.	13990	101860	7,3	+46

Izvor: republički zavod za statistiku

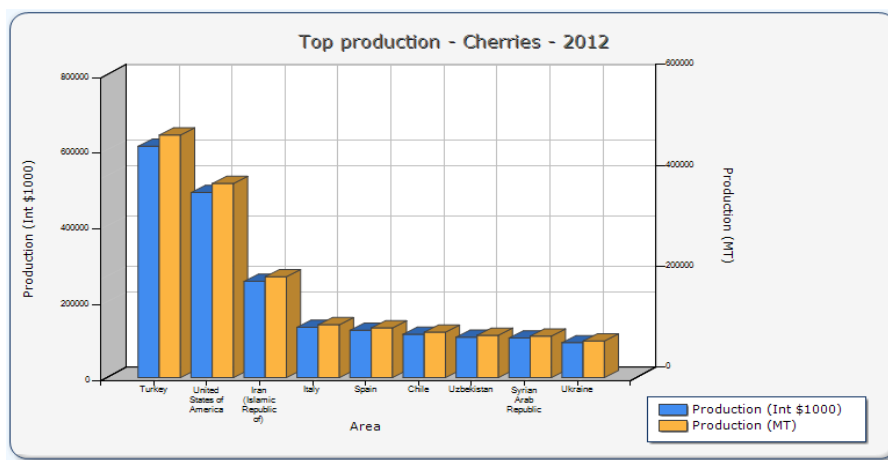
Grafikon 30. prinos višanja po jedinici u kg

Analizirajući podatke dobijene za prinos višanja po jedinici u kilogramu dolazi se do zaključka da je najrodnija godina bila 1990. dok je najlošija godina 2002. Analizom i upoređivanjem dobijenih podataka iz 1990. i 2002. godine dolazi se do zaključka da je pad iznosio oko 44%, dok ako poredimo 2002. godinu sa 2012. godinom zabeležen rast od 46%. Iako je zabeležen rast od 46% 2012. godina nije sustigla 1990. godinu po prinosu višanja po jedinici u kilogramu.

Grafikon 31. TAV indeks za prinos višanje

Među šest najvećih proizvođača višanja u svetu 2012. spadaju Turska, SAD, Iran, Italija, Španija i Čile.

Izvor: FAOSTAT²⁷

Izvor:

http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Fresh%20Deciduous%20Fruit%20Annual_Vienna_EU-28_10-28-2014.pdf

2002. godine vodeća zemlja u poroizvodnji višanja je bio Iran, sa proizvodnjom od 220000MT, što je za oko 54% manje u odnosu na 2012. godinu. Godine 1990. Vodeća zemlja je bila turska sa proizvodnjom od 143000MT, što je za 35% niže od proizvodnje iz 2002., a za čak oko 70% niže od proizvodnje iz 2012. godine

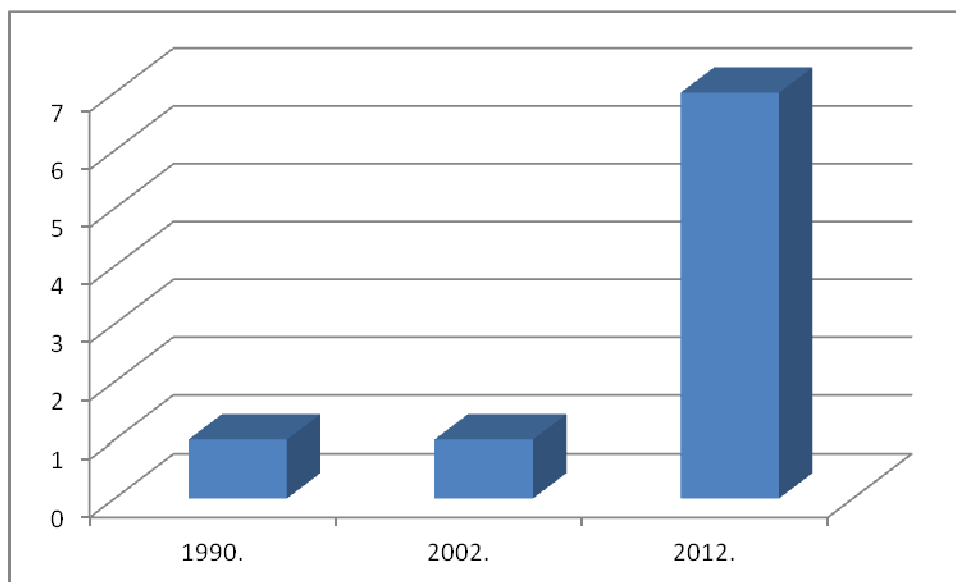
6.1.4 Vinogradarstvo

Tabela 17. Grožđe

Godina	Grožđe			
	broj rodnih stabala u hiljadama	ukupan prinos u t	prinos po čokotu u kg	TAV
1990.	458	307320	1	-
2002.	378	394811	1	0
2012.	21201	149217	7,0	+600

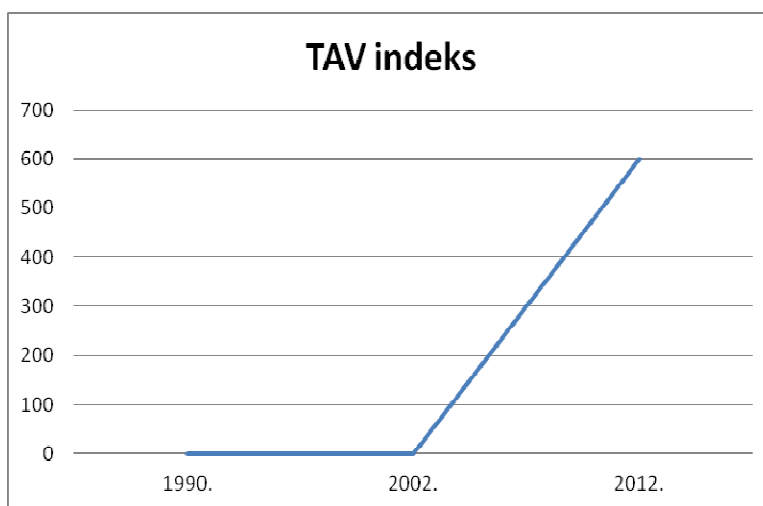
Izvor: republički zavod za statistiku

²⁷ <http://faostat3.fao.org/home/E>

Grafikon 32. prinos po čokotu u kg

Analizirajući podatke dobijene za prinos grožđa po čokotu dolazi se do zaključka da je najrodnija godina bila 2012. u odnosu na 1990. i 2002. Posmatrajući TAV indeks dolazi se do zaključka da je 2012. godina bila uspješnija od prethodnih za 600%.

Grafikon 33. TAV indeks za prinos čokotu u kg

EU je svetski lider u proizvodnji grožđa, zajedno sa Kinom i Iranom. Italija, Španija i Grčka čine 93% ukupne proizvodnje u EU-28. Posle drastičnog pada u poslednjoj deceniji, površine pod

vinogradima u EU-28, kao i proizvodnja grožđa, nastavljaju i dalje da se smanjuju. Smanjena profitabilnost, zbog povećanih troškova proizvodnje i jake konkurencije, glavni su faktori pada.

Tabela 18. Proizvodnja grožđa u hiljadama MT

	2011.	2012.	2013.
<i>Italija</i>	1.212	1.130	1.300
<i>Španija</i>	243	230	275
<i>Grčka</i>	291	293	300
<i>Druge zemlje EU</i>	152	137	148
<i>Ukupno</i>	1.898	1.790	2.023

Izvor: FAS EU-28

Italija je šesta u proizvodnji grožđa na tabeli svetskih proizvođača i treća po izvozu, posle Čilea i SAD. Grčka je treća u svetu po proizvodnji stonog grožđa u EU-28, posle Italije i Španije. Zbog povoljnih vremenskih uslova tokom cvetanja i zametanja plodova, očekuje se da će proizvodnja u 2013./2014. biti zadovoljavajuća.²⁸

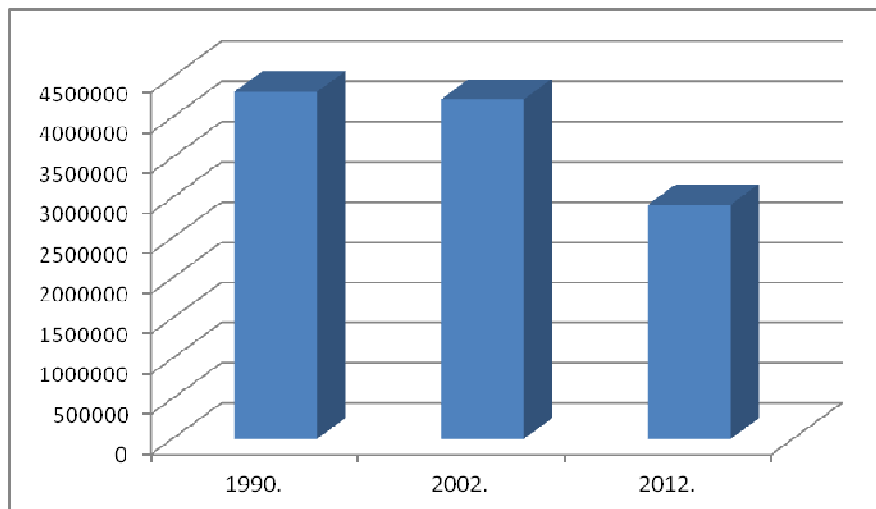
6.1.5. Ruralno stanovništvo

Tabela 19. Ruralno stanovništvo

Godina	Gradska naselja – ostala naselja			TAV
	Ukupno	Gradska naselja	ostala naselja - ruralna	
1990.	7576837	3257374	4319463	-
2002.	7498001	3272105	4225896	-2,17
2012.	7186862	4271872	2914990	-31,02

Izvor: republički zavod za statistiku

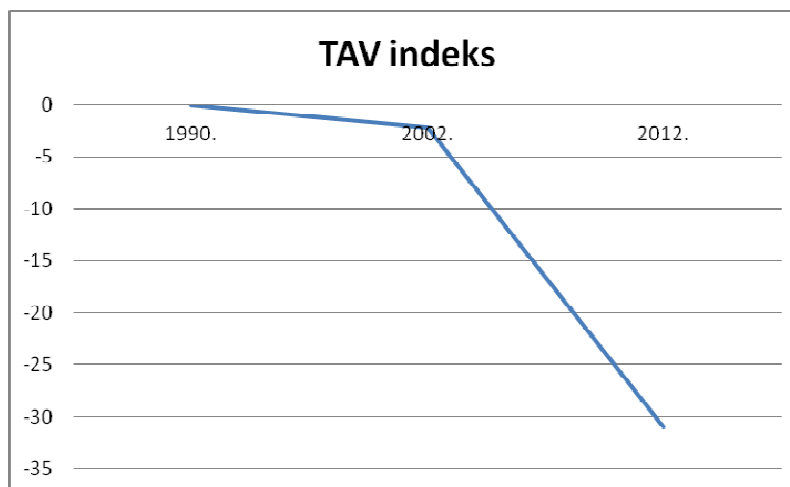
²⁸ EU-28, Fresh Deciduous Fruit Annual ,Production in 2013 to Rebound , Approved By: Spencer Paul, Prepared By: Roswitha Krautgartner, Marcel Pinckaers, Ferenc Nemes, Ornella Bettini, Tania DeBelder, and the group of FAS fruit specialists in the EU, Fresh Deciduous Fruit Annual, 2013, Date: 11/25/2013,GAIN Report Number: AU1309

Grafikon 34. Ruralno stanovništvo

Analizirajući podatke dobijene za broj ruralnog stanovništva dolazi se do zaključka da naglo opada broj stanovnika u ruralnim sredinama. Ako uporedimo podatke iz 1990. godine i 2012. godine dolazi se do zaključka da je broj stanovnika u ruralnim sredinama opao za oko 33%.

Prema popisu iz 2012. broj stanovnika Srbije iznosi 7186862 od čega na ruralno stanovništvo otpada oko 40%, što je znatno manji procenat u odnosu na prethodne godine popisa (2002 – oko 56%, dok je 1990. – 57%). Ovaj procenat je znatno smanjen zbog velike migracije selo-grad.

Grafikon 35. TAV indeks za ruralno stanovništvo

Ruralna privredna struktura pretrpela je poslednjih decenija u mnogim delovima EU značajne promene. Tradicionalna dobra za proizvodni sektor kao što su poljoprivreda i proizvodnja nisu iskorišćena na pravi način i jednim delom su dale prednost sektoru uslužne delatnosti.

Postoje višestruki razlozi zašto reforme u ruralnim oblastima moraju da se sprovedu na poseban način. Prvo, zaposleni u ovim oblastima više prima minimalce, poslovi su uglavnom sezonski, niže su prosečne zarade, veća je nezaposlenost, ruralno stanovništvo ima niže formalno obrazovanje, javni servisi su manje dostupni (javni prevoz, obrazovanje, obuke za poslove, vrtići, škole...).

Model regionalnog ekonomskog rasta često je fokusiran na međuzavisnost lokalnog stanovništva i firmi na posmatranoj lokaciji. Često ovaj stav prati pitanje „da li ljudi prate posao „ ili „radna mesta prate ljude“. (Steinnes, D., Fisher. W., 1974.)

Na adresu ovog pitanja uzročnosti i međusobne zavisnosti, Karlini i Mills (Carlino, G.A., Mills E.S., 1987.) postavili su sistem od dve jednačine. Ovaj model kasnije je koristio veliki broj naučnika kako bi ispitaio regionalni ekonomski rast ((Boarnet; Duffy; Duffy-Deno; Henry, Barkley, and Bao; Barkley, Henry, and Bao; Henry ...). Prema Karlinu i Milsu centralno mesto u modelu zauzima uloga prihoda u regionalnom razvoju, kako bi se što potpuje prikazao proces rasta.

Danas, poljoprivredni i regionalni ekonomisti ističu ekonomsku raznolikost ruralnih mesta i ne povezuju dugoročnost prosperitetnosti sa statističkim pojmom sektora prosperiteta (Barkley, 1993; Isserman 2001, Johnson 1997, 2007) (Barkley, D. L., 1993.)

Nivelisanje ili smanjenje stope poboljšanja u prinosu useva žitarica su uobičajene pojave u poljoprivrednom svetu (Bell et al., 1995; Calderini and Slafer, 1998; Slafer and Peltonen-Sainio, 2001.) tajming i razlozi za takve pojave razlikuju prema oblasti. Uslovi gajenja u najsevernijim delovima Evrope su jedinstveni, što se posebno odnosi na Finsku gde je preko dva miliona hektara obradivog zemljišta, od čega preko polovine šine žitarice. (Bell, M.A., Fischer, R.A., Byerlee, D., Sayre, K., 1995.)

Postoje dva glavna uzroka koji doprinose promenama u prinosu: genetsko poboljšanje i promene u praksi gajenja. U severnim uslovima, glavna ograničenja u proizvodnji žitarica su oštre zime, kratko vreme doba uzgoja, rizik od noćnih mrazeva, kasne i rane padavine, mogućnost letnjih suša i obilnih padavina pred žetvu. (Mukula, J., Rantanen, O., 1987.)

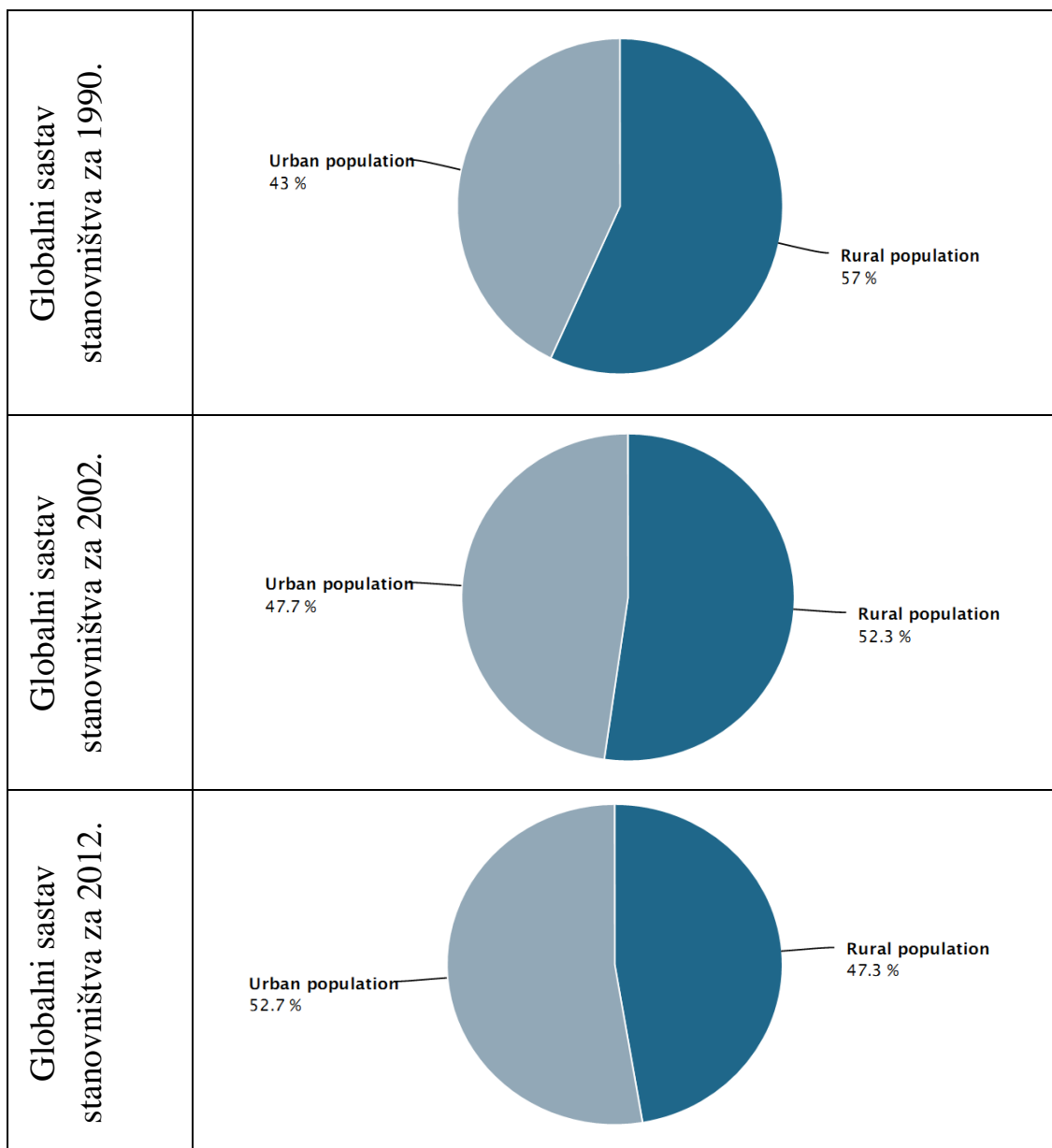
Prinos svih žitarica, osim pšenice, od 1995 ima opadajući trend. Glavni razlog ovog opadajućeg trenda su:

- Primene programa EU za životnu sredinu sa ciljem održivosti poljoprivrede, sa ciljem smanjenja opterećenosti poljoprivrede i
- Ekonomski podsticaji za intenzivnu proizvodnju, pri čemu je cena proizvođača žitarica opala, dok su ulazne (nabavne) cene ostale iste.

Osim toga, nacionalni trendovi prinosa su opali iz drugih razloga, sem oplemenjivanja. U mnogim gusto naseljenim delovima sveta.

U tabeli br dat je prikaz promene odnosa urbanog i ruralnog stanovništva u ukupnoj svetskoj populaciji. Može se uočiti da u posmatranim periodima dolazi do konstantnog smanjenja ruralnog stanovništva u odnosu na urbano.

Tabela 20. Globalni sastav stanovništva za 1990., 2002. i 2012.

Izvor: EUROSTAT

Izvor: bilten „Population“ EUROSTAT za godine 1990, 2002, 2012

6.2. Indikatori ruralnog razvoja po metodi Svetske banke i EU

Svetska banka je 1997. godine objavila dokument pod nazivom „Ruralni razvoj: od vizije do akcije“ (World bank 1997.) U tom dokumentu se govori o značaju unificiranja ruralnog razvoja. Svetska banka je dala veliki doprinos i učestvovala je u davanju strategije za ruralni razvoj ekonomije kao i poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima. Strategija je utvrdila četiri osnovna cilja za praćenja ruralnog razvoja i to su:

- smanjenje stope siromaštva
- ukupan godišnji rast
- dovoljna količina hrane
- održiva politika prirodnog bogatstva

Ovaj dokument je od velikog značaja jer po prvi put ukazuje na važnost praćenja i kontrole napretka ruralnog razvoja. Međutim ovaj dokument se ne bavi indikatorima ruralnog razvoja ali ukazuje na potrebu naučnog istraživanja iz te oblasti.

Javlja se potreba za dalje dopune ovog dokumenta te je 2000. godine Svetska banka objavila „Priručnik o indikatorima ruralnog razvoja“ (World bank, 2000.), kojim upravo prikazuje širok skup indikatora na regionalnom (internacionalnom) i nacionalnom nivou za ruralni razvoj regiona. Ovaj priručnik jasno govori o kontroli i oceni ruralnog razvoja zemlje sa jasno definisanim skupom indikatora. Odabrani indikatori u velikoj meri su kompatibilni sa disagregiranim Analitičkim sredstvima humanog razvoja²⁹. Ovi indikatori se po prvi put javljaju u ovom dokumentu, jasno su definisani, formulisani i izvedeni, i kao takvi oni predstavljaju naučnu osnovu i služe za stvaranje nacionalne strategije ruralnog razvoja. Na osnovu njih može se utvrditi pozicija ruralnog razvoja do sada i dati polazne osnove, mere i strategiju daljeg ruralnog razvoja.

²⁹ Analitičkim sredstvima humanog razvoja: HDI–Human Development Index, HPI–Human Poverty Index, odnos javnih rashoda i pomoći i mera nejednakosti polova (GDI–Genderrelated Development index i GEM–Gender Empowerment Measure) koje je 1990. godine definisao UNDP za potrebe praćenja kvaliteta života i socijalnih razlika u pojedinim delovima sveta.

6.3. Analiza podataka

U ovom radu su prikazani indikatori ruralnog razvoja na osnovu proseka naznačenih popisa po metodi Svetske banke i to: poljoprivreda u uvozu (% dodatne vrednosti u poljoprivredi), poljoprivredni GDP, poljoprivredni GDP po zaposlenom u poljoprivredi kao procenat od ukupnog GDP-a, poljoprivredni GDP po zaposlenom u poljoprivredi, godišnji rast, proizvodnja žitarica (kg/ha), žetvene površine/potencijalno obradiva površina, zaposlenost žena u poljoprivredi (% od ukupne radne snage), indeks cena hrane, GDP po glavi stanovnika, stopa pismenosti ženskog stanovništva (% žena starijih od 15 godina), indeks stočne proizvodnje, telekomunikacije, potencijalno obradivo zemljište, asfaltirani putevi, putevi, indeks usklađenosti sa normom, ruralna radna snaga, ruralno stanovništvo (% od ukupnog), stopa obrazovanja mladih, stanovništvo ispod linije siromaštva.

Tabela 21. BDP

	Godina		
	2002.	2012.	TAV
BDP [u milionima evra]	16.028	29932	+86,75
Stopa rastaBDP [% u odnosu na prethodnu godinu]	4,3	-1,7	-
BDP po stanovniku [tekuće cene, evra]	-	4112	-
BDP poljoprivrede [u milionima evra]	2.072	2624	+26,64
BDP poljoprivrede u ukupnom BDV	14,8	10,1	-31,76
Izvoz poljoprivredno – prehrambenih proizvoda [milioni evra]	555	2094	+277,3
Udeo izvoza u ukupnom [%]	25,3	23,7	-6,32
Zaposleni u poljoprivredi [u hiljadama]	-	467,1	-

Izvor: Republički zavod za statistiku, Narodna banka Srbije 2002. i 2012.

Srbija od polovine 2008. godine počinje da se suočava sa negativnim efektima globalne svetske krize, što se odrazilo na domaću ekonomiju i finansijske tokove. Uticaj krize se prvo osetio u usporavanju, a potom i padu privredne delatnosti, kao i smanjenju priliva stranog kapitala. Rezultat ovih uticaja se odrazio na smanjenje BDP-a, broja zaposlenih i zarada, a sa druge strane do porasta potrošačkih cena i nivoa zaduženosti. Udeo poljoprivrede u strukturi BDP privrede Srbije je visok i u 2011. godini iznosi 10,5%. U odnosu na prosek EU (27), Srbija ima značajno veće učešće BDP sektora u ukupnom BDP, dok je niže učešće sektora usluga. Ovo se može tumačiti bogatim zemljišnim resursima i povoljnim klimatskim uslovima za poljoprivrednu proizvodnju, ali i sporim procesom reformisanja ostalih sektora privrede.

Zaposlenost u poljoprivredi beleži visoku stopu smanjenja u odnosu na prethodne godine, ipak je udeo poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti u Srbiji je i dalje veoma visok, među najvišim u Evropi i iznosi 21%.

Od početka ekonomske krize zaposlenost u poljoprivredi se povećala što se može objasniti visokim udelom zaposlenih na sezonskim i povremenim poslovima u poljoprivredi.

Table 22. Prosečne godišnje stope rasta BDP-a, u %

Prosečne godišnje stope rasta, u %				
	BDP	Svet BDP 2000=100	Zaposleni	Produktivnost
1955-1960	9,1	3,8	7,4	1,6
1961-1970	6,2	5,5	2,9	3,2
1971-1980	5,9	4,0	3,9	1,9
1981-1990	-0,3	3,3	1,4	-1,7
1991-2000	-6,3	3,2	-1,1	-5,3
2001-2011	3,1	3,7	-1,6	4,8
1955-2011	2,3	3,9	1,6	0,7

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2011.

Posle raspada bivše Jugoslavije, dolazi se do nemogućnosti daljeg zaduživanja zatvaranja granica za uvoz robe kao i za izvoz, što predstavlja direktnu posledicu pada standarda građana. Gomilali su se zaposleni u javnom sektoru iako potrebe za zaposlenjem nije bilo. Pri prosečnom smanjivanju BDP-a od 0,3% broj zaposlenih lica je povećavan po 1,4% prosečno godišnje, te je produktivnost rada smanjivana po 1,7% godišnje. (Zdravković M., 2012.)

Tabela 23. Stopa obrazovanja mladih u Srbiji

Stanovništvo starije od 15 godina	1990.	2002.		2012.	
	Muškarci i žene	muškarci	žene	muškarci	žene
Ukupan broj	803392	3041667	3279564	2971868	3189716
Bez školske spreme	-	76995	280557	30628	134256
Nepotpuno osnovno obrazovanje	295978	411533	621441	241226	436273
Osnovno obrazovanje	167272	698692	810770	593463	685653
Srednje obrazovanje	180191	1401683	1194665	1613356	1401736
Više obrazovanje	16957	150188	134868	173132	175203
Visoko obrazovanje	15747	223097	188847	308824	343410
Nepotpuno	-	79479	58416	11239	13185

Izvor: Republički zavod za statistiku, 2011.

Savremena poljoprivreda zahteva obrazovane poljoprivrednike, koji mogu pratiti inovacije u poljoprivredi i odgovoriti na potrebe modernog potrošačkog društva. Jedna od važnih strategija razvoja poljoprivrede je bila edukacija mladih i povećanje broja obrazovanih poljoprivrednika. shodno tome se može primetiti da je od 1990. godine pa do 2012. taj procenat obrazovanih maldih ljudi starijih od 15 godina rastao tako da je 2012. dostigao broj od 6161584 obrazovanih poljoprivrednika za razliku od 1990. godine kada ih je bilo 803392.

Analizirajući Tav indeks primećujemo statistički zanačajnu razliku između 1990. godine i 2002. i to +686,82 dok je neznatan pad primećen 2012. u odnosu na 2002. od -2,53.

U Evropi, ruralno društvo predstavlja važnu ulogu. Evropljani osećaju jaku vezu sa njihovim ruralnim nasleđem. U poslednjih nekoliko decenija, paralelno sa procesom evropske ekonomske i političke integracije, tradicionalne seoske vrednosti, navike, umetnost i zanati su revitalizovani iz potrebe da se očuva i unapredi kako nacionalni kulturni identitet i regionalne specifičnosti. Prenosioci ovog nasleđa su svakako mladi. Njihov opstanak u ruralnim sredinama je od fundamentalnog razvoja za dalji opstanak kao i razvoj ruralnih područja. U većini ruralnih

područja broj mladih ljudi je smanjen kao posledica negativnih trendova. Situacija je pogoršana različitim uzrocima koji se odnose na socijalne, ekonomske, kulturne, demografske i geografske uslove. Ovo je doprinelo povećanju razlike u standardima života i ekonomije ruralnih i urbanih područja. Povećanje značaja agrobiznisa, kao i povećanje prihoda među seoskim domaćinstvima utiče na sve veću ekonomsku i društvenu vrednost ruralnih oblasti u kojima se pruža zdrav život, organska hrana, mir i utočište su bitni faktori koji mogu doprineti razvoju i ostanku mladih u ruralnim krajevima. Održiva rešenja za društvene, ekonomske i ekološke probleme i održivom razvoju ruralnih oblasti u Evropi, koja su sve više ugrožena zbog smanjenja prisustva mladih žena i muškaraca kao najproduktivnijih, inovativnim i fleksibilnim članovima društva, je uspostavljanje i implementacija mehanizama za promovisanje ravnopravnosti polova kao i uključivanje mladih u ruralnom razvoju njihova edukacija treba da bude prioritet država članica Evropske unije (EU).

U svim regionima, ima više mladih muškaraca nego mladih žena. Takve razlike su verovatno još više naglašene u ruralnim područjima, jer je dokazano da mlade žene, posebno one sa visokim obrazovanjem, imaju veće šanse da migriraju u odnosu na muškarce. To se desilo u južnoj Evropi i Irskoj. (Braithwaite, M. 1994.)

Table 24. upisani u srednje i visoke škole uzrasta od 15 do 24 godina u %

Zemlja	upisani u srednje i visoke škole uzrasta od 15 do 24 godina u %
FINSKA	71.0
IRSKA	48.5
FRANCUSKA	55.5
PORTUGALIJA	43.6
ŠPANIJA	68.6
ITALIJA	54.6
GRČKA	46.6
AUSTRIJA	56.1

Izvor: Source: Eurostat (1996.)

Analizirajući prethodnu tabelu broj 24. dolazimo do zaključka da je najveći procenat obrazovanih u Finskoj dok je najmanji procenat obrazovanog stanovništva u Portugaliji, po izveštaju Eurostat (1996).

Pad broja obrazovnih i zdravstvenih ustanova, kao i kvalitet njihovih usluga, je bio jedan od najozbiljnijih problema ruralnih područja. U ruralnim oblastima većinom je ostalo staro stanovništvo, a tako mala lokalna zajednica ne može da podrži ili da obezbedi dovoljnu zdravstvenu zaštitu, obrazovne ustanove ili usluge. To je samo doprinelo da mladi u nedostatku lokalnih sadržaja potrebnih za normalno funkcionisanje porodice migriraju u urbane krajeve. Tako i nedostatak obrazovanih ustanova primorava mlade da putuju ili migriraju u područja gde se mogu školovati. Takođe, mladi parovi koji imaju problema zdravstvene i dječje zaštite u ruralnim sredinama često se odlučuju da migriraju u urbane centre i nađu nov posao u gradu. (Bryden, J. 1992.)

Table 25. Tav indeks obrazovanosti mladih

Godina		TAV
1990.	803392	-
2002.	6321231	+686,82
2012.	6161584	-2,53

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

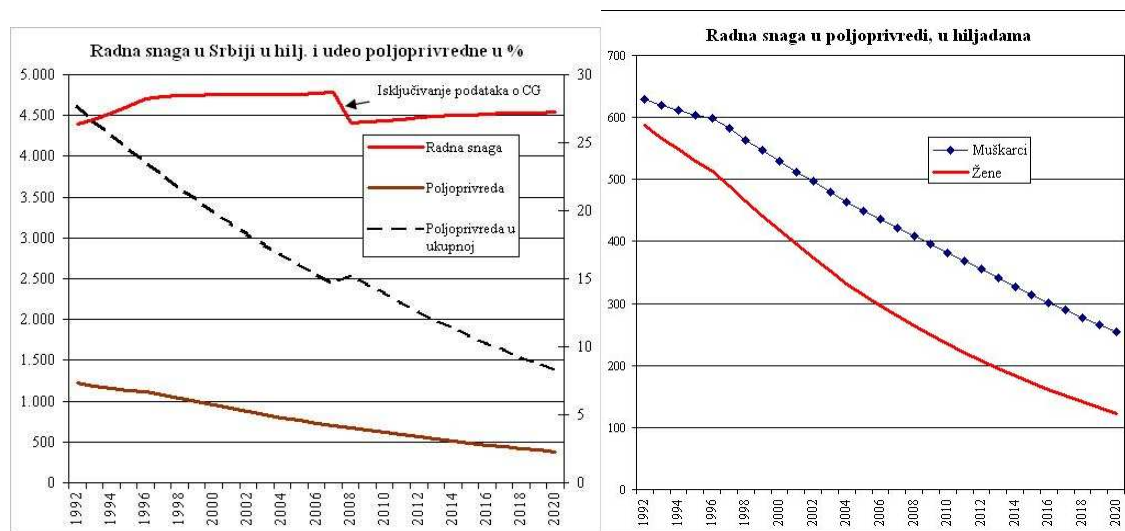

Slika 18. Stopa obrazovanja mladih u Srbiji

Prema podacima iz baze UNCTAD-a u Srbiji je u 2012. godini broj poljoprivrednog stanovništva izneo 563 hiljada i učestvovao je u ukupnoj radnoj snazi sa 12,6%. Na 355 hiljada muškaraca imamo 208 hiljada žena koje su uključene u poljoprivrednu proizvodnju. Muškaraca je više za 70,7%.

Ako uporedimo podatke sa 1992. godinom (korigovano za procenjen broj u Crnoj Gori) u poljoprivredi je bilo 1.218 hiljada stanovnika uz udeo od 27,7% u ukupnoj radnoj snazi. Na 630 hiljada muškaraca bilo je 588 hiljada žena, te je muškaraca bilo 7% više.

Table 26. Zaposlenost žena i muškaraca u poljoprivredi

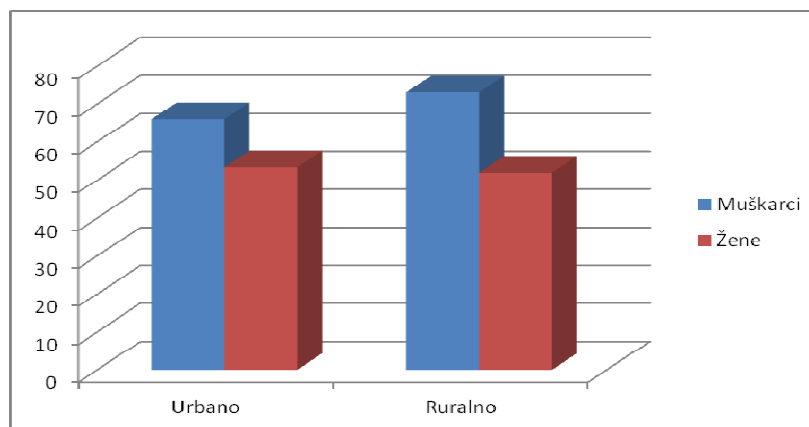

Izvor: bilten „Udeo poljoprivrednog stanovništva u ukupnoj radnoj snazi: 1992-2020.“

Table 27. Osnovni indikatori tržišta rada za urbano i ruralno stanovništvo prema polu obrazovanju i starosnoj kategoriji u % situaciona analiza u 2009. godini.

Karakteristike stanovništva		Stopa aktivnosti		Stopa zaposlenosti		Stopa nezaposlenosti	
		Urbano	Ruralno	Urbano	Ruralno	Urbano	Ruralno
		59,5	62,6	48,5	54,2	18,5	13,4
POL	Muškarci	66,1	73,1	54,3	64,8	17,9	11,3
	Žene	53,4	52,0	43,1	43,5	19,2	16,3
OBRAZOVANJE	Niže	29,6	51,3	20,6	46,4	30,4	9,6
	Srednje	63,1	70,3	50,4	59,2	20,1	15,8
	Visoko i više	80,0	77,7	72	68,3	10,0	12,1
STAROSNA KATEGORIJA	15-24	25,3	32,7	14,6	19,9	42,0	39,2
	25-49	82,6	79,1	68	68,8	17,7	13,0
	50-64	45,0	56,6	38,6	52,7	14,2	7,0

Izvor: ARS 2009, Republički zavod za statistiku, Nacionalna strategija zapošljavanja do 2020. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku, Nacionalna strategija zapošljavanja do 2020. godine
Slika 19. Stope angažovanja muškaraca i žena u urbanim i ruralnim sredinama 2009.

Analizom podataka možemo zaključiti da je veći broj zaposlenih muškaraca i u urbanim i u ruralnim sredinama što je veća razlika u ruralnim sredinama. Takvi podaci su se dali i za očekivati jer su poslovi u ruralnim sredinama znatno fizički zahtevniji. Međutim, edukacijom stanovništva kao i otvaranjem novih vidika i osavremenjavanjem poljoprivrede ta postojeća razlika u odnosu zaposlenih muškaraca i žena u ruralnim sredinama se može smanjiti.

Tabela 28. Indeks cena hrane

Baza prethodne godine=100

Cene	1990.	2002.	2012.
Index potrošačkih cena	119,2	106,8	107,8
Cene proizvođača poljoprivrednih proizvoda	-	101,1	125,8

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

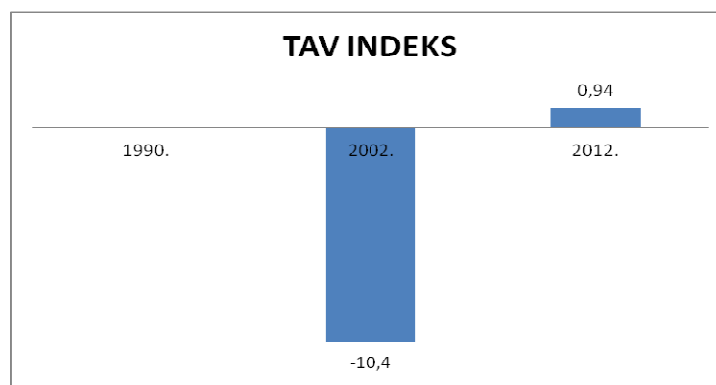
Indeks potrošačkih cena gledajući prethodnu tabelu možemo zaključiti da se taj indeks nije značajno promenio poslednje dve posmatrane godine, ali u odnosu na 1990. je pao. Cene poljoprivrednih proizvoda su u konstantnom rastu tako da je taj rast iznosio +24,43 u poslednje dve posmatrane godine.

Uspon nivoa cena i nestabilnost svetskih poljoprivrednih proizvoda od 1990-2012. je dovela do povećanja cena i nestabilnom tržištu cena hrane kao i pojavi inflacije širom sveta. Ovo je pokrenulo pitanje potencijalnog efekta viših cena na potrošače, ne samo u zemljama u razvoju, nego i među najsiromašnijim i najugroženijim domaćinstvima u razvijenim zemljama. Postoje razlike među državama članicama EU u indeksima potrošačkih cena, što ukazuje da postoje razlike u strukturi i efikasnosti tržišta među njima. U opštim zemljama evrozone imaju niže elastičnosti prenosa. (Gilbert, C.L., Morgan, C.W. 2010)

Table 29. Tav indeks cena hrane

Godina	Index potrošačkih cena	TAV	Godina	Cene proizvođača poljoprivrednih proizvoda	TAV
1990.	119,2	-	1990.	-	-
2002.	106,8	-10,4	2002.	101,1	-
2012.	107,8	+0,94	2012.	125,8	+24,43

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Slika 20. Index potrošačkih cena

Tabela 30. Indeks stepena usklađenosti sa normom puteva

Unapređenje pristupa infra- strukturi	1990.	2002.	2012.	
			gradsko	ruralno
			ukupno	
Asfaltirani putevi (%)	59	-	-	
Potrošnja električne energije po stanovniku (u kWh)	-	3400	3898	
Domaćinstva koja poseduju računar [%]	-	-	63,0	43,9
			55,2	
Domaćinstva koja poseduju internet priključak [%]	-	-	57,5	33,2
			47,5	

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Tabela 31. Upotreba telekomunikacionih usluga

Telekomunikacije	1990.	2002.	2012.
Fiskalna mreža	-	2298670	2841578
Mobilna mreža	-	2419882	9137890

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Table 32. Tav indeks telekomunikacionih usluga

Godina	Fiskalna mreža	TAV	Godina	Mobilna mreža	TAV
1990.	-	-	1990.	-	-
2002.	2298670	-	2002.	2419882	-
2012.	2841578	-23,62	2012.	9137890	+277,62

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Tabela 33. Broj zaposlenih

Broj zaposlenih	1990.	2002.	2012.
Ukupno	-	1676831	1341114
Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	-	74330	33002

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Table 34. Broj zaposlenih

Godina	Ukupno	TAV	Godina	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	TAV
1990.	-	-	1990.	-	-
2002.	1676831	-	2002.	74330	-
2012.	1341114	-20,02	2012.	33002	-55,06

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Tabela 35. HDI

	1990.	2002.	2012.
Korisnici socijalne zaštite	-	308551	631703
HDI ³⁰	-	0,782	0,769

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Table 36. Tav indeks korisnici socijalne zaštite (stanovništvo ispod linije siromaštva)

Godina	Korisnici socijalne zaštite	TAV	Godina	HDI	TAV
1990.	-	-	1990.	-	-
2002.	308551	-	2002.	0,782	-
2012.	631703	+104,73	2012.	0,769	-1,66

Izvor: Republički zavod za statistiku, 1990., 2002., i 2012.

Globalna poljoprivreda se danas suočava sa sve većom potražnjom za hranom, proizvodnjom energijom biomase i vlakana. Brojne studije predviđaju da će se poljoprivredne tehnike prilagoditi zakonima potražnje. (Makowski D., Nesme T., Papy F., Dore T., 2013.)

Poljoprivreda je multifunkcionalna, to znači da pored ekonomske proizvodnje, što doprinosi javnim dobrima, kao što je slučaj sa ruralnom oblašću, ona je u službi i ekosistema. (Wiggering H., Dalchow C., Glemnitz M., Helming K., Müller K., Schulz A., Stachow U., Zander P., 2006.)

³⁰ HDI – indeks humanog razvoja

U radu, „Agricultural land use changes – a scenario-based sustainability impact assessment for Brandenburg,, prikazana je primena niza indikatora kako bi se što bolje procenio održivi uticaj poljoprivrednog delovanja na regionalnom nivou. od posebnog značaja je potencijal navodnjavanja za povećanje i stabilizaciju prinosa. Rezultati rada su naročito značajni za donošenje odluka na nivou farmi kao i na regionalnom nivou za fokusiranje politike održivog razvoja. Urađen je simulacioni metod više indikatora a posebno uticaj navodnjavanja koji je primenjen na oblast Branderburg-a. (Gutzler C., Helming K., Balla D., Dannowski R., Deumlich D., Glemnitz M., Knierim A., Mirschel W., Nendel C., Paul C., Sieber S., Stachow U., Starick A., Wieland R., Wurbs A., Zander P., 2015.)

Informacione i komunikacione tehnologije se definišu kao sistematičan način prenošenja, skladištenja i proizvodnje materijala koji mogu biti izraženi u vidu teksta, videa, zvuka i slike sa ciljem prenošenja informacije. Stanovništvo, grupe ljudi, organizacije i razne socijalne grupacije u društvima shvataju važnost upotrebe informacionih tehnologija za poboljšanje svih svera života ljudi kao što su: obrazovanje, zdravstvo, ruralni razvoj, poljoprivreda... Pri čemu usvajanje takve tehnologije dovodi do povećanja produktivnosti, uštede vremena, energije i novca. (Bartlett, A. 2002), (Neumann, 1994).

Informaciona i komunikaciona tehnologija brzo rastu kao najvažnija sredstva za ruralni razvoj u zemljama trećeg sveta, gde većina ljudi usvaja ove tehnologije za napredak obrazovanja iz oblasti poljoprivrede. Osim toga ove komunikacione tehnologije se šire i šire poslovanje u malom biznisu. (Grimes, S. 1992).

Informacione i komunikacione tehnologije obezbeđuju objektima nezavisno organizovanje ekonomskih aktivnosti. U tom kontekstu značaj ove tehnologije je što aplicira umrežavanje i razmenu informacija među korisnicima što je glavno sredstvo komunikacionih tehnologija za mala ruralna gazdinstva. (Arnbak, J.C. 1990.)

Sektor za stočarstvo organizovan je u dugom tržišnom lancu koji zapošljava najmanje 1,3 milijarde ljudi širom sveta i direktno utiče na život 600 miliona siromašnih malih farmera u zemljama razvoja. (Thornton P. K., 2006.)

Gajenje stoke je važna strategija smanjenja rizika za ugrožene zajednice jer se na taj način obezbeđuje hrana kao i sredstvo za obradu zemlje i gajenje useva na sitnim gazdinstvima. Stočarskim proizvodima se obezbeđuje 17% Kcal i 33% ukupne potrošnje proteina, stim što postoje razlike bogatih i siromašnih zemalja. (Rosegrant M. W., 2009.)

6.4. Pregled dosadašnjih istraživanja ruralnog razvoja

Ruralna područja su često marginalizovana od strane lokalnih donosilaca odluka, ne samo prilikom planiranja lokalnog razvoja, već i prilikom implementacije isplaniranih aktivnosti i mera. Sa druge strane, izrazito naglašeni problemi sa kojima se lokalne vlasti susreću i koje ističu, tiču se u većem obimu ruralnih sredina i ruralne populacije. Lokalne vlasti, zato, moraju da prate sopstveni „napredak“ kada su u pitanju njihove aktivnosti i obraćanje „posebne pažnje“ na specifičnosti ruralnih područja i ruralnog stanovništva, njihove ugroženosti i specifičnih po treba. „Posebna pažnja“ treba da bude usmerena na svim nivoima i u svim fazama rada lokalnih vlasti, od planiranja aktivnosti i politike, preko njihove implementacije, pa sve do faze praćenja i ocenjivanja efekata tih aktivnosti i primenjenih politika. Dakle, od ključnog je značaja da lokalne vlasti prilikom formulisanja politike i njenog razmatranja prepoznaju i razumeju potrebe i težnje svih članova zajednice kojom upravljaju kako bi efikasnije zastupali njihove interese na regionalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. (Milić B., 2011.)

Strateško planiranje razvoja ruralnih oblasti podrazumeva sledeći pristup:

A. Korak po korak

Proces izrade strateškog plana se sastoji od niza etapa i faza koje su međusobno tako povezane da se rezultat jedne faze koristi kao input sledeće.

B. Stroga koordinacija svih faza i grupa

Metodologija utvrđena za proces izrade strateškog plana mora da uključi metode i alate za koordinaciju faza kako bi se izbeglo preklapanje aktivnosti. Posebno je bitno odvojiti dovoljno vremena u svakoj fazi procesa za analiziranje rezultata i njihovu primenu za uključivanje u sledeću fazu. Aktivnosti a naročito rezultati učesnika u procesu moraju biti koordinirani i unakrsno analizirani.

C. Rezultati svake faze su predmet diskusija i odobravanja u fazi donošenja odluka (konferencije, forumi...)

Ovaj pristup u strateškom planiranju razvoja ruralnih oblasti podrazumeva transparentnost i opšti koncenzus o prihvatanju strateškog plana u celini i akcionih planova, s obzirom da se radi o razvoju regiona koji ima poseban, zaštićen status, na nivou koji je širi od lokalnog, čak širi i od nacionalnog.

Vizija predstavlja idealnu sliku koji ljudi imaju o realnom razvoju svoje zajednice. Definicije vizije se bazira na razvojnim potencijalima i pokazuje dalji pravac razvoja i strateškog planiranja. Vizija se definiše za dugoročan period do nekih 20 godina, pri čemu sadrži sve relevantne vrednosti koje zajednica priznaje kao komparativne prednosti i sposobnosti na putu do ostvarenja vizije. Strateški prioritet su uopšteni dugoročni ciljevi.

Vizija održivog razvoja Republiku Srbije vidi 2017. godine tako da:

- *bude ekonomski i institucionalno razvijena država sa adekvatnom infrastrukturom,*
- *kompatibilna sa standardima EU,*
- *formiranom privredom zasnovanom na znanju,*
- *efikasnim korišćenjem prirodnih i stvorenim resorsima ,*
- *većom efikasnošću i produktivnosti,*
- *bogata obrazovanim ljudima,*
- *sa očuvanom životnom sredinom,*
- *istorijskim i kulturnim nasleđem,*
- *država u kojoj postoji partnerstvo javnog i privatnog sektora i*
- *koja pruža jednake mogućnosti za sve građane.*

Takva vizija je proistekla iz strateških ciljeva održivog razvoja, zasnovanih na temeljnoj analizi potencijala Republike Srbije, kao i uslova i mogućnosti u okviru kojih se ostvaruju razvojni ciljevi. Doslednom primenom strateških ciljeva koji se zasnivaju na potrebama građana za dostizanjem kvalitetnijeg života i boljeg životnog standarda, moguće je ostvariti postavljenu viziju. Svi nivoi vlasti moraju na adekvatan način zajedno da deluju na institucije kako bi se realizovali strateški ciljevi održivog razvoja. U saglasnosti sa postavljenom vizijom definisani su

i prioriteti Strategije, kao i strateški i sektorski ciljevi održivog razvoja. U cilju njihovog realizovanja Strategije je predložila odgovarajuće razvojen instrumente i aktivnosti. (Milić B., 2011.)

6.5. Nacionalni program razvoja poljoprivrede

Da bi se što preciznije definisao pravac budućih reformi u okviru poljoprivrednog sektora u okviru unutrašnjih i spoljašnjih uticaja sa kojima se on suočava, kao i da se definišu aktivnosti za obnovu i aktiviranje razvojnih potencijala ruralnih sredina, Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine (MPZŽS) je pokrenulo izradu strateškog dokumenta. Ove aktivnosti su rezultirale izradom Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014 – 2024. godine, koja definiše **ciljeve, prioritete i okvire** političkih i institucionalnih reformi u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Na osnovu ovog dokumenta uspostaviće se temelji nove poljoprivredne politike, definisane u skladu sa principima modernog upravljanja javnim politikama uz opredeljenje preuzimanja *modela evropske podrške poljoprivredi*.

Kako bi se obezbedio efikasni razvoj poljoprivrednog sektora i obezbedilo blagostanje stanovnika iz ruralnih područja država je u obavezi da definiše okvir političkih i institucionalnih promena. Kako bi se ostvarila takva uloga, obaveza države je da stabilnom, dugoročnom i efikasnom politikom reaguje na adekvatne izazove.

Izrada takvog dokumenta motivisana je potrebom da se novim konceptom poljoprivredne politike reaguje na unutrašnje i spoljne izazove, kao što su:

- potreba da se smanji zaostajanje u tehnološkom razvoju i omogući efikasnije suočavanje poljoprivrednog sektora sa efektima klimatskih promena,
- potreba za povećanjem efikasnosti prehrambenog lanca i konkurentnosti poljoprivredno – prehrambenog sektora,
- obezbeđivanje stabilnog dohotka i poslovnog okruženja za poljoprivrednike i druge preduzetnike,

- ostvarivanje ekonomskih, ekoloških i socijalnih ciljeva održivog razvoja, pri čemu multifunkcionalna poljoprivreda i ruralni razvoja imaju posebno mesto,
- spremnost da se odgovori na zahteve proizašle iz procesa priključivanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji i EU.³¹

6.6. Plan i mere ruralnog razvoja Republike Srbije za period do 2030.

Ruralni razvoj obuhvata skup brojnih međusobno povezanih delatnosti koje treba da dovedu do poboljšanja opštih uslova života seoskog stanovništva. Pod tim se podrazumeva formiranje novih potreba, navika, pogleda na život kao i osavremenjavanje uslova života i rada. Posebna pažnja mora biti usmerena na racionalnu upotrebu prirodnih resursa, koja su često limitirana.

Poseban akcenat se stavlja na kvalitet života na selu, problem intenzivnog privređivanja, i očuvanja životne sredine kao potencijalno atraktivnih karakteristika ekonomske valorizacije ruralni područja. (Njegovan, Z., Pejanović, R. 2009.)

Ruralna područja predstavljaju veliki deo teritorije Srbije, pa stoga je razvoj ovih područja važan segment celokupne nacionalne strategije razvoja. Problemi ruralnih područja najbolje se mogu sagledati sa stanovišta lokalnih zajednica, a one su upravo i najviše zainteresovane za njihovo rešavanje. Definisanje problema je polazna tačka za određivanje pravca razvoja budućih reformi u oblasti poljoprivrede i turizma, što uključuje niz aktivnosti za revitalizaciju potencijala ruralnih sredina.

Vizija ruralnog razvoja Republike Srbije bi trebala da bude kompatibilna sa standardima EU.

U tabeli br. 38. navedeni su ključni prioriteti strategije ruralnog razvoja, po uzoru na evropski model. Oni obuhvataju četiri prioritetne ose na kojima se bazira ruralni razvoj.

³¹ Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja republike Srbije za period 2014-2024.god. ("sl. Glasnik RS", br. 85/2014)

Table 37. Prioriteti strategije ruralnog razvoja, po uzoru na evropski model

<i>I prioritet</i>	unapređenje sistema transfera znanja i razvoj ljudskih potencijala;
	prilagođavanje i ublažavanje uticaja klimatskih promena;
<i>II prioritet</i>	efikasno upravljanje zemljištem i povećanje dostupnosti zemljišnih resursa;
	tehnološki razvoj i modernizacija poljoprivredne proizvodnje i prerade;
	razvoj tržišnih lanaca i logističke podrške sektoru poljoprivrede;
	očuvanje poljoprivrede, prirodnih i ljudskih resursa u Područjima sa otežanim uslovima rada u poljoprivredi (POURP);
	diverzifikacija ruralne ekonomije i očuvanje kulturne i prirodne baštine;
	modernizacija i prilagođavanje organa i organizacija i zakonodavstva;
	unapređenje kvaliteta i bezbednosti proizvoda.
<i>III prioritet</i>	stabilizacija dohotka poljoprivrednih proizvođača
	unapređenje stanja fizičkih resursa
	unapređenje socijalne strukture i jačanje socijalnog kapitala
<i>IV prioritet</i>	finansiranje poljoprivrede i ruralnog razvoja i upravljanje rizicima;

Izvor: Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije za period 2014-2024. godine

Koncept celoživotnog učenja treba biti implementiran i u sferu ruralnog razvoja. Podizanje stepena pismenosti i obrazovanja predstavlja polaznu osnovu za ekonomski razvoj svake zemlje. Transfer znanja se sve više obavlja preko mreže, što omogućava brz i lak prenos informacija, stoga je od izuzetnog značaja formiranje mreža u koje će biti uključeni stanovnici iz ruralnih, udaljenih područja, a koji se susreću sa sličnim problemima. Na taj način ovo stanovništvo, može lako doći do saveta stručnjaka iz raznih oblasti poljoprivrede.

Efekat staklene bašte, koji dovodi do globalnog zagrevanja i velikih klimatskih promena, svake godine je sve izraženiji. Takve oscilacije klime najviše utiču na poljoprivredne useve, pa je stoga neophodno neprekidno prilagođavanje kao i ublažavanje posledica klimatskih promena. U tom smislu ruralno stanovništvo mora biti u stalnom kontaktu sa stručnjacima iz odgovarajućih oblasti.

Srbije jedna od zemalja Evrope sa izuzetno velikim procentom obradivog zemljišta, ali je dosta niska iskorišćenost ovog velikog prirodnog resursa. Razlog tome je nedovoljna spremnost države da pomogne ruralnom stanovništvu, pre svega za unapređenje poljoprivredne mehanizacije, kao i

pružanje podrške u slučaju ekstremnih klimatskih uslova – sušnih i kišnih godina., kao i podizanju sistema za navodnjavanje, protivgradnu zaštitu ... Posebnu pažnju bi trebalo posvetiti ukрупnjavanju zemljišnjih parcela, što bi dosta olakšalo ulaganja u odgovarajuće sisteme zaštite od vremenskih nepogoda.

Jedan od najvažnijih prirodnih resursa Srbije je čista i nezagađena prirodna sredina, što je polazna osnova za proizvodnju organske hrane. Za proizvodnju vina, kao i za razvoj voćarstva, Srbija ima izuzetno povoljne uslove u koje spadaju: povoljne pedološke karakteristike tla, kontinentalna klima, ekološki čisto i nekontaminirano područje, dovoljan broj sunčanih dana, valoviti tereni i blage padine.

Kao i u Evropi, i u Srbiji je poslednje decenije došlo do naglog slabljenja stočarskog sektora. Razlozi za loše stanje stočarskog sektora su nedovoljna ulaganja, smanjen izvoz, smanjena kupovna moć stanovništva, nedovoljno razvijena infrastruktura ruralnih područja i nepristupačnost terena. Srbiji ima izuzetno povoljne uslove za razvoj stočarstva, kao što su velike površine pašnjaka. Država bi trebala da pruži pomoć i stimuliše ruralni razvoj putem finansijske podrške udruživanjem gazdinstava (zadruga), obezbeđenje edukativne pomoći ruralnom stanovništvu kao i pružanje pomoći za nabavku projektno-tehničke dokumentacije gazdinstvima koja bi započela stočarsku proizvodnju.

Jedan od velikih problema u Srbiji je naglo izumiranje sela, tj migracije stanovništva ka urbanim područjima. Na selima ostaje uglavnom starije stanovništvo. Takav trend bi se mogao zaustaviti uključivanjem i stimulisanjem pre svega žena u razne preduzetničke aktivnosti.

Podizanje svesti ruralnog stanovništva o potrebi izrade strateških planova na lokalnom nivou, predstavlja polaznu osnovu za uspešan razvoj. Problemi koji postoje u određenom području, kao i mogući potencijali uspešnog razvoja najbolje se mogu sagledati i iskoristiti na lokalnom nivou. Formiranje lokalni zadruga i obezbeđivanje finansijske i stručne pomoći takvim zadrugama imao bi veliki uticaj na razvoj u ruralnim oblastima, a naročito u geografski nepristupačnim delovima.

Pokazatelji razvoja bi se mogli svesti na:

1. stabilizacija dohotka poljoprivrednih proizvođača;
2. finansiranje poljoprivrede i ruralnog razvoja i upravljanje rizicima;
3. efikasno upravljanje zemljištem i povećanje dostupnosti zemljišnih resursa;
4. unapređenje stanja fizičkih resursa;
5. unapređenje sistema transfera znanja i razvoj ljudskih potencijala;
6. prilagođavanje i ublažavanje uticaja klimatskih promena;
7. tehnološki razvoj i modernizacija poljoprivredne proizvodnje i prerade;
8. razvoj tržišnih lanaca i logističke podrške sektoru poljoprivrede;
9. zaštita i unapređenje životne sredine i očuvanje prirodnih resursa;
10. očuvanje poljoprivrede, prirodnih i ljudskih resursa u Područjima sa otežanim uslovima rada u poljoprivredi (POURP);
11. diverzifikacija ruralne ekonomije i očuvanje kulturne i prirodne baštine;
12. unapređenje socijalne strukture i jačanje socijalnog kapitala;
13. modernizacija i prilagođavanje organa i organizacija i zakonodavstva;
14. unapređenje kvaliteta i bezbednosti proizvoda.

Table 38. Polazno stanje

Kulture - vrste stoke	2012. godina		
	t/ha	broj stoke	broj stabala voća
Pšenica	4,0		
Kukuruz	3,6		
Šećerna repa	35,9		
Suncokret	2,0		
Goveda		937,000	
Svinje		3,287.000	
Ovce		1,460.000	
Živina		19,103.000	
Šljiva			77,949.000
Jabuka			23,737.000
Kruška			7,343.000
Višnja			13,990.000
Grožđe			21,201.000

Izvor republički zavod za statistiku

Na osnovu do sada predstavljenih podataka i kretanja razvoja posmatranih kultura i vrsta stoke za pomenute godine možemo dati realnu strategiju razvoja do 2030. godine što ima za cilj povećanje svih predstavljenih kultura i vrsta stoke prikazanih u tabeli 42. Praćenje primene strategije ogleda se praćenju datih indikatora i njihovih promena kroz svaku sledeću godinu. Polazno stanje će predstavljati podatak iz 2012. godine za pomenute kulture i vrste stoke tabela 41.

Table 39. Plan razvoja po poljoprivrednim kulturama i vrstama stoke do 2030. godine u Republici Srbiji

Kultura-vrsta stoke	PRINOS		
	t/ha	broj stoke	broj stabala voća
Pšenica	6,0		
Kukuruz	8,0		
Šećerna repa	50,0		
Suncokret	3,0		
Goveda		2,500.000	
Svinje		5,000.000	
Ovce		3,000.000	
Živina		30,000.000	
Šljiva			100,000.000
Jabuka			30,000.000
Kruška			10,000.000
Višnja			15,000.000
Grožđe			2,500.000

Očekivani rezultati na kraju 2030. godine bi trebali da budu približni onim vrednostima koje su prikazane u tabeli 42. Izvor podataka kojim ćemo pratiti strateški razvoj, će biti relevantni podaci Republičkog zavoda za statistiku, koje ćemo iz godine u godinu pratiti i beležiti rast ili pad i shodno datoj promeni zaključivaćemo održivost Strategije i donositi ako bude bilo potrebe nove mere i zadatke agrarnog razvoja kao i dodatne stimulanse i podsticaje pozitivnim promenama u razvoju ruralnih područja.

7. Zaključak

Ruralna područja predstavljaju veliki deo teritorije Srbije, pa stoga je razvoj ovih područja važan segment celokupne nacionalne strategije razvoja. U ovom radu su prikazani postojeći problemi agrarnog sektora i date dalje smernice kao i mogućnosti za integralni dugoročni razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, koje doprinose razvoju lokalne ekonomije i društva. Istraživanje je fokusirano na relevantne pokazatelje razvijenosti ruralnih područja (ekonomski, ekološki, sociodemografski, razvojni i dr.), koji su značajni za budući razvoj. Ističe se važnost nadležnih institucija ka usklađivanju agrarne politike Srbije sa EU i organizacija na lokalnom nivou u rešavanju bitnih problema i kreiranju povoljnih uslova za agrarni sektor i razvoj ruralnih područja u periodu do 2030. godine. Usaglašavanje agrarne politike Srbije sa ZPP je veoma značajno, prvenstveno zbog toga što će se obezbediti sigurniji ambijent za poljoprivrednu proizvodnju i intenzivniji razvoj agrarnog sektora.

Na osnovu rezultata istraživanja pokazatelja ruralnog razvoja Reublike Srbije mogu se doneti sledeći zaključci:

- Analizom dobijenih rezultata iz istraživanja koje je obavljeno u ovom doktorskom radu na osnovu popisa 1990., 2002. i 2012., može se zaključiti da je najmanji procenat obradive površine bio 2002. godine sa razlikom od oko 3% što pokazuje TAV indeks te se smatra da je ta razlika statistički neznačajna. Generalno gledano poljoprivredna površina iznosi nešto manje od 50% ukupne teritorije Republike Srbije, što ukazuje na veliki potencijal ovog najznačajnijeg prirodnog resursa za razvoj poljoprivrede. Postoji velika razlika u zastupljenosti poljoprivrednog zemljišta u tri statistička regiona (Vojvodina, centralna Srbija, južna Srbija). Najveća zastupljenost poljoprivrednog zemljišta je u regionu Vojvodine a najmanja u južnoj Srbiji. Procenat iskorišćenosti poljoprivrednog zemljišta na celoj teritoriji Republike Srbije varira između 62% i 65%, u godinama popisa. Ove činjenice ukazuju na to da od 50% obradivog zemljišta je tek nešto više od polovine iskorišćeno.

- Srbija spada u red zemalja sa velikim procentom kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta i pod povoljnim klimatskim uslovima. U odnosu na zemlje sa sličnim geografskim položajem i procentom poljoprivrednog zemljišta Srbija je na dnu lestvice po iskorišćenosti ovog prirodnog resursa. Na osnovu izloženog se može zaključiti da ne samo vlasnici već i država ima nedovoljno odgovoran odnos prema poljoprivrednom zemljištu kao pripodnom resursu za održivu poljoprivrednu proizvodnju koja na taj način predstavlja najznačajniji faktor prehrambene sigurnosti stanovništva.
- Biljna proizvodnja u Srbiji pokazuje opšti pad u prinosu t/ha za većinu žitarica izuzev kukuruza. Pšenica u posmatranim godinama popisa (1990., 2002., i 2012.) je pokazala najveći prinos 1990. godine od 4,5 t/ha posle koje dolazi do značajnog pada u prinosu čak 30% za 2002., nakon čega prinos raste ali ne u očekivanom procentu gde se popisom 2012. godine vidi statistički neznačajan pomak u odnosu na prethodnu godinu popisa (2002.). Posledice rata kao i izolovanosti države od sveta, negativnog političkog uticaja, nedovoljne podrške poljoprivrednom stanovništvu od strane države kao i zastarela mehanizacija, puno malih poljoprivrednih gazdinstava kao i nedovoljne edukacije poljoprivrednika su neki od negativnih činioca koji su doprineli ovom padu biljne proizvodnje uopšte. Kukuruz je jedna od žitarica čiji je prinos, može se reći, znatno veći u odnosu na prethodne godine popisa. Razlog tome su povoljni klimatski uslovi kao i mogućnost uzgajanja hibrida, koji se gušće seju a samim tim se povećava i prinos kukuruza u tonama po hektaru.
- Što se tiče uzgoja voća za posmatrane vrste (šljiva, jabuka, kruška i višnja) takođe, je zabeležen značajan pad u odnosu na 1990. godinu. Ako se poredi 2002. i 2012. godina popisa za posmatrane vrste može se primetiti mali porast. Poređenjem ukupnog prinosa voća (posmatranih vrsta) sa vodećim zemljama EU, u tonama po hektaru, Srbija je znatno ispod proseka. U ruralnim područjima je od krucijalnog značaja proizvodnja voća jer ona dovodi do generisanja novih radnih mesta, što ima za direktnu posledicu smanjenje stope siromaštva. Ovo je posebno značajno za nedovoljno razvijene oblasti gde je poljoprivreda od izuzetnog značaja za očuvanje radnih mesta. Glavni resursi koje Srbija ima i koji bi

mogli povoljno da utiču na razvoj poljoprivrede, pa i voćarstva su: povoljan geografski položaj, raspoloživost zemljišnim fondom, dostupna radna snaga, blizina tržišta, tradicija i okruženje. Ove resurse bi trebalo iskoristiti u punom kapacitetu za razvoj poljoprivrede Srbije. Takođe, bi ovi resursi trebali da budu fundamentalni nosioci razvoja nacionalne strategije.

- Analizom dobijenih rezultata istraživanja dolazimo do zaključka da stočarstvo u Srbiji beleži konstantan pad već godinama. Zbog tog pada učešće stočarskog sektora u poljoprivrednom bruto društvenom proizvodu je nešto preko 30%, što nas svrstava u red nerazvijenih zemalja. Smanjenjem broja stoke smanjuju se i poljoprivredni proizvodi koje dobijamo njihovom preradom. Razlozi za loše stanje stočarskog sektora su mnogobrojni, neki od tih razloga su: nedovoljno sredstava u agrarnom budžetu, smanjen izvoz, smanjena kupovna moć stanovništva, nedovoljno razvijena infrastruktura ruralnih područja i nepristupačnost terena. Što se klimatskih uslova tiče za uzgoj stoke, oni su u Srbiji veoma povoljni. Velike površine pašnjaka su izuzetno veliki potencijal. U Srbiji postoji veliki broj usitnjenih stočarskih gazdinstva te bi stoga bilo neophodno da država pruži pomoć i stimuliše ruralni razvoj putem finansijske podrške udruživanjem gazdinstava (zadruga), obezbeđenje edukativne pomoći ruralnom stanovništvu kao i pružanje pomoći za nabavku projektno-tehničke dokumentacije gazdinstvima koja bi započela stočarsku proizvodnju.
- Srbija je tokom istorije bila poznata u svetu po proizvodnji kvalitetnog vina, pri čemu je najbolji period za proizvodnju vina je bio krajem dvadesetog veka. Zbog društvenih previranja došlo je do zanemarivanja ovog sektora što je uslovalo velikim propadanjem državnih vinarija. Analizom dobijenih podataka iz godina popisa uočava se veliki pad u ukupnom prinosu u tonama. Može se uočiti da je taj pad čak veći od 50% u odnosu na ukupan prinos iz 1990. godine. Srbija za proizvodnju vina ima izuzetno dobre resurse u koje spadaju: povoljne pedološke karakteristike tla, kontinentalna klima, ekološki čisto i nekontaminirano područje, dovoljan broj sunčanih dana, valoviti tereni i blage padine, što je svrstava u jednu od najpovoljnijih područja za uzgoj vina u Evropi. Takođe, je od

velikog značaja i skadištenje vina za koje Srbija ima značajne kapacitete. Jedan od takvih je u Vršcu u čiji podrum se može smesti 3620 vagona sa vinom. Taj podrum je jedan od tri najveća vinska podruma pod jednim krovom u Evropi, druga dva su u Listelu u Francuskoj i Logranji u Španiji. Poslednjih godina država pokušava kroz subvencije da oživi vinogradarsku tradiciju i na taj način povrati slavu Srbije u ovom sektoru. Veoma je važno potencirati i zasnivati poljoprivredu na znanju i standardima kvaliteta, negovati razvoj autohtonih proizvoda sa zaštićenim geografskim poreklom, razvijati ruralni turizam, organsku poljoprivredu kao i proizvodnju i korišćenje obnovljive energije.

Za razvoj ruralnih područja od velike je važnosti jačanje ljudskog kapitala, razvijanje preduzetničkih sposobnosti, osavremenjavanje poljoprivrede kao i ulaganje u nove inicijative i implementacija pozitivnih primera iz prakse.

Literatura:

1. Ackrill R. 2000. *The Common Agricultural Policy*, Sheffield, UACES, Sheffield Academic Press.
2. Agenda 2000 (1997): For a stronger and wider Union, Document drawn up on the basis of COM(97) 2000 final. Aid delivery methods (2004): Project Cycle Management Guidelines, European Commission. EuropeAid Cooperation Office, Brussels.
3. Anderson K. Josling T., 2007. "The EU's Common Agricultural Policy at Fifty: an International Perspective", Policy Insight No. 13, Centre for European Policy Research
4. Apergis N., Rezitis A. 2011. Food Price Volatility and Macroeconomic Factors: Evidence from GARCH and GARCH-X Estimates. *Journal of Agricultural and Applied Economics*
5. Arnbak J.C. 1990 Telematics - aims and characteristics of a new technology. In *Telematics Transportation and Spatial Development*, Soekkha, H.M. et al. VSP, Utrecht.
6. Baquedano F.G., Liefert W.M., Shapouri S. 2011. World market integration for export and food crops in developing countries: a case study for Mali and Nicaragua. *Agricultural Economics* 42: 619-630.
7. Baquedano F.G., Liefert W.M. 2014. Market integration and price transmission in consumer markets of developing countries. *Food Policy*
8. Barkley D.L., ed. 1993. *Economic Adaptation: Alternatives for Nonmetropolitan Areas*. Boulder, CO: Westview
Isserman, A. M. 2001. Competitive Advantages of Rural America in the Next Century. *International Regional Science Review*, 24 (1): 38–58.
9. Bartlett A. 2002. ICT and IMPM. In *farmers*, FAO and Field Schools. Rome: FAO
10. Beintema N.M. & Di Marcantonio F. 2009. Women's participation in agricultural research and higher education: key trends in sub-Saharan Africa. ASTI.
11. Beintema N.M. & Di Marcantonio F. 2010. Female participation in African agricultural research and higher education: new insights synthesis of the ASTI-Award Benchmarking Survey on Gender-Disaggregated Capacity Indicators. IFPRI Discussion Paper 00957.

12. Bell M.A., Fischer R.A., Byerlee D., Sayre K., 1995. Genetic and agronomic contributions to yield gains: a case study for wheat. *Field Crops Research*, 55-65
13. Bennell P. 2007. Promoting livelihood opportunities for rural youth. IFAD (available at <http://www.ifad.org/events/gc/30/roundtable/youth/bennell.pdf>).
14. Bennell P. 2010. Investing in the future, creating opportunities for young rural people. IFAD
15. Bjornlund B., Cochrane N., et al. 2002. „Livestock sectors in the economies of Eastern Europe and the Former Soviet Union: Transition from plan to market and the road ahead. Agricultural Economic Report Economic Research Service“, U.S. Department of Agriculture
16. Bogdanov L.J.N. 2004. Privreda u međunarodnim integracijama i položaj Srbije, Monografija, Beograd.
17. Bogdanov N., 2007. „Mala ruralna domaćinstva u Srbiji i ruralna nepoljoprivredna ekonomija“, UNDP, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Beograd
18. Bowler I. 1985. Agriculture under the Common Agricultural Policy, Manchester, Manchester University Press.
19. Braithwaite M. 1994. O Papel Económico e a Situação da Mulher nas Zonas Rurais. Office for Official Publications of the European Communities. Luxembourg.
20. Bryden J. 1992. Mudanças e Políticas Rurais. *Leader Magazine*, 2
21. Bryden J. 2002. Rural development indicators and diversity in the EU. u: Eurostat Report, <http://srdc.msstate.edu/measuring/bryden.pdf>
22. Bukeviciute L., Dierx A., Ilzkovitz F. 2009. The functioning of the food supply chain and its effect on food prices in the European Union. *European Economy Occasional Papers* 47.
23. Busicchia B. 2013. The Question of a Reasonable Price for Food: Policy Alternatives to Control Food Price Inflation in Developed Economies. In: Farmar-Bowers, Q., Higgins, V., Barkley D.L., 1993. *Economic Adaptation: Alternatives for Nonmetropolitan Areas*. Boulder, CO
24. Bureau J. Matthews A., 2005., “EU Agricultural Policy: What Developing Countries Need to Know”, IIS Discussion Paper No.91.
25. Calderini, D.F., Slafer, G.A., 1998. Changes in yield and yield stability in wheat during the 20th century. *Field Crops Research* 57, 335–347.

26. Carlino G.A., Mills E.S.. 1987. "The Determinants of County Growth" J. Regl. Sci. 39-54
27. Dalla Valle F. 2012. Exploring opportunities and constraints for young agro entrepreneurs in Africa. Conference abridged version. Rome, FAO.
28. Davidson J., Halunga A., Lloyd T.A., McCorriston S., Morgan C.W. 2011. Explaining UK Food Price Inflation in TRANSFOP Working Paper No.1, TRANSFOP project, EU 7th Framework Programme, Grant Agreement
29. Dong S., Cheng L., Scagel C.F., Fuchigami L.H., 2005. Timing of urea application affects leaf and root N uptake in young Fuji/M9 apple trees. J. Hortic. Sci. Biotech.,
30. Ellis. F., 1993. „Peasant Economics. Farm household and Agrarian Development“, second Edicion, Cambridge: Cambridge University Press
31. Erjavec E., Dimitrievski D., 2006., "Zajednička politika Evropske Unije", Univerzitet u Ljubljani
32. Ferrucci G., Jimenez-Rodríguez R., Onorante L. 2010. Food price pass-through in the Euro Area. The Role of Asymmetries and non-linearities. European Central Bank Working Paper Series
33. Ferrucci G., Jimenez-Rodríguez R., Onorante L. 2012. Food Price Pass-through in the Euro Area: Non-linearities and the Role of the Common Agricultural Policy. International Journal of Central Banking
34. Fischer S.; Gran S.; Hacker B.; Jakobi A. P.; Petzold S.; Pusch T.; Steinberg P. 2010., „EU 2020“ – Impulse für die Post-Lissabonstrategie. Progressive Politikvorschläge zur wirtschaftlichen, sozialen und ökologischen Erneuerung Europas, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin
35. Gilbert C.L., Morgan C.W. 2010. Food price volatility. Philosophical Transactions of the Royal Society B
36. Grimes S. 1992. Exploiting information and communication technologies for rural development, Journal of Rural Studies 269-278
37. Gutzler C., Helming K., Balla D., Dannowski R., Deumlich D., Glemnitz M., Knierim A., Mirschel W., Nendel C., Paul C., Sieber S., Stachow U., Starick A., Wieland R., Wurbs A., Zander P., 2015. Ecological Indicators Volume 48, January, Agricultural land use changes – a scenario-based sustainability impact assessment for Brandenburg, Germany 505-517
38. Hill B. 1984. The common agricultural policy: past, present and future, Cambridge, University Press.

39. Janković S., 2009., „Evropska unija i ruralni razvoj Srbije“, Institut za primenu nauke u poljoprivredi, Beograd
40. Jason K. Ahola, 2008. Beef Production in the European Union – A Look into our Future?,
41. Johnson, T. G. 1997. Policy Conundrums in Rural North America: Discussion. American Journal of Agricultural Economics 2007. Place-Based Economic Policy: Innovation or Fad? Agriculture and Resource Economics Review 1527-1529
42. Lampietti J., Lugg D., Celen P., Branczik A., 2009. “The Changing Face of Rural Space Articulare and Rural Development in the Western Balkans”, The World bank
43. Lanjouw G. J., „Havanska povelja se pored pitanja međunarodne trgovine, odnosila i na regulisanje zapošljavanja, ekonomsku aktivnost, ekonomski razvoj i obnovu, kao i na međunarodne robne sporazume“, International Trade Institutions, Longman, London and New York and Open University of the Netherlands, Heerlen, p. 6.
44. Lloyd T.A., McCorriston S., Morgan C.W., Zgovu E. 2012. The experience of food price inflation across the EU in TRANSFOP, Working Paper No.5, TRANSFOP project, EU 7th Framework Programme, Grant Agreement
45. Lloyd T., McCorriston S., Morgan W., Zgovu E. 2013. European Retail Food Price Inflation. Eurochoices
46. Makowski D., Nesme T., Papy F., Dore T., 2013., „Global agronomy, a new field of research: a review“, Agron. Sustain. Dev
47. Martinović-Džamonja D., „Reforma Zajedničke poljoprivredne politike i proširenje Europske unije“, Euroscope 1996. (dodatak), str. VIII
48. McMahon J. 1988. European Trade Policy in Agricultural Products, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers. [6] OECD (2011). Evaluation of Agricultural Policy Reforms in the European Union, OECD Publishing.
49. Mihalj, P., „Agrarna politika Europske unije“, Polit. misao, Vol XXXVI, (1999.), br. 3.
50. Milić B., 2011. “Ruralni razvoj“, Stalna konferencija gradova i opština, Beograd,
51. Miller J., Food Security in Australia: Challenges and prospects for the future, Springer.
52. Mukula J., Rantanen O., 1987. Climatic risks to the yield and quality of field crops in Finland I. Basic facts about Finnish field crops production. Annals of Agriculturae Fennica, 1-18
53. Pejanović R., Njegovan Z., Tica N., 2007. “Tranzicija Ruralni razvoj i Agrarna politika”, Poljoprivredni fakultet, Novi Sad

54. Popović V., 2003. Evropska agrarna podrška i održivi ruralni razvoj. IEP, Beograd.
55. Rosenblatt J., Mayer T., Bartholdy K., Demekas D., Gupta S., Lipschitz L. 1988. The Common Agricultural Policy of the European Community: Principles and Consequences, Washington, D.C., International Monetary Fund.
56. Rosegrant M. W., et al. 2009. Looking into the future for agriculture and AKST (Agricultural Knowledge Science and Technology). In Agriculture at a crossroads (eds McIntyre B. D., Herren H. R., Wakhungu J., Watson R. T.), Washington, DC: Island Press. 307-376
57. Saint-Lot M., 2014., 19. bilten o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva, Beograd
58. Slafer G.A., Peltonen-Sainio P., 2001. Yield trends of temperate cereals in high latitude countries from 1940 to 1998. Agricultural and Food Science in Finland 121-131
59. Stanković J., Čavić B., 2013. „Trgovina i drugi kanali marketinga“, UNIVERZITET SINGIDUNUM, Novi Sad
60. Steinnes D., Fisher W.. 1974. “An Econometric Model of Intraurban Location.” J. Regl. Sci.
61. Thornton P. K., et al. 2006. Mapping climate vulnerability and poverty in Africa. Nairobi, Kenya: ILRI. See <http://www.dfid.gov.uk/research/mapping-climate.pdf>.
62. Todorović M., Vićentijević D., Komnenić S., 2012. Ekonomski i ekološki pogledi na proizvodnju i korišćenje biomase u industriji goriva. *Ecologica*, 66.
63. Tomić D., Popović V., Šuljmanac-Šećerov M., 2007. Održiva poljoprivreda – osnova ruralnog razvoja – evropska iskustva. *Ekonomika poljoprivrede*, 54, 1.
64. Tomić D., Ševarlić M., 2008. Mogućnosti izvoza agroindustrijskih proizvoda iz Srbije na tržište Evropske unije. DAES, Beograd.
65. Veselinović P., Đorđević M., 2010., „Razvojne karakteristike srpske ekonomije u periodu tranzicije“, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu
66. Veselinović P., 2008. „Stanje reformi i prioriteti ekonomske politike u Srbiji , ekonomski horizonti“
67. Vićentijević D., 2004. Agrarna politika Evropske unije i budućnost poljoprivrede Republike Srbije. *Poljoprivredni fakultet i Ekonomika poljoprivrede*, 3-4.
68. Vićentijević D., Stevanović S., Aćimović L., 2010. Uticaj tehnološkog razvoja na održivi razvoj poljoprivrede i zaštitu životne sredine. *Ekonomika poljoprivrede*, 4.

69. Volk T., 2010., „Agriculture in the Western Balkan Countries“, Studies on the Agricultural and Food Sector in Central and Eastern Europe, edited by Leibniz Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe
70. Vučković V., Vučković S., 2013., „Ekonomski rezultati u 2012. i 2013. i preduslovi srednjoročnog rasta privrede republike Srbije“, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu
71. Neumann, 1994. Strategic information systems: competition through information technologies New York: Maxwell Macmillan International.
72. Njegovan, Z., Pejanović, R. 2009. Ruralna regionalizacija AP Vojvodine, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
73. Thornton P. K., et al. 2006. Mapping climate vulnerability and poverty in Africa. Nairobi, Kenya: ILRI.
74. Vavra P., Goodwin B. K. 2005. Analysis of Price Transmission Along the Food Chain, OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers, No. 3, OECD
75. Wiggering, H. Dalchow C., Glemnitz M., Helming K., Müller K., Schulz A., Stachow U., Zander P., 2006. Indicators for multifunctional land use – linking socio-economic requirements with landscape potentials, 238-249
76. Word bank 1997., “Rural Development: from Vision to Action”
77. Word bank, 2000., „Rural development Indicators Handbook“
78. Westview Isserman, A. M. 2001. Competitive Advantages of Rural America in the Next Century. International Regional Science, Review,
79. Zdravković M., 2012. “Srbija 1955-2011: BDP, zaposlenost i produktivnost”
80. Zekić S., Gajić M., Trkuljić Đ., 2006. Politika ruralnog razvoja Srbije u procesu pristupa Evropskoj uniji. Ekonomski fakultet, Subotica, Ekonomika poljoprivrede, 53, 2.
81. Živadinović B., Milovanović M. 2011. Vodič kroz EU politike – Poljoprivreda, Beograd, Evropski pokret u Srbiji.
82. DG AGRI 2005., Rural Development 2007-13. Axis 2: environment/land management.
83. EU 2005., Rural Development. The Implementation Structure, DG AGRI.
84. European Commission Directorate 2009.– General for Agriculture and Rural Development, Fact Sheet the EU Rural Development Policy 2007–2013.

85. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede 2007. Nacionalni program za poljoprivredu 2009-2011, Beograd.
86. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede 2007. Plan Strategije Ruralnog razvoja 2009-2013, Beograd.
87. Vakakis International S.A. 2007. Description of the Operating Structure for the implementation of the National Rural Development Programme (NRDP) in accordance with IPARD.
88. Zakon o potvrđivanju Okvirnog sporazuma između Vlade Republike Srbije i Komisije Evropskih zajednica o pravilima za saradnju koja se odnose na finansijsku pomoć Evropske zajednice Republici Srbiji u okviru sprovođenja pomoći prema pravilima Instrumenta pretpristupne pomoći. (Službeni Glasnik br.123/07).
89. EU (European Union). 2012. Women in EU agriculture and rural areas: hard work, low profile. Agricultural Economic Brief No. 7.
90. EU. 2010. Rural development in the European Union: statistical and economic information report. Rome.
91. IEG. 2013. World Bank and IFC Support for Youth Employment Programs. Washington, DC, World Bank. DOI: 10.1596/978-0-8213-9794-7. License: Creative Commons Attribution CC BY 3.0.
92. World Bank. 2011b. ICT in agriculture, connecting smallholders to knowledge, network and institutions. E-sourcebook on ICT in agriculture. Report Number 64605. Washington, DC, International Bank for Reconstruction and Development/World Bank.
93. World Bank/FAO/IFAD. 2009. Gender in agriculture sourcebook. Washington, DC, International Bank for Reconstruction and Development/World Bank.
94. World Summit on Sustainable Development: <http://www.johannesburgsummit.org>
95. World Bank/UNICEF/USAID. 2009. Youth socio-economic empowerment through Inclusive Business Development and Innovative Social Service Delivery Project.
96. „Politika ruralnog razvoja EU za period 2007. – 2013“ 2006., Luksemburg: Kancelarija za oficijalne publikacije Evropske komisije, ISBN 92-79-03228-3
97. Revija ruralnog razvoja EU, Br.1.
98. EU Rural Review n°1 - 2009. The European Agricultural Fund for Rural Development objavio je Directorate-General Agriculture and Rural Development © European Union,
99. European Commission 2010. The CAP towards 2020; meeting the food, natural resource and territorial challenges of the future

100. EU-28, Fresh Deciduous Fruit Annual ,Production in 2013 to Rebound , Approved By: Spencer Paul, Prepared By: Roswitha Krautgartner, Marcel Pinckaers, Ferenc Nemes, Ornella Bettini, Tania DeBelder, and the group of FAS fruit specialists in the EU, Fresh Deciduous Fruit Annual, 2013, Date: 11/25/2013,GAIN Report Number: AU1309
101. EUROPA 2020. Europska strategija za pametan, održiv i uključiv rast, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
102. Republički zavod za razvoj, Beograd 2007.
103. Republički zavod za statistiku, Kvartalni bruto domaći proizvod u Republici Srbiji, IV kvartal 2014.
104. Izveštaj o humanom razvoju 2014 Očuvanje humanog napretka: Smanjenje ranjivosti i izgradnja otpornosti
105. NACIONALNA STRATEGIJA ODRŽIVOG RAZVOJA, Vlada Republike Srbije, Beograd 2008. godina
106. NACIONALNI PROGRAM ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE, („Службени гласник РС”, број 98/06)
107. „Службени гласник Р. С:“br.36/09 i 88/2010
108. FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations). 1997. Higher agricultural education and opportunities in rural development for women – An overview and summary of five case studies. M. Karl. Rome.
109. FAO. 2005. Rural-urban market linkages: an infrastructure identification and survey guide. J. Tracy-White. Rome.
110. FAO. 2007. Education for rural people and food security: a cross-country analysis, P. De Muro & F. Burchi. Rome.
111. FAO. 2009a. Education for rural people: the role of education, training and capacity development in poverty reduction and food security, D. Acker, D. & L. Gasperini. Rome.
112. FAO. 2009b. Linking people, places and products. A guide for promoting quality linked to geographical origin and sustainable geographical indications (available at <http://www.fao.org/docrep/012/i1057e/i1057e00.pdf>).
113. FAO. 2010. Payments for environmental services within the context of the green economy (available at <http://www.fao.org/docrep/013/al922e/al922e00.pdf>). 98 YOUTH AND AGRICULTURE: KEY CHALLENGES AND CONCRETE SOLUTIONS

114. FAO. 2011a. The State of Food and Agriculture 2010–11: women in agriculture. Closing the gender gap for development. Rome.
115. FAO. 2011b. The state of the world's land and water resources for food and agriculture. Managing systems at risk. Rome.
116. FAO. 2011c. Food and agricultural policy trends after the 2008 food security crisis: renewed attention to agricultural development, by M. Aguirre, S. Kim, M. Maetz, Y. Matinroshan, G. Pangrazio, & V. Pernechele V. 2011. Rome.
117. FAO. 2012. Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure of Land, Fisheries and Forests in the Context of National Food Security. Rome.
118. FAO/UNESCO. 2003 . Education for rural development: towards new policy responses. D. Atchoarena & L. Gasperini. Rome.
119. EUROSTAT
120. FAOSTAT
121. <http://ekfak.kg.ac.rs>
122. www.agroklub.com
123. <http://popispoljoprivrede.stat.rs/>
124. <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2012/pdf/G20122007.pdf>
125. <http://www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=0&>
126. http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.ph
127. <http://poljoprivreda.info/?oid=12&id=462>
128. <http://www.asistent.me/pojmovi.html>
129. http://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Fresh%20Deciduous%20Fruit%20Annual_Vienna_EU-28_10-28-2014.pdf

BIOGRAFIJA

Kandidat Miroslav Kopanja završio je osnovne studije na Fakultetu za menadžment u Novom Sadu, na smeru operativni menadžment. Studije je upisao školske 2003/2004. godine, a diplomski rad pod nazivom "Osiguranje malih i srednjih preduzeća" je odbranio 27.12.2007. godine sa ocenom 10. Na taj način je stekao stručni naziv diplomirani menadžer.

Kandidat Miroslav Kopanja upisao je master studije školske 2008/2009 godine na Fakultetu za menadžment u Novom Sadu, na smeru menadžment, a master rad odbranio je 28.12.2009. godine pod nazivom "Uticaj malog biznisa na smanjenje stope nezaposlenosti", čime je stekao stručni naziv master menadžer.

Školske 2010/2011 godine kandidat Miroslav Kopanja je upisao doktorske studije na Fakultetu za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, na smeru Inženjerski menadžment u biotehnologiji. Položio je sve predviđene ispite, objavio je više naučno – stručnih radova, učestvovao na nekoliko konferencija.

Kandidat Miroslav Kopanja je u stalnom radnom odnosu u Zavodu za zaštitu spomenika kulture Grada Novog Sada u Novom Sadu, na radnom mestu direktora.

Prikaz naučnih stručnih radova sa ocenom:

1. Protić, R., Todorović, G., Protić, N., Đordjevic, R., Vićentijević, D., Delic, D., Kopanja M., Prodanovic, R. (2013). Effect of genotype x environment interaction on grain yield of winter wheat varieties. *Bulgarian Journal of Agricultural Science* 19 (4), 697-700, SCIE.
2. Protić, R., Marković, M., Todorović, G., Protić, N., Prodanović, R., Kopanja, M. 2015. Effect of Wheat Seed Protection on Germination Percentage and Speed and the Value of Pesticides. *Romanian Agricultural Research (In Press)*, SCIE.

*Izjava o istovetnosti štampane i elektronske verzije doktorske
disertacije*

Ime i prezime autora: Miroslav Kopanja

Broj indeksa:

Studijski program: Inženjerski menadžment u biotehnologiji

Naslov rada: "POKAZATELJI RURALNOG RAZVOJA REPUBLIKE SRBIJE"

Mentor: Prof. dr Rade Protić

Datum predaje rada: 18.02.2016.

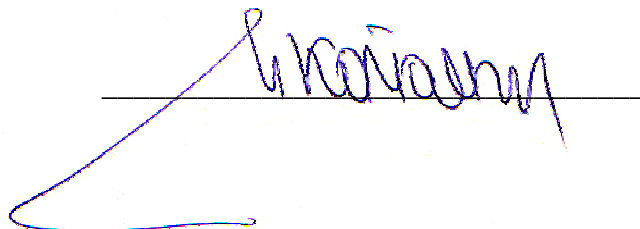
Potpisani: Miroslav Kopanja

Izjavljujem da je štampana verzija doktorske disertacije istovetna elektronskoj verziji koju sam predao za objavljivanje u Biblioteci fakulteta i Biblioteci Matice Srpske.

Dozvoljavam da se objave moji lični podaci vezani za dobijanje akademskog zvanja doktora nauka, kao što su ime i prezime, godina i mesto rođenja i datum odbrane disertacije.

U Novom Sadu, 18.02.2016.

Potpis doktoranda:

Изјава о ауторству

Потписани/а: Мирослав Копања

Број уписа ДИ 03/2009

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом
ПОКАЗАТЕЉИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

резултат сопственог истраживачког рада,

да предложена дисертација у целини, ни у деловим, није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,

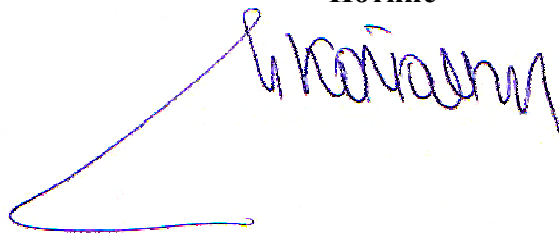
да су резултати коректно наведени и

да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Нови Сад, 18.02.2016.

(Место) (Датум)

Потпис

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Мирослав Кобања

Број уписа ДИ 03/2009

Студијски програм: Инжењерски менаџмент у агробизнису

Наслов рада: Показатељи руралног развоја Републике Србије

Ментор: Проф. др Раде Протић

Потписани/а

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигитална библиотека дисертација Универзитета Привредна академија у Новом Саду.

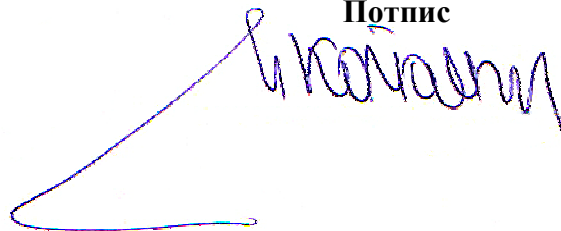
Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за стицање научног назива доктор наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама Дигиталне библиотеке дисертација, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета Привредна академија у Новом Саду

Нови Сад, 18.02.2016.

(Место) (Датум)

Потпис

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'M. Kobanja', is written over a large, light blue, stylized signature line that starts with a long horizontal stroke and curves upwards to the right.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитет Привредна академија у Новом Саду да у Дигиталну библиотеку дисертација Универзитета Привредна академија у Новом Саду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ПОКАЗАТЕЉИ РУРАЛНОГ РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталну библиотеку дисертација Универзитета Привредна академија у Новом Саду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство – некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

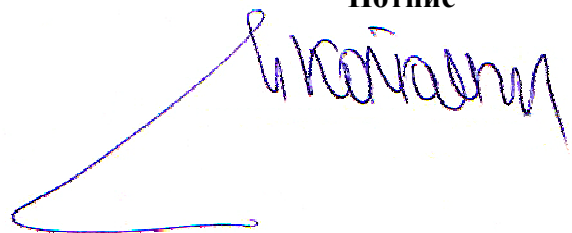
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа.)

Нови Сад, 18.02.2016.

(Место) (Датум)

Потпис

1. **Ауторство** – Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прераде.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прераде.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце.
Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.